

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
İŞLETME ENSTİTÜSÜ**

**AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ'NİN
KAZAKİSTAN'IN DIŞ TİCARETİ ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS

**Aizat USSERBAY
ORCID:0009-0003-8946-6535**

**Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası Ticaret
Enstitü Bilim Dalı : Uluslararası Ticaret**

**Tez Danışmanı: Doç.Dr. Esra DİL
ORCID: 0000-0002-8593-5387**

TEMMUZ - 2024

Aizat USSERBAY tarafından hazırlanan “Avarasya Ekonomik Birliği’nin Kazakistan’ın dış ticareti üzerindeki etkisi” başlıklı bu tez, 08/07/2024 tarihinde Sakarya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca yapılan Tez Savunma Sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Yüksek Lisans olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç.Dr. Esra DİL

Sakarya Üniversitesi

Jüri Üyeleri: Doç.Dr. Halil ŞİMDİ

Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Metin SAYGILI

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ İŞLETME ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa: 1/1
Öğrencinin		
Adı Soyadı	:	Aizat Usseybay
Öğrenci Numarası	:	Y219056007
Enstitü Anabilim Dalı	:	Uluslararası Ticaret
Enstitü Bilim Dalı	:	Uluslararası Ticaret
Programı	:	Yüksek Lisans
Tezin Başlığı	:	Avrasya Ekonomik Birliği'nin Kazakistan'ın Dış Ticareti Üzerindeki Etkisi
Benzerlik Oranı	:	%3
Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim. 08/07/2024 İmza Öğrenci		
Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere gsbtez@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir. Bilgilerinize arz ederim. 08/07/2024 İmza Danışman		
Uygundur Danışman Unvanı / Adı-Soyadı: Tarih: 08/07/2024 İmza:		
☐ Kabul Edilmiştir ☐ Reddedilmiştir EYK Tarih ve No: / / 20.... /	Enstitü Birim Sorumlusu Onayı	

ÖNSÖZ

“Avrasya Ekonomik Birliği’nin Kazakistan’ın Dış Ticareti Üzerindeki Etkisi” başlıklı tezimin yazılması aşamasında, çalışmamı titizlikle takip eden ve her aşamada bana destek ve önderlik yapan danışmanım Sayın Doç. Dr. Esra DİL’e, değerli katkı ve emekleri için içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Tezin şekillenmesinde katkı sağlayan Sayın Bölüm Başkanı Prof. Dr. Hakan TUNAHAN’a ve her aşamada katkılarını ve fikirlerini esirgemeyen Sayın Doç. Dr. Yasin Kerem GÜMÜŞ’e çok teşekkür ediyorum.

Tezimin nihayete ermesinde çok büyük payı olan ve ilkelerini asla terk etmeyen Sayın Doç. Dr. Halil ŞİMDİ’ye en içten duygularıyla saygılarımı sunmak isterim. Haklarını asla ödeyemeyeceğim, bana ve kardeşlerime öğrenmenin ve çalışmanın güzelliğini hal diliyle anlatan babam Kikbay Nagidulin’e ve annem Aigul Nagidulina’ya şükran borçluyum. Öğretmeye çalıştıkları tüm değerleri benimsemek ve uygulayabilmek en büyük temennimdir.

Hayat arkadaşım ve ablam Saltanat Usserbay’a, varlığı ve desteği için çok teşekkür ediyorum.

Aizat USSERBAY

08.07.2024

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
TABLOLAR	v
ŞEKİLLER	vi
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1. EKONOMİK ENTEGRASYON MODELİ OLARAK AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ	12
1.1. Ekonomik Entegrasyon Kavramı ve Önemi.....	12
1.1.1. Kavramın Tarihsel Gelişimi.....	13
1.2. Ekonomik Entegrasyon Modelleri.....	21
1.3. Kazakistan Ekonomik Birliği Üzerindeki Çalışmalar	37
1.4. Kazakistan'ın Katılımıyla Ekonomik Entegrasyon.....	55
1.4.1. AEB Çerçevesindeki Entegrasyon Süreçleri.....	56
1.5. AEB'nin Ekonomik ve Ticari Stratejisi, İşleyişi ve Uluslararası Ticaret Üzerindeki Genel Etkisi	58
1.5.1. AEB'nin İşleyişinin Etkinliğinin Analizi.....	64
BÖLÜM 2. KAZAKİSTAN VE AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ARASINDAKİ DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ.....	71
2.1. Kazakistan'ın AEB Üyeliğinin Tarihi ve Süreci.....	72
2.2. Kazakistan'ın Makroekonomik Göstergeleri	74
2.2.1. AEB'nin Makroekonomik Etkileri.....	77
2.2.2. AEB'nin Kazakistan Ekonomisi Üzerindeki Etkisi.....	79
2.2.3. AEB'nin Kazakistan'ın Dış Ticaretine Etkisi	83
BÖLÜM 3. KAZAKİSTAN'IN DIŞ TİCARETİNDE AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ETKİSİNİN ANALİZİ	89
3.1. Araştırma Yöntemi ve Tasarımı	90
3.2. Nitel İçerik Analiz Yöntemleri.....	91
3.2.1. İçerik Analizi.....	92
3.2.2. Yöntemin Önemi ve Seçilme Gerekçesi	92
3.3. Verilerin Kodlaması	93
3.3.1. Kodların Oluşturulması.....	96
3.3.2. Frekans Tablosu	102

3.4. Raporların İncelemesi.....	104
3.5. Bulgular ve Tartışma	107
3.6. Karşılaştırmalı Analiz	113
SONUÇ.....	121
KAYNAKÇA	126
ÖZGEÇMİŞ.....	143

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEB	: Avrasya Ekonomik Birliği
AEK	: Avrasya Ekonomik Komisyonu
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AFTA	: Asean Serbest Ticaret Bölgesi
AGİT	: Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı
AKB	: Avrasya Kalkınma Bankası
AP	: Avrupa Parlamentosu
APEC	: Asya - Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	: (Association Of South East Asian Nations) Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
ASİ	: Avrupa Siyasi İşbirliği
AYEK	: Avrasya Yüksek Ekonomik Konseyi
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BCA	: (Bilateral Partnership And Cooperation Agreement) İkili Ortaklık Ve İşbirliği Anlaşması
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BRI	: (Belt And Road Initiative) Kuşak Ve Yol Girişimi
CAREC	: (The Central Asia Regional Economic Cooperation) Orta Asya Bölgesel Ekonomik İşbirliği
CSP	: (Content Security Policy) İçerik Güvenliği Politikası
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirketler
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
FAO	: (Food And Agriculture Organization) Birleşmiş Milletler Gıda Ve Tarım Örgütü
GSYİH	: Gayri Safı Yurt İçi Hasıla
IMF	: (The International Monetary Fund) Uluslararası Para Fonu
ITC	: (The International Trade Centre) Uluslararası Ticaret Merkezi
İSO	: (International Organization For Standardization) Uluslararası Standardizasyon Örgütü
KOBİ	: Küçük Ve Orta Büyüklükteki İşletmeler

LPI	: (Logistics Performance Index) Lojistik Performans Endeksi
MERCOSUR	: (Southern Common Market) Güney Amerika Ortak Pazarı
NAFTA	: (North American Free Trade Agreement) Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
OEA	: Ortak Ekonomik Alan
PCA	: (Partnership And Cooperation) Ortaklık Ve İşbirliği Anlaşması
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STB	: Serbest Ticaret Bölgeleri
ŞİO	: Şanghay İşbirliği Örgütü
VB.	: Ve Benzeri
VD.	: Ve Diğerleri
WB	: (World Bank) Dünya Bankası

TABLÖLAR

Tablo 1: Ekonomik Entegrasyon Modellerinin Tipolojisi	29
Tablo 2: Entegrasyonların Makro ve Mikro Etkilerine İlişkin Literatür İncelemesi ...	31
Tablo 3: Kazakistan Ekonomik Birliği Üzerindeki Çalışmalar	41
Tablo 4: Kavramların Değişimi	48
Tablo 5: AEB'nin Oluşum Tarihi.....	56
Tablo 6: AEB'nin Üretimindeki Konumları ve Payları	59
Tablo 7: AEB'nin Ekonomik Kalkınmasına Yönelik Senaryolar	63
Tablo 8: SWOT – AEB'nin İşleyişinin Etkinliğinin Analizi	64
Tablo 9: Kazakistan: Makroekonomik Göstergeler, 2019-2024	75
Tablo 10: AEB Ülkelerinin 2015-2022 GSYİH(milyar dolar).	81
Tablo 11: Kazakistan İhracatının Dinamikleri (milyon dolar).....	85
Tablo 12: Kod Listesi Tablosu	98
Tablo 13: Kod-Frekans Tablosu.....	103
Tablo 14: Raporların İçeriği.....	105
Tablo 15: Önemli Konular ve Terminoloji	108
Tablo 16: Çalışmada Yer Alan Entegrasyonların Genel Görünümü.....	111
Tablo 17: AEB'nin Kazakistan Dış Ticaretine Etkileri: Avantajlar ve Dezavantajlar .	124

ŞEKİLLER

Şekil 1: Ticaret Yaratma ve Saptırma.....	9
Şekil 2: Entegrasyon Modelinin Genelleştirilmiş Diyagramı ve Sınıflandırma Özellikleri	9
Şekil 3: Kemp-Wan-Wanek-Ohyama Teoremi	20
Şekil 4: Ölçek Ekonomileri	20
Şekil 5: Tercihli Ticaret Bölgesinin Net Refah Etkisi	25
Şekil 6: Gümrük Birliği'nin B ve C'den Eş Zamanlı İthalat İmkânı Yoluyla Refah Üzerindeki Etkisi	27

ÖZET

Usserbay, A. (2024). *Avrasya ekonomik birliği'nin Kazakistan'ın dış ticareti üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi.

Uluslararası ticaret ilişkileri ve ekonomik entegrasyondan kaynaklanan aktif küreselleşme süreçleri ışığında, bu çalışma ekonomik entegrasyonun Kazakistan dış ticareti üzerindeki etkilerini ortaya çıkarma motivasyonunu taşımaktadır.

Birinci bölümde, ekonomik entegrasyonun tanımı ve önemi incelenmektedir. Ekonomik entegrasyon modelleri ve dünya genelindeki ekonomik birlikler örneklerle açıklanmaktadır. Ayrıca, Avrasya Ekonomik Birliği'nin (AEB) kuruluş süreci ve ekonomik-ticari stratejileri üzerine detaylı bir değerlendirme yapılmaktadır.

İkinci bölümde, Kazakistan'ın AEB'ye üyeliğinin tarihi ve süreci ele alınmaktadır. Kazakistan'ın makroekonomik göstergeleri incelenerek AEB'nin Kazakistan ekonomisi üzerindeki etkileri ortaya konulmaktadır. Bu bölüm, AEB'nin Kazakistan'ın dış ticaretine olan etkilerini anlamak için önemli bir zemin oluşturmaktadır.

Üçüncü bölümde, çalışmanın metodolojisi açıklanmaktadır. Araştırma yöntemi tasarımı, içerik analizi teknikleri ve veri toplama araçları detaylı bir şekilde incelenmektedir. Ayrıca, AEB'nin 2016 ve 2024 yılları arasındaki göstergelerinin incelenmesi ve karşılaştırmalı analizinin nasıl yapıldığı açıklanmaktadır.

Bu tez, uluslararası ticaret ilişkileri ve ekonomik entegrasyonun etkileşimleri üzerine derinlemesine bir inceleme sunmayı amaçlamaktadır. AEB'nin Kazakistan'ın dış ticaretine olan etkilerini anlamak ve değerlendirmek, bu çalışmanın ana hedefidir. Araştırma sonuçları, Kazakistan'ın AEB'ye entegrasyonunun ticari ve ekonomik sonuçlarını anlamak ve gelecekteki politika kararları için bir temel oluşturabilir.

Anahtar Kelimeler:Ekonomik Entegrasyon,Avrasya Ekonomik Birliği,Kazakistan Dış Ticareti,İçerik Analizi.

ABSTRACT

Usserbay, A. (2024). *The impact of the eurasian economic union on Kazakhstan's foreign trade* (Unpublished Master thesis). Sakarya University

In light of the active globalization processes stemming from international trade relations and economic integration, this study is motivated to reveal the effects of economic integration on Kazakhstan's foreign trade.

The first chapter examines the definition and importance of economic integration. Various models of economic integration and examples of economic unions worldwide are elucidated. Additionally, a detailed review is conducted on the establishment process and economic-commercial strategies of the Eurasian Economic Union (EEU).

The second chapter delves into the history and process of Kazakhstan's membership in the EEU. By scrutinizing Kazakhstan's macroeconomic indicators, the chapter highlights the effects of the EEU on Kazakhstan's economy. This section lays a significant foundation for understanding the impact of the EEU on Kazakhstan's foreign trade.

The third chapter elucidates the methodology of the study. Research method design, content analysis techniques, and data collection tools are thoroughly examined. Furthermore, the chapter explains how the analysis and comparison of indicators between 2016 and 2024 are conducted.

This thesis aims to provide an in-depth examination of the interactions between international trade relations and economic integration. Understanding and evaluating the effects of Kazakhstan's integration into the EEU on its foreign trade is the primary objective of this study. The research findings may serve as a basis for comprehending the commercial and economic outcomes of Kazakhstan's integration into the EEU and for informing future policy decisions.

Keywords: Economic Union, Eurasian Economic Union, Kazakhstan Foreign Trade, Content Analysis.

GİRİŞ

Çalışmanın Arka Planı ve Kapsamı

Avrasya entegrasyonu fikri ilk olarak 1994 yılında ortaya atıldı. Avrasya entegrasyonunun ana amacı, entegrasyon ülkeleri arasında ortak bir işgücü piyasası, ekonomik bağlar ve ekonomik fırsatlar yaratmak, hizmetler, sermaye ve emek için ortak bir pazar oluşturmak ve böylece istihdam düzeyini artırmak için koşullar yaratmaktır. Bu süreçle, uluslararası toplumun gözünde yatırım çekiciliğini artırmak ve Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) üyesi devletler arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin büyümesi amaçlanmıştır (Osadchaya, 2017).

AEB, 1 Ocak 2015 tarihinde kurulmuş olup, kurucu üye ülkeleri Rusya Federasyonu, Kazakistan ve Belarus'tur. Ermenistan 2 Ocak 2015'te, Kırgızistan ise 12 Ağustos 2015'te birliğe katılmıştır. AEB'nin kurulması, üye ülkeler arasında tek bir ekonomik alan yaratmayı ve karşılıklı ticaret ve ekonomik işbirliği pazarını genişletmeyi mümkün kılmıştır. Ekonomik entegrasyonun sağlanabilmesi için AEB yeni ulaşım koridorları inşa etme faaliyetlerini yürütmekte ve bu koridorlar için gerekli lojistik rotaları oluşturmaktadır (Osadchaya, 2017).

AEB, Sovyet sonrası dönemde en başarılı ve gelecek vaat eden örgüt olarak nitelendirilmektedir. Birleşmenin kısa süreli varlığına ve nispeten az sayıda üye devleti olmasına rağmen, AEB bugün eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) bölgesinde en istikrarlı uluslararası örgüt olarak kabul edilmektedir (Osadchaya, 2017).

Sovyet sonrası dönemde bölgesel entegrasyon süreçlerinin gelişimi bağlamında birkaç aşama belirlemek mümkündür. Rus araştırmacı Kofner (2018), bu süreçleri üç aşamada tanımlamaktadır:

1. Bildirgesel Aşama (1991-2000): Bu dönem, entegrasyon girişimleri ve bildirgelerle karakterize edilmiştir. Bu aşamada, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Gümrük ve Ekonomik Birlikler, Rusya ve Belarus Birlik Devleti gibi büyük sistem projeleri gerçekleştirilme girişiminde bulunulmuştur. Ancak, ekonomik zorluklar, entegrasyon inşasında gerçek deneyim eksikliği ve yeni bağımsız devletlerin siyasi elitlerinin egemenliklerinden feragat etmeye hazır olmamaları nedeniyle, bu potansiyel uluslararası örgütler entegrasyonun "yanlış başlangıçlarına" dönüşmüştür ve BDT sadece "medeni boşanma" aracı olarak

kullanılmıştır (Ziyadullaev ve Ziyadullaev 2016). Bu aşama genellikle Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in Mart 1994'teki konuşmaları ile ilişkilendirilen Avrasya entegrasyonu ve Avrasya Birliği'nin (AB) kurulması fikrinin güncellenmesiyle ilişkilidir.

2. Kurumsal Aşama (2000-2008): Bu aşama hızlı ve düzensiz bir şekilde gelişmiştir. Bu dönemin önemli özellikleri arasında Belarus, Rusya ve Kazakistan'dan oluşan "entegrasyon çekirdeği"nin oluşması ve bu ülkelerin ulusal ekonomilerinin "petrol patlaması" ile belirgin bir yükseliş yaşaması yer almaktadır. Bu dönemde, Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET), Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGÖ) ve Avrasya Kalkınma Bankası (AKB) gibi yeni uluslararası örgütler ortaya çıkmıştır. Ancak, küçük grupların ortaya çıkması genel entegrasyonun etkinliğini düşürmüştür. Ayrıca, "renkli devrimler" olarak adlandırılan siyasi değişiklikler ve dış önemli paydaşların (örneğin: NATO, Avrupa Birliği) artan ilgisi nedeniyle genel projeler yavaşlamıştır (örneğin: Doğu Ortaklığı). Bu faktörler, "kurumsal" aşamanın hızlı bir şekilde sona ermesine ve fiili entegrasyona geçişin nedenlerinden biri olmuştur.
3. Fiili Aşama (2008-günümüz): Günümüze kadar devam eden bu aşama, hızlandırılmış entegrasyon ile karakterize edilir. Önemli dönüm noktaları arasında 2010 yılında Gümrük Birliği'nin (Birleşik Gümrük Bölgesi ve Gümrük Birliği'nin Oluşturulması Anlaşması, 6 Ekim 2007, Duşanbe), 2011 yılında BDT Serbest Ticaret Bölgesi'nin (STB) (Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması, 18 Ekim 2011, St. Petersburg), 2012 yılında Tek Ekonomik Alan'ın (Tek Ekonomik Alanın Oluşturulması Anlaşması, 19 Eylül 2003, Yalta, Ukrayna) ve 2015 yılında AEB'nin (Avrasya Ekonomik Birliği Anlaşması, 1 Ekim 2019, Erevan, Ermenistan) oluşturulması yer almaktadır. Fiili aşama, Sovyet sonrası alanda gerçekleşen tüm entegrasyon süreçlerinin şu ana kadar zirvesidir, ancak "bildirgesel" süreç ile "fiili" yaratım arasında 20 yıl geçmiştir. AEB'nin işleyişinin başlamasından beş yıl sonra, Avrasya entegrasyonunun yüksek hızda olmasa da, önemli krizler ve düşüşler olmadan gerçekleştirildiği söylenebilir. Aynı zamanda, Birliğin başarıları, gelecekte sistemik hale gelebilecek bir varsayım sorunlarla birlikte var olmaktadır. Bu, doğrudan ekonomik faktörleri ve AEB üye devletlerinin elitleri içinde bu entegrasyon projesine karşı belirli bir siyasi muhalefeti de kapsamaktadır.

Bu çalışma, üç temel bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde ekonomik entegrasyon modeli olarak AEB, ekonomik entegrasyon modellerinin genel bir analizini sunar. Aynı zamanda, Kazakistan'ın dahil olduğu veya önceden dahil olduğu diğer ekonomik entegrasyon birliklerinin incelenmesine odaklanır.

İkinci bölümde ise, Kazakistan'ın AEB'ye üyelik süreci detaylı bir şekilde incelenmektedir. Bununla birlikte, Kazakistan'ın ihracat ve ithalat dinamikleri, dış ticaret dengesi gibi makroekonomik göstergeler ele alınır. Ayrıca, ülkenin genel ticaret stratejileri ve politikaları incelenirken AEB'nin Kazakistan'ın dış ticareti üzerindeki etkileri de değerlendirilir.

AEB'nin Kazakistan'ın dış ticareti üzerindeki etkisi Kazakistan'ın AEB ile ticaret hacmi ve ticaretteki değişiklikler ayrıntılı bir şekilde incelenir. AEB üyeliğinin Kazakistan'ın başlıca ticaret ortakları ve dış ticaret politikaları üzerindeki etkisi, ticaret verileri ve istatistikler ile desteklenerek ele alınır. Kazakistan'ın AEB içerisindeki ticari konumu ve rolü, birliğin diğer üyeleri ile olan ticari ilişkileri ve bu ilişkilerin Kazakistan ekonomisi üzerindeki etkileri değerlendirilir.

Üçüncü bölümde ise nitel analiz yöntemlerinden biri olan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya dahil edilen sektörler ve belirli dönemlere ait entegre raporlar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Analiz sürecinde temel soruların arasında şunlar yer almaktadır: AEB raporlarında tespit edilen yeni terimler ve bunların kavramsal temsiliyeti neyi ifade etmektedir? AEB'nin Kazakistan'ın dış ekonomisi üzerindeki etkisinin karmaşıklığı ve kapsamı nasıl değerlendirilebilir?

Araştırmanın Amacı, Önemi ve Katkısı

Bu çalışmanın amacı, Kazakistan'ın AEB üyeliğinin dış ticareti üzerindeki etkisini incelemek ve AEB'nin Kazakistan'ın ekonomik entegrasyonu ve dış ticaret politikaları üzerindeki rolünü anlamaktır. Bu kapsamda, Kazakistan Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı'nın 2016-2023 yılları arasında yayınladığı periyodik raporlar kullanılarak AEB'nin Kazakistan'ın dış ekonomisi üzerindeki etkisini yayınladıkları raporlarda nitel analiz yapılması hedeflenmektedir.

Bölgesel ticaret anlaşmalarının oluşumu ve işleyişine ilişkin küresel deneyim kapsamlı şekilde incelenmiştir. Bölgeselcilik katılımcı ülkelerin ticari ve ekonomik göstergeleri üzerindeki etkisi konusu da oldukça gelişmiştir. Uluslararası ticaretin çekim modelleri çoğunlukla etkiyi değerlendirmek için kullanılır. Entegrasyon üyeleri konusunda çok

sayıda yayın bulunmasına rağmen, Kazakistan'ın çeşitli bölgesel entegrasyon üyelerine girişinin ticari ve ekonomik etkilerini inceleyen az sayıda yayın bulunmaktadır.

Viner (1950 aktaran Khitahunov, 2016), Meade (1955 aktaran Khitahunov, 2016), Lipsey (1957 aktaran Khitahunov, 2016), Bhagwati (1992 aktaran Khitahunov, 2016), Corden (1972 aktaran Khitahunov, 2016), Krugman (1979 aktaran Khitahunov, 2016), Sapir (2011), Baldwin (1997), Pomfret (1986 aktaran Khitahunov, 2016), Panagaria (1999), Benini ve Plummer (2008), Levy (1997 aktaran Khitahunov, 2016), Grossman ve Helpman (1995 aktaran Khitahunov, 2016) gibi yazarların bölgeselcilik teorisinin gelişimine önemli katkılarda bulunduğu dikkat edilmelidir. Anderson ve Wincoop (2003), Bergstrand (1990), Stack (2009) vd. gibi yabancı yazarların çalışmaları bölgesel ticaret anlaşmalarının etkisini ölçmeye ayrılmıştır.

BDT ve Orta Asya alanındaki entegrasyon süreçlerinin araştırılmasına Libman ve Vinokurov (2012), Golovnin vd. (2013), Mukhamediyev ve Khitakhunov (2016), Ushkalova (2016), Shirov ve Yantovsky (2014) ve diğerleri gibi Rus yazarların çalışmaları ayrılmıştır.

Bölgesel ekonomik entegrasyon çalışmasına kayda değer katkılarda bulunan yerli ekonomistlerden Mukhamedzhanova (2012), Kondratyeva (2018), Berezina (2021), Arupov (2012), Khusainov (2011), Mukhamediev (2023), Rakhmatulina (2012) ve diğerleri ayırt edilebilir.

AB, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) ve Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'nin (Asean) deneyimi, ekonomik entegrasyonun katılımcı ülkelerin ekonomileri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Zhiltsov, 2021).

Ancak Avrasya entegrasyonunun, entegre olan ülkelerin ticari ve ekonomik göstergeleri üzerindeki etkisi yeterince araştırılmamıştır. Ayrıca diğer entegrasyon üyelerinin Kazakistan ekonomisi üzerindeki etkisine yeterince önem verilmemektedir (Balandina, 2017).

AEB'nin oluşumunun başlangıcı, Kazakistan'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) katılım müzakerelerinin tamamlanmasıyla aynı zamana denk geldi ve bu da aktif anlaşmazlıkların nedeni oldu (Mukhamediyev ve Khitakhunov, 2016). Kazakistan'ın hem AEB'ye hem de DTÖ'ne üyeliğinin fizibilitesine ilişkin aktif tartışmanın mevcut dönemde devam ettiğini belirtmek gerekir (Mukhamediyev ve Khitakhunov, 2016).

Dolayısıyla entegrasyon üyelerinin Kazakistan ekonomisi üzerindeki etkisi konusu karmaşık ve konuyla ilgilidir ve aynı zamanda kapsamlı ve ayrıntılı bir analiz gerektirmektedir.

Bu çalışmada yer alan sonuçlar, öneriler ve bilimsel ve pratik tavsiyeler, Kazakistan Milli Ekonomi Bakanlığı'nın plan, program, konsept ve kalkınma stratejilerinin geliştirilmesinde ve iyileştirilmesinde dikkate alınabilir ve kullanılabilir. Yatırım ve Kalkınma Bakanlığı, Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Avrasya Ekonomik Komisyonu (AEK), Ulusal İhracat ve Yatırım Ajansı'nın yanı sıra Kazakistan Cumhuriyeti'nin diğer kuruluşları, ticaret meseleleriyle ilgilenen uluslararası ekonomik, mali ve eğitim kurumları, entegrasyon ve ekonomik kalkınma konularında bu çalışmadan faydalanabilir. Elde edilen sonuçlar, ticaret ve ekonomik entegrasyona ilişkin özel kurslar hazırlanırken eğitim sürecinde de kullanılabilir.

Araştırmanın Problemi

Günümüzde küreselleşmenin etkilerinin artmasıyla birlikte, uluslararası ekonomik ilişkiler giderek daha önemli hale gelmiştir (Berezina, 2021). Bu bağlamda, Kazakistan'ın AEB üyeliği gibi ekonomik entegrasyon süreçleri, uluslararası ticaret ve ekonomik politikalar üzerinde önemli etkilere sahiptir. Dolayısıyla, Kazakistan'ın AEB üyeliğinin dış ticaret ve ekonomik entegrasyon üzerindeki etkilerini anlamak hem akademik çalışmalar hem de politika yapıcılar için büyük önem taşımaktadır.

Araştırmanın temel problemi, AEB üyeliğinin Kazakistan'ın dış ticaretini nasıl etkilediğidir. Başka bir ifadeyle, Kazakistan'ın ekonomik entegrasyonu ve dış ticaret politikaları üzerinde AEB'nin nasıl bir rol oynadığı araştırmanın temel sorusudur. Kazakistan'ın AEB'ye üyeliğinin sonuçlarının ve getirilerinin tam olarak değerlendirilememesi, gelecekteki ticaret ve entegrasyon politikalarının belirlenmesinde belirsizliklere neden olmaktadır. Bu bağlamda, mevcut çalışma, Kazakistan'ın AEB üyeliğinin dış ticaret üzerindeki etkilerini netleştirmek ve gelecekteki ticaret politikaları için rehberlik sağlamak amacıyla bu probleme odaklanacaktır. Böylece, AEB'nin Kazakistan'ın dış ekonomik dinamikleri üzerindeki etkisini derinlemesine anlamak ve değerlendirmek için önemli bir araç oluşturulabilir.

Araştırma amacına uygun olarak belirlenen araştırma soruları şunlardır:

1. Raporlara dayanarak Kazakistan'ın AEB'ye üye olmasının avantajları ve dezavantajları nelerdir?

2. Kazakistan'ın AEB'ye katılımı, ülkenin dış ticaretine nasıl bir katkı sağlamıştır?

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada, nitel analiz yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. Çalışmaya dahil edilen sektörler ve dönemlere ilişkin entegre raporlar detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Analizler, her sektör bazında gerçekleştirilmiş ve her bir rapora ilişkin sonuçlar bütünsel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu kapsamda, her sektördeki entegrasyon süreçlerinin ve ticaret dinamiklerinin nasıl değiştiği detaylı olarak incelenmiştir.

Çalışma içerisinde, nitel içerik analiz yöntemlerinden içerik analizi tercih edilmiştir. İçerik analizi, metinlerin derinlemesine incelenmesini ve anlamlarını daha iyi kavramayı sağlar (Krippendorff, 2004). AEB'nin Kazakistan'ın dış ticareti üzerindeki etkilerini anlamak için, raporlardaki ifadelerin ve verilerin derinlemesine analiz edilmesi gerekmektedir.

Kazakistan Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı'nın 2016-2023 yılları arasında yayınladığı periyodik raporlar kullanılarak, AEB'nin Kazakistan'ın dış ekonomisi üzerindeki etkisini analiz etmek hedeflenmektedir. 2015-2023 yılları arasındaki dönem, AEB'nin Kazakistan'ın dış ticareti üzerindeki etkilerini kapsamlı bir şekilde analiz etmek için seçilmiştir. Bu zaman dilimi, AEB üyeliğinin başlangıcından günümüze kadar olan süreci kapsayarak, entegrasyonun kısa ve orta vadeli etkilerini değerlendirmek için gerekli verileri sunar. Bu nedenle, bu dönem, araştırmanın amacına uygun ve anlamlı bir aralıktır.

Araştırma kapsamında, Kazakistan'da entegre raporlama faaliyeti yürüten devlet kurumları belirlenmiştir. Araştırmaya konu olan entegre raporlar ve dış ticaret ile ilgili verilere Kazakistan Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı'nın (2023) kurumsal web sitesinden ulaşılmıştır. Veriler halka açık olarak sunulmaktadır. 2015 ve 2023 yılları arasındaki entegre raporlar araştırma kapsamında ele alınmıştır. Bu dönem, Kazakistan'ın AEB'ye giriş tarihlerine göre seçilmiştir. Kazakistan Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı'nın seçilmesinde, bu bakanlığın yıllar içerisinde düzenli olarak entegre rapor yayınlaması etkili olmuştur. Diğer kurumların yayınladıkları entegre raporlarda süreklilik olmaması sebebiyle, bu raporlar çalışmada kapsam dışı bırakılmıştır. Çalışma kapsamında Kazakça, İngilizce ve Rusça dillerinde sunulan beş rapor incelenmiştir. Bu bağlamda, analizin her 2015-2023 yılları için Kazakistan

Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı'nın raporlarına dayanarak Kazakistan'ın dış ticaretinde AEB etkisinin analizi yapılacaktır. Bu dönem, Kazakistan'ın AEB'ye katılımının resmi yılı olan 2015'ten 2023'e kadar olan süre esas alınarak, birliğe katılımın Kazakistan'ın dış ekonomisini nasıl etkilediğini göstermek amacıyla seçilmiştir.

Raporlar, Kazakistan Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı'nın hükümet bakış açısını yansıtmaktadır. Bu raporların içerik analizi, politikaların ve stratejilerin zaman içindeki değişimini ve etkilerini kapsamlı bir şekilde değerlendirmeye olanak tanır. Raporlardaki önemli ifadeler ve kavramlar, açık kod listesi oluşturma yöntemiyle kodlanmış ve analiz edilmiştir. Bu, raporların bağlamsal olarak anlaşılmasına ve AEB'nin etkilerinin detaylı bir şekilde incelenmesine yardımcı olmaktadır. Yazılı belgelerdeki ana temaları ve kavramları belirleyip özetlemek için özetleyici içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntem, metinlerin anlamını kaybetmeden özetlenmesini ve önemli noktaların vurgulanmasını sağlamaktadır (Strauss ve Corbin, 1990).

AEB raporlarının ayrıntılı bir analizi, ticaret ve ekonomik entegrasyonun evrimsel doğasını, AEB'nin önceliklerini, dış ticaret ve yatırımların yanı sıra Kazakistan'ın GSYİH'si üzerindeki etkilerini açığa çıkaracaktır. Bu analiz, AEB'nin Kazakistan'ın dış ekonomik dinamikleri üzerindeki etkisini derinlemesine anlamak ve değerlendirmek için önemli bir araç oluşturmaktadır.

Bu çalışmada Kazakistan Cumhuriyeti Milli Ekonomi Bakanlığı İstatistik Komitesi, Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Bankası, Dünya Bankası (WB), Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC), Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) veri setleri üzerinden ülkelerin ihracat, ithalat rakamlarına ulaşılmıştır. Elde edilen verilerle ülkelerin yıllık ihracat ve ithalat rakamlarının entegrasyon öncesi ve sonrası dönemler için kıyaslama yapılabilmiş ve sonuç değerlendirmesinde bu verilerden destek alınmıştır.

Literatür İncelemesi

Bölgeselcilik teorisinin geleneksel olarak kurucusu 1950 yılında ünlü “Gümrük Birliği Sorunu” kitabını yayınlayan Jacob Viner olarak kabul edilir (Viner, 1950 aktaran Khitahunov, 2016). Ancak Viner'den çok önce politikacılar, tercihli tarife indirimleri ile korumacılığı sürdürmek arasında bir seçim yapmaya çalıştılar; çünkü 1950'lerden

önceki tarife rejimlerinin çoğu ayrımcıydı ve bunun sonucunda gümrük birliklerinin oluşturulmasına yönelik birçok öneri vardı (Pomfret, 1986 aktaran Khitahunov, 2016). Pomfret (1986 aktaran Khitahunov, 2016) çalışmasında, gümrük tarifelerinin uluslararası ticaret üzerindeki etkisinin analizinin Taussig (1927), Torrens (1815) gibi ünlü ekonomistlerin eserlerinde yer aldığını gösterdi. Taussig (1927 aktaran Khitahunov, 2016), çalışmalarında tercihlerden elde edilen faydaların ve maliyetlerin alıcı ülkenin pazar payına bağlı olduğunu iki örnekle göstermiştir. İlk örnek, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) 1876'da Hawaii şekerine verdiği tercihlerin, Hawaii'nin pazar payı küçük olduğu için ABD'deki fiyatlar üzerinde gözle görülür bir etkisi olmadığıdır. Ancak Hawaii'deki şeker ihracatçılarına faydaları önemliydi. Sonuç önerisi, refah etkisi ABD gelirlerinin Hawaii üreticilere aktarılmasıydı (Taussig, 1927 aktaran Khitahunov, 2016). İkinci örneği, Amerika Birleşik Devletleri'nin, o zamanlar neredeyse tüm yün ithalatını sağlayan Avustralya'daki yün üreticilerine verdiği tercihleri anlatır. Bu durumda arzın fiyat esnekliği yüksekse yerel tüketiciler bu durumdan yararlanır. Taussig'in örnekleri, tercihlerin refah etkisinin, ihracatçının “ölçeği” tarafından belirlenen fiyat düzeyi üzerindeki etkisine bağlı olduğunu göstermektedir (Taussig, 1927 aktaran Khitahunov, 2016). Torrens, ulusal optimal tarifelere dayalı tercihler için bir argüman geliştirdi (Torrens, 1815 aktaran Khitahunov, 2016). Ticaret hadlerinin olumsuz etkileri ve ülkenin kırılganlığının artması nedeniyle tarifelerin tek taraflı olarak kaldırılmasını reddetti ve ticaret anlaşmalarında karşılıklılık ilkesini savundu (Torrens, 1815 aktaran Khitahunov, 2016). Aynı zamanda serbest ticaretin, büyük ülkelerin kendi ulusal optimum tarifelerini teşvik ederek fayda sağlayabileceği, siyasi bağımlılıklara göre düzenlenebilecek nihai hedef olduğunu savundu. Torrance'ın katkısı dünya çapında serbest ticaretin optimal olduğu gerçeğine rağmen, bir ülkenin ayrımcı bir tekerci gibi hareket ederek ulusal refahı en üst düzeye çıkarabileceği argümanını kabul etmesi bakımından önemlidir (Torrens, 1815 aktaran Khitahunov, 2016).

Viner'in kitabının 1950'de ortaya çıkışı, bölgecilik teorisinde yeni ve önemli bir dönüm noktasıydı (Viner, 1950 aktaran Khitahunov, 2016). Viner, tercihli tarife indirimlerinin bir sonucu olarak “ticaret yaratma” ve “ticareti saptırma” kavramlarını geliştirdi (Viner, 1950 aktaran Khitahunov, 2016). Ticaret yaratma, bir ülkenin yerli üreticilerden (yüksek maliyetli) ithalatının, tarifeleri azaltarak veya ortadan kaldırarak Gümrük Birliği'ndeki ortakların üreticilerine (düşük maliyetli) yeniden yönlendirilmesini ifade

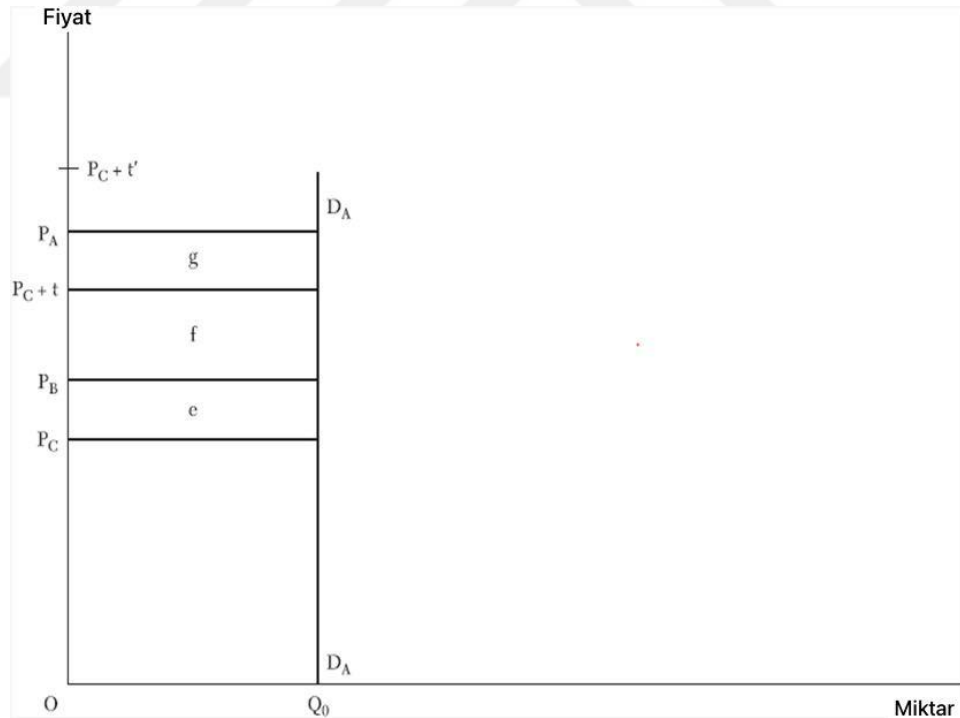
eder (Viner, 1950 aktaran Khitahunov, 2016). Ticaret sapması, üçüncü ülkelere yönelik tarife engellerinin devam etmesi veya artması nedeniyle ithalatın üçüncü ülkelerden gümrük birliği ortak ülkelerine yeniden yönlendirilmesidir (Viner, 1950 aktaran Khitahunov, 2016). Dolayısıyla gümrük birliğinin oluşumu aşağıdaki iki sonuca yol açabilir:

1. Ticaret yaratmanın hakimiyeti - her ülkeye fayda sağlayabilir, hem ülkelere hem de dünya ticaretine net fayda sağlayabilir.
2. Ticaret saptırmanın baskınlığı – her ülkeye zarar verebilir, hem ülkelere hem de dünya ticaretine net zarar verebilir.

Nitekim ticaret yaratma ve saptırma kavramını temsil etmenin en iyi yolu, sonsuz arz esnekliğine ve sıfır talep esnekliğine sahip bir model olarak görülen Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1

Ticaret Yaratma ve Saptırma

Kaynak: Viner (1950) aktaran Khitahunov (2016).

Şekil 1'e göre A, B ve C olmak üzere üç ülkenin kendi aralarında belli bir ürünün ticaretini yaptığını düşünelim. A ve B ülkeleri potansiyel STA ortaklarıdır. C ülkesi dünyanın geri kalanını temsil eder. A ülkesi ithalatçı, B ülkesi ise ihracatçıdır. A ve B'nin STA oluşturması durumunda dış tarifeleri değişmez. Bir gümrük birliği oluştururlarsa

ortak dış tarifeleri, ithalatçı A ülkesinin tarifeleri seviyesinde belirlenir. $D_A D_A$, A ülkesinin mallarına olan talebi temsil eder. P_A , P_B ve P_C , aşağıdaki ülkelerden gelen (sabit) mal tedarikçilerinin fiyatlarıdır: sırasıyla A, B ve C ülkelerini ifade etmektedir. Tam rekabet koşullarında bu fiyatlar aynı zamanda sabit ortalama ve marjinal üretim maliyetlerini de temsil eder. Şekil 1'de görüldüğü gibi C ülkesi en etkin tedarikçidir. Bu nedenle $P_A > P_B > P_C$ şeklinde ifade edilir. B ülkesinin pazarı $P_B - P_C$ farkından daha yüksek bir tarife ile korunduğu için B ve C ülkelerinin birbirleriyle ticaret yapmadığını varsayalım. Başlangıçta A ülkesi, ithal edilen malın birimi başına t tutarında ayrımcı olmayan bir tarife uygulamaktadır (katma değerli tarifeler de uygulanabilir). Tarife oranı $P_A > P_C + t > P_B$ olacak şekilde seçilir. OQ_0 'a eşit olan mal hacminin tamamı C ülkesinden ithal edilmektedir. Tüketiciler $P_C + t$ fiyatını öderler, $e + f$ dikdörtgenleri A ülkesinin tarife gelirleridir.

Şimdi A ülkesinin B ülkesi için tarifeleri kaldırdığını (bir STA oluşturduğunu), ancak C ülkesi için tarifeleri sürdürdüğünü varsayalım. $P_C + t > P_B$ olması durumunda A ülkesi, B ülkesinden P_B fiyatından mal ithal etmeye başlar. Bu değişiklikler yeni ticaret yaratmadı, ancak daha verimli bir tedarikçinin (C ülkesi) daha az verimli bir tedarikçiyle (B ülkesi) değiştirilmesini sağlar. Bu nedenle bu birlik ticareti reddeden bir sendikadır. A ülkesi $e + f$ tutarında tarife geliri kaybeder: e , B ülkesindeki daha yüksek üretim maliyetleri için ödenir ve f , A ülkesinin tüketicileri için bir kazançtır. A ülkesinin ve dünyanın geri kalanının net kaybı e alanıdır.

A ülkesinde başlangıçtaki ayrımcı olmayan tarifenin t' 'ye eşit olduğunu, burada t' 'nin $P_A < P_C + t' < P_B + t'$ olacak kadar büyük olduğunu varsayalım. Bu durumda yüksek tarifeler B ve C ülkelerinin tedarikçilerini A ülkesi pazarının dışına itmekte, dolayısıyla A ülkesi yüksek tarife oranları kullanarak korumacı politikalar uygulamaktadır. Ürüne olan talebin tamamı A ülkesinin yerli üreticileri tarafından P_A fiyatından karşılanmaktadır. A ülkesi, B ülkesi için tarifeleri yeniden kaldırır ve bunları C ülkesi için sürdürürse, o zaman malların fiyatları P_A 'dan P_B 'ye düşecek ve bunun sonucunda mal hacminin tamamı B ülkesinden ithal edilecektir. Bu durumda tüketici kazancı $f + g$ 'ye eşit olacaktır. Bu değişiklikler A ve B ülkeleri arasında yeni ticaret yarattığından ve A ülkesinin daha az etkin tedarikçilerinden B ülkesinin daha etkin tedarikçilerine geçişle ilişkili olduğundan, ittifak ticaret yaratıcıdır. A ülkesinin ve dünyanın geri kalanının refahı $f+g$ artarken, B ve C ülkeleri için değişmemektedir. Unutulmamalıdır ki bu birlik her ne kadar ticareti yaratsa da en etkin tedarikçinin C ülkesi olduğudur.

Viner'e (1950) göre, daha az verimli bir üreticiden daha verimli bir üreticiye geçmek doğru adımdır, ancak serbest ticaret bu ticaret akışlarını daha iyi bir üreticiye doğru yönlendirebilir. Önemli olan, Viner'in ayrımcı olmayan kapsamlı tarife indirimlerinin tercih edilebilirliği konusunda ısrar etmesidir. Ticaretin yaratılması ve reddedilmesinin etkilerini analiz etmenin yanı sıra, Viner, gümrük birlikleri kurmanın ölçek ekonomileri ve ticaret koşullarındaki değişiklikler gibi diğer faydalarını araştırmaya çalışmıştır (Viner, 1950 aktaran Khitahunov, 2016). Bahsi geçen bu literatür araştırmanın teorik bakış açısını ortaya koyması bakımından önemlidir. Zira ekonomik işbirliklerinin uluslararası ilişkilerin siyasi ve ticari boyutu ile ilgili farklı yaklaşımlar benimsemek mümkündür. Ancak bu çalışmada ekonomik entegrasyon ve bu bakış açısına zemin oluşturan literatür temel çerçeve olarak ele alınmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlılıkları arasında, belirli bir zaman dilimine odaklanılması ve Kazakistan'ın AEB üyeliğinin daha geniş tarihsel, siyasi ve ekonomik bağlamının tam olarak ele alınmaması bulunmaktadır. Ayrıca, çalışmanın sadece belirli kaynaklara dayanması ve farklı disiplinlerden veya farklı bakış açılarından gelen verileri dışarıda bırakmıştır. Veri toplama sürecindeki kısıtlamalar ve mevcut literatürdeki bilgi eksiklikleri de araştırmanın sınırlılıkları arasındadır. Çalışmanın metodolojik yaklaşımı, sonuçların genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Ayrıca, AEB henüz gelişmekte olan bir organizasyon olduğundan, gelecekte daha birçok konunun ele alınması gerekecektir. Bu nedenle, gelecekteki araştırmaların, AEB'nin evrimi ve etkileri konusundaki anlayışımızı derinleştirmek için daha kapsamlı bir yaklaşım benimsemesi gerekebilir.

BÖLÜM 1. EKONOMİK ENTEGRASYON MODELİ OLARAK

AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ

Bu bölüm, uluslararası ticaret ve ekonomik entegrasyonun önemini ele alarak bu kavramların etkisini vurgulamaktadır. Ekonomik entegrasyon modellerinin ve yapılarının incelenmesiyle, bu sürecin karmaşıklığı ve farklı aşamaları anlaşılacaktır (Baylis vd., 2017).

1.1. Ekonomik Entegrasyon Kavramı ve Önemi

"Entegrasyon" terimi, Latince "integratio" kökenli olup, ayrı parçaların bütün olarak birleştirilmesini veya yeniden inşasını ifade eder. Entegrasyon, ekonomik, siyasi, sosyal ve diğer alanlarda farklı düzeylerde gerçekleşebilir; makroekonomik (uluslararası) düzeyden mikroekonomik (şirket) düzeye kadar değişebilir (Shishkov, 2001). Kurumsal bir modeli (devletler arasında imzalanan anlaşmalar çerçevesinde) veya yumuşak bir modeli (yüksek düzeyde ekonomik bağımlılık ve tamamlayıcılık nedeniyle kurumsal olmayan bir şekilde) olabilir (Golovnin vd., 2016). Ayrıca yüzeysel entegrasyon (sadece pazar alanını etkileyen) ve derin entegrasyon (üretim alanında da ortaya çıkan) gibi farklı türleri vardır (Shishkov, 2001). II. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik entegrasyon, hem dış ticaret teorisinde hem de uluslararası iktisat literatüründe geniş bir şekilde ele alınmıştır. Örneğin Haas (1958), entegrasyonu toplumsal süreçlerle ilişkilendirir ve siyasi grupların kasıtlı faaliyeti olarak görür. Haas'a (1958 aktaran Khitahunov, 2016) göre entegrasyon, bu spontane siyasi etkileşimin sonucudur. "Avrupa Birliği'nin Oluşturulması" adlı eserinde (1958 aktaran Khitahunov, 2016), entegrasyonun ana önkoşullarını vurgular:

- Uluslararası ticarete aktif olan endüstriyel olarak gelişmiş bir ekonomi;
- Politik olarak hareketli toplum kitlelerinin varlığı;
- Rekabet eden elit gruplar;
- Anayasa, gelenekler veya parlamenter (başkanlık) demokrasi tarafından düzenlenen elit ilişkiler.

Ekonomik entegrasyon, bir veya daha fazla ülkenin artan ekonomik bağımlılığının ulusal pazarları mallar, hizmetler, sermaye ve işgücü açısından birleştirdiği, tek bir

pazar alanı oluşturduğu bir aşamadır (Khitahunov, 2016). Bu, ortak bir para-finansal sisteme, genelde bir hukuk sistemi ve ilgili ÷lkelerin i ve dış ekonomi politikalarının sıkı bir şekilde koordinasyonuna yol açar.

1.1.1. Kavramın Tarihsel Gelişimi

Çalışmanın giriş kısmında, bölgeselcilik teorisinin kurucusunun 1950 yılında “G÷mr÷k Birliği Sorunu” kitabını yayınlayan Jacob Viner olduğu belirtilmişti. Ancak Balassa'nın 1961 (aktaran Khitahunov, 2016) "Ekonomik Entegrasyon Teorisi" adlı eseri, bölgeselcilik teorisinin gelişimine ve Avrupa'daki ekonomik entegrasyon s÷recine önemli bir katkı sağlamıştır. Balassa'nın (1961 aktaran Khitahunov, 2016) kitabı, ÷nl÷ ekonomist Andre Sapir'in (2011) İktisadi Literat÷r Dergisinde (Journal of Economic Literature) yayınladığı kapsamlı makalesine konu olmuştur. Balassa'nın kitabı, b÷y÷k ölç÷de hem ekonomik literat÷r÷n gelecekteki gelişimini ve yön÷n÷ hem de Avrupa entegrasyon s÷recini öngör÷yordu. Balassa'nın teorisine göre ekonomik entegrasyon terimi hem bir s÷re hem de bir durum olarak anlaşılmaktadır. Bir s÷re olarak ekonomik entegrasyon, farklı ÷lkelere ait ekonomik birimler arasındaki ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelik önlemleri kapsar; bir durum olarak ise ulusal ekonomiler arasında çeşitli ayrımcılık biçimlerinin bulunmadığını temsil etmektedir. Bahsi geçen eser, ekonomik entegrasyonun ilk yorumuna diğer bir ifade ile s÷rece odaklanmıştır.

Teoriye göre, ekonomik entegrasyonun beş farklı biçimi bulunmaktadır (Balassa, 1961 aktaran Khitahunov, 2016):

1. Serbest Ticaret Alanı (STA) - g÷mr÷k vergilerinin ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması amacıyla ÷lkelerin birleşmesi, ancak üye olmayan ÷lkelerle dış ticaret politikasında özerkliğin korunması.
2. G÷mr÷k birliği - ticaret engellerinin kaldırıldığı ve dış ÷lkelerle ortak bir g÷mr÷k tarifesinin uygulandığı ÷lkelerin birliği.
3. Ortak pazar veya dört temel özg÷rl÷k ilkesi - malların, hizmetlerin, sermayenin ve kişilerin serbest dolaşımının sağlandığı aşama.
4. Ekonomik ve parasal birlik - dört üretim faktör÷n÷n serbest dolaşımı; end÷stri, tarım, ulaşım ve enerji gibi alanlarda ortak bir ekonomik ve sosyal politikanın uygulanması; tek bir para biriminin ve ortak para ve kredi politikasının benimsenmesi.

5. Tam entegrasyon - tek bir para, ekonomik ve politik birliğin oluşturulması; ortak dış politika ve adalet alanında politika yürütülmesi; tek bir vatandaşlığın ve diğer unsurların getirilmesi.

Golovnin ve diğerlerine (2016) göre ekonomik entegrasyon, düşük düzeyden yüksek düzeyli ekonomik etkileşime doğru ilerleyen bir süreçtir. Ancak, fiiliyatta elbette böyle bir sıraya uymak gerekli değildir ve Gümrük Birliği'nin oluşmasıyla entegrasyon süreci hemen başlayabilir. Örneğin, başlangıçta aynı dış tarifeye sahip olan ülkeler, bunu tek bir gümrük tarifesi olarak belirleyebilirler. Ancak STB'nden gümrük birliğine geçiş, en azından bağımsız dış ticaret politikasından vazgeçilmesini gerektiren büyük bir siyasi adımı gerektirmektedir. Bu nedenle DTÖ'ye kayıtlı birliklerin mutlak çoğunluğu STB'leridir.

Balassa (1961 aktaran Khitahunov, 2016), Viner'in (1950 aktaran Khitahunov, 2016) yöntemini iki önemli yönde genişletmiştir:

1. Ekonomik entegrasyonun ölçek ekonomileri ve artan rekabet yoluyla kazanımlara yol açabileceğini göz önünde bulundurarak, dinamik verimliliğin ekonomik entegrasyonun başarısının temel göstergesi olarak kullanılmasını önermiştir.
2. Entegrasyon alanı içindeki üretimin entegrasyonun coğrafi konumu üzerindeki etkisinin incelenmesi ihtiyacına odaklanmıştır.

Balassa (1961 aktaran Khitahunov, 2016), entegrasyonun refah üzerindeki üç ayrı etki alanını, özellikle ticaret, ticaret hadleri ve üretim faktörlerinin hareketini belirlemiştir. Ticaretin tam fiyat eşitlemesi için yeterli bir koşul olmadığı durumda, ticaret entegrasyonunun gümrük birliği içerisinde daha düşük faktör fiyat farklılıklarına yol açabileceğini savunmuştur. Böylece, üretim faktörlerinin hareketini desteklemek için gerekli önlemlerin alınması halinde emek, sermaye ve girişimcilik kaynaklarının hareketliliğinin ekonomik kaynakların daha verimli kullanılmasına yol açacağını savunarak ortak bir pazar oluşturma fikrini desteklemiştir.

Balassa entegrasyonun dinamik etkilerine çok dikkat etmiştir. Ekonomik entegrasyonu, ölçek ekonomilerini ve ekonomik büyümeyi birbirine bağlayan ilk kişilerden biridir. Balassa, ölçek ekonomileri yoluyla pazar büyüklüğündeki artışın üretkenlikte artışa yol açacağını, ancak bir geçiş döneminden sonra üretkenlik oranının orijinal seviyesine dönebileceğini iddia etmiştir (Balassa, 1961 aktaran Khitahunov, 2016). Ölçek

ekonomileri, bölge içi ticarete belirsizliğin azalması ve teknolojik gelişme oranlarının artması gibi çeşitli dinamik faktörlerin bir sonucu olarak entegrasyonun Avrupa ekonomilerinin büyümesini artıracığını öngörmüştür.

Balassa'nın (1961 aktaran Khitahunov, 2016) analizinde lokasyon ve yığılma etkileri önemli bir yer tutmuştur. Çevredeki bölgeler pahasına Avrupa'nın ekonomik merkezinde yer alan bölgelerin refahını desteklemeyi amaçlayan ekonomik entegrasyonun yığılma etkisinin, en gelişmiş ülkelerden kaynaklanan yayılma etkisi ile dengeleneceğine inanıyordu. Böylece, gelişmiş ülkelerle ittifak halinde ekonomik entegrasyonun ortalama bölgesel eşitsizliğin azalmasına yol açma ihtimalinin daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Ancak düşük gelirli bölgelerdeki durum, bölgesel kalkınma politikalarının yokluğunda daha da kötüleşebilir.

Balassa (1961 aktaran Khitahunov, 2016) parasal entegrasyon politikasına büyük önem vermektedir. Ekonomik birliğe geçiş döneminde dalgalı döviz kurunun faydalı olduğunu kabul etmiştir. Onun görüşüne göre, piyasa entegrasyonu sağlandığında, birlik ülkeleri arasındaki olumsuz yan etkileri önlemek için para ve maliye politikalarının koordine edilmesine ihtiyaç duyulacak ve bu da en azından kararları bağlayıcı olacak hükümetlerarası bir yapının oluşturulmasını gerektirecektir.

Böylece, Balassa (1961 aktaran Khitahunov, 2016) ekonomik entegrasyon teorisine önemli katkılarda bulunmuştur. Ayrıca, Avrupa entegrasyonunun gümrük birliğinden siyasi birliğe doğru gelecekteki gelişimini büyük ölçüde öngörmüştür. Siyasi birleşmenin parasal birleşmeden önce gelmesi gerektiği, aksinin olumsuz sonuçlara yol açabileceği yönündeki iddiası, 2010 yılında Avrupa'da başlayan kriz örneğiyle doğrulanmıştır. Ayrıca yeni ticaret teorisi'nin geliştirilmesi sırasında (1980'lerin sonu ve 1990'ların başı) Balassa'nın fikirleri yaygın olarak kullanılmıştır (Khitahunov, 2016).

Bugün mevcut olan tematik bilimsel araştırmaları inceleyerek, öncelikle 1950-1960'lı yıllarda klasik ekonomik entegrasyon teorisinin temellerini atan Viner (1950 aktaran Khitahunov, 2016), Balassa (1961 aktaran Khitahunov, 2016) gibi kurucuların çalışmalarını belirtmek önemlidir. Ekonomik koşulların değişmesine paralel olarak teorik temellerin oluşturulmasına devam eden bilim insanları arasında Lawrence (1996), Bergsten (1997 aktaran Khitahunov, 2016), Shishkov (1993 aktaran Khitahunov, 2016) gibi isimler bulunmaktadır.

Kazakistandaki entegrasyon süreçlerinin gelişimiyle ilgili olarak, Rusça yayınlanan bilimsel literatürde bu konuya dair geniş bir yayın mevcuttur. İnovasyon gelişimi ve küresel ekonomideki entegrasyon birlikteliklerinin eğilimlerine ilişkin çalışmalar, Shpolyanskaya (2016), Shahovskaya ve Matkovskaya (2017) gibi araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. AEB'nin kurulması, yerli yazarların ilgisini artırmıştır. Örneğin, Likhacheva (2019), Feofanov ve Sologub (2017), Osadchaya (2017, 2018), Medvedeva (2018), Valovaya ve diğerleri (2017) tarafından ele alınmıştır. Konuya sektörel açıdan yaklaşanlar arasında Bondarenko ve Kulov (2017), Siptis ve diğerleri (2019) bulunmaktadır. Ülkeler arası etkileşim sorunlarına yönelik araştırmalara, Glittova ve Toropygin (2019), Krasavina ve Lukyanovich (2017) örnek gösterilebilir. Ayrıca, AEB ülkelerinden Rusça yayınlanan çalışmalar da önemlidir. Örneğin Belarus'tan Markusenko (2017), Ermenistan'dan Hovsepyan (2018), Kazakistan'dan Baktybekov (2019), Rusya'dan Osadchaya (2018) katkı sunan araştırmacılar arasındadır.

Ayrıca, entegrasyon gelişiminin çeşitli stratejik yönlerine odaklanan araştırmalar da mevcuttur. Örneğin, Berezhnyakov ve Kozlov (2017), AEB ve AB stratejilerini uluslararası ilişkiler teorisi çerçevesinde alternatif ittifak modelleri olarak karşılaştırmışlardır; Basenko ve Ishanov (2015), gümrük birliği ülkelerinin ekonomik kalkınma stratejik perspektiflerini açıklamıştır. Shelegeda ve diğerleri (2016), entegrasyon stratejisinin geliştirilmesine yeni bir metodolojik yaklaşım önermiştir. Kurennaya (2017), belirli bir sektörel alt kompleksin stratejik gelişim yönlerini ele almıştır.

Ekonomik entegrasyon teorisinin gelişimine önemli bir katkı Cooper ve Massell (1965 aktaran Khitahunov, 2016) tarafından yapılmıştır. Gümrük birliğinin analizinin ölçek ekonomileri, ticaret hadlerindeki değişiklikler, ödemeler dengesi sorunları ve diğer önemli göstergelere odaklanması gerektiğini belirtmişlerdir. Buna ek olarak, birkaç ülkenin tek bir gümrük tarifesinin uygulamaya konduğu, ancak kısmen serbest iç ticaretin kabul edildiği bir anlaşma olarak değerlendirilen kısmi gümrük birliği fikrini geliştirmişlerdir. Yararlar, gümrük birliğinin etkisinin, üretimin yeri, birlik içi ticaret ve tazminat sistemi de dahil olmak üzere, oluşum kurallarına bağlı olacağını belirtmişlerdir. Genel olarak, bir ittifakı oluşturan kuralların esnekliği ne kadar fazla olursa, potansiyel fayda da o kadar büyük olur. Sübvansiyonları veya diğer etkili

politikaları içeren bir gümrük birliği, tüm katılımcılara fayda sağlamayı garanti edebilir (Cooper ve Massell, 1965 aktaran Khitahunov, 2016).

Murray Kemp ve Henry Wan (1976 aktaran Khitahunov, 2016) gümrük birlikleri oluşturma sorununa önemli bir çözüm önermiştir. Yazarlara göre, birliğin dış tarifeleri vektörünün, birlik kurulduktan sonra üçüncü ülkeler için fiyat düzeyi, ticaret ve refahın değişmeden kalacağı şekilde seçilmesi gerekmektedir. Bu, birliğin, birliği oluşturan ülkelerin büyüklüğü ve sayısına, birliğin oluşumundan önceki ve sonraki ticari ilişkilere, ülkelerin gelişmişlik düzeyine ve kişi başına düşen ortalama gelirlerine, konumlarına ve ulaşım maliyetlerine bağımlı olmadığını öne sürer (Khitahunov, 2016). Bu yöntemin çekiciliği, böyle bir birliğin oluşması ve genişlemesinin küresel bir gümrük birliğine yol açabilmesidir. Küresel serbest ticarete doğru atılan her adım katılımcıların refahını artıracaktır ve potansiyel ortakların büyüklüğüne rağmen bu birliğin yaratılması ne katılımcılara ne de dünyanın geri kalanına zarar verecektir.

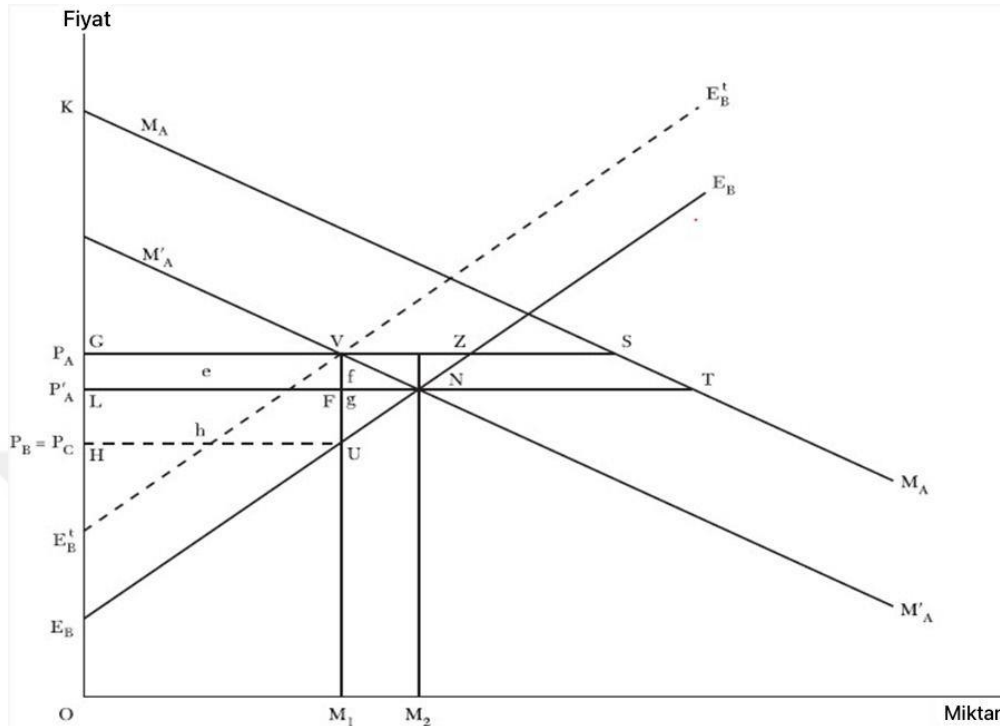
Bu teorem, serbest ticaret anlaşmalarının ve gümrük birliği oluşumlarının ekonomik etkilerini inceler. Teoremin temel fikri, belirli koşullar altında, gümrük birliğine katılan ülkelerin, ticaret koşullarını üçüncü ülkelere zarar vermeden iyileştirebilecekleri yönündedir. Kemp-Wan teoremi, ticaretin serbestleştirilmesi ve refah artışı ile ilgili önemli sonuçlar doğurur.

Ohyama'nın (1972 aktaran Khitahunov, 2016) çalışmaları da bu teoremin geliştirilmesinde önemli bir katkı sağlamıştır. Ohyama, gümrük birliği ve serbest ticaretin refah etkilerini inceleyen çalışmalar yapmış ve Kemp-Wan teoremini genişletmiştir. Bu nedenle, teorem genellikle Kemp-Wan-Ohyama teoremi olarak anılır.

Wanek'in adı ise genellikle bu teoremin daha geniş bir çerçevede incelenmesinde ve uygulamalı çalışmalarda geçmektedir. Wanek, Kemp ve Ohyama'nın çalışmalarını temel alarak, bu teoremin farklı ticaret politikaları ve ekonomik koşullar altında nasıl uygulanabileceğini incelemiştir. Bu nedenle, bazı literatürlerde teorem, Kemp-Wan-Ohyama teoremi olarak anılsa da, genişletilmiş çalışmalarda Wanek'in adı da geçebilir.

Sonuç olarak, Kemp-Wan teoremi, serbest ticaret anlaşmaları ve gümrük birliği oluşumlarının ekonomik etkilerini inceleyen önemli bir teoridir ve Ohyama'nın katkılarıyla daha da genişlemiştir. Wanek'in çalışmaları ise teoremin uygulamalı yönlerine odaklanarak, bu teoremin pratikte nasıl kullanılabileceğini göstermektedir (Khitahunov, 2016). Bu teoremin grafiksel gösterimi Şekil 2'de verilmiştir.

Kemp-Wan-Wanek-Ohyama Teoremi

Kaynak: Murray Kemp ve Henry Wan (1976 aktaran Khitahunov, 2016).

Şekil 2'ye göre yatay olabilecek/olmayabilecek C ülkesinden gelen teklifi göstermemektedir. PA 'nın gümrük birliği oluşmadan önce A ülkesindeki yurt içi fiyat olduğunu, GV 'nin B ülkesinden ve VS 'nin C ülkesinden ithal edildiğini varsayalım. UV başlangıç tarifesi olduğundan B ve C ülkelerindeki fiyat düzeyi U noktasının yüksekliği şeklinde verilmektedir. A ve B ülkesinin gümrük birliği'nin oluşmasıyla birlikte, aralarındaki tüm ticaret engelleri kaldırılır ve C ülkesinden önceki ithalat seviyesini VS seviyesinde tutmak için tek bir tarife oluşturulur. Talep eğrisi $M_A M_A'$ 'dan $M'_A M'_A'$ 'ya doğru hareket eder ve fiyat seviyesi P'_A 'ya düşer. A ülkesi, B ülkesinden LN (GV 'den büyük) ve C ülkesinden NT (VS 'ye eşit) ithal etmeye başlar.

C'den ithalat değişmediği için fiyat düzeyi U noktası seviyesinde kalır, ithal malın birimi başına tek bir gümrük tarifesı tahsilatı UF (UV 'den az) tutarındadır. Birlik içi ticaretin genişlemesi, birlik için $f + g$ miktarında net bir kazançla yol açmaktadır.

Sabit dış tarifelerle ticaretin C ülkesinden uzaklaştırılması nedeniyle dış tarifenin azaldığı unutulmamalıdır. Bu nedenle, C ülkesinden ithalatı sabit tutmak için dış tarifenin düşmesi gerekir. Bu durumda B ülkesi kazanırken, A ülkesi için bir kazancın varlığı/yokluğu, ticaretin tamamen saptırılmasının olmaması nedeniyle belirsizdir. C ülkesinden yapılan ithalatlardan kaynaklanan dış tarifelerdeki düşüşten kaynaklanan

tarife kayıpları, A ülkesindeki tüketicilere yeniden dağıtılır; ancak B ülkesinden yapılan ithalattan kaynaklanan tarife kayıpları B ülkesinin ihracatçılarına dağıtılır. B ülkesi ile ticaretin yaratılması nedeniyle A ülkesinin kaybı h alanı, kazancı ise f alanı tarafından belirlenir. B ülkesi için kazanç $h + g$ alanıdır; burada h , A ülkesinden gelen gelirin yeniden dağıtımıdır ve g , yeni ticaretten elde edilen kazançtır. Böylece, başlangıçta düşük tarifelere sahip olan katılımcı, Kemp-Wan-Wanek-Ohyama Teoremine göre gümrük birliğinin oluşmasından faydalanır.

Kemp ve Wan'ın (1976 aktaran Khitahunov, 2016) dünya serbest ticaretini oluşturmanın imkansızlığının nedenlerini şöyle sıralamıştır: - ortak seçimi ve aralarındaki fayda dağılımı sorunu, - anlaşmaların uygulanmasının sağlanmasındaki zorluklar, - ekonomik olmayan hedefleri gözetken, tarifeleri sınırlayan uluslararası anlaşmalar, - ticarete yönelik diğer kısıtlamalardan olmayacak dış tarifelerin doğru seçimi sorunu. Birliğin oluşumundan sonra tek tek üyeler için kârsız bir durum bu nedenlerle oluşabilir. Kemp ve Wang'ın ortaya koyduğu bu katkılar bölgecilik teorisini önemli ölçüde zenginleştirmiştir.

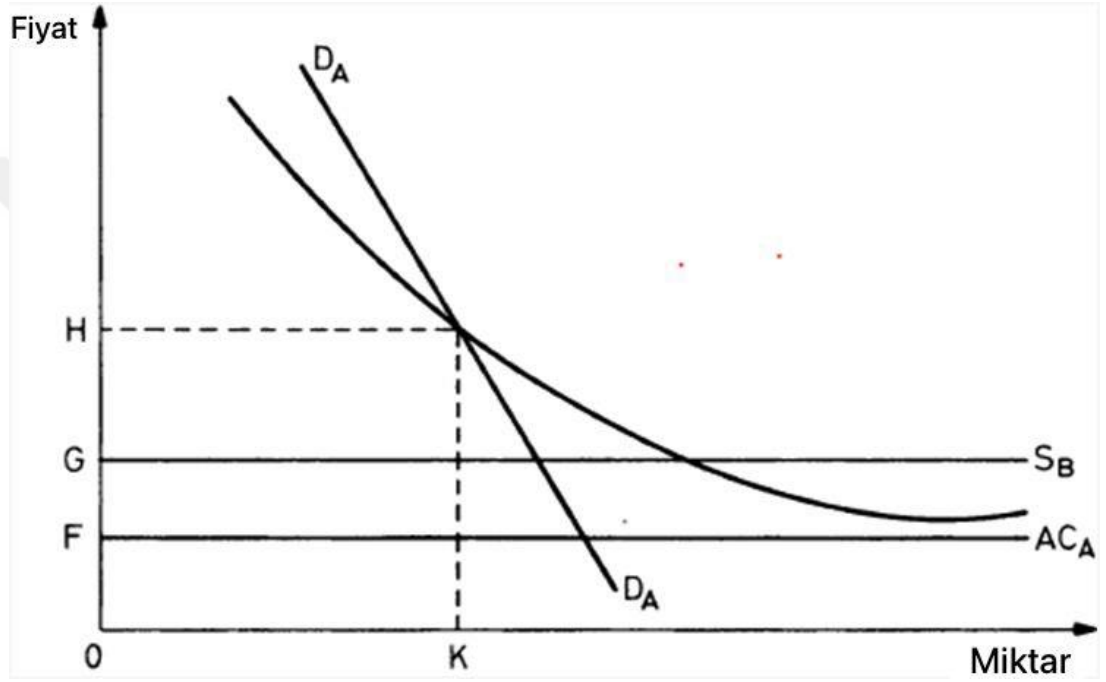
Corden (1972 aktaran Khitahunov, 2016) ölçek ekonomilerine kapsamlı bir araştırma ayırmıştır. "Maliyet azaltma etkisi" ve "ticareti baskılama etkisi" gibi iki yeni etkiyi ortaya koymuştur. Bir varsayım setine (belirli bir dünya fiyat seviyesi, tek bir gümrük tarifesinin başlangıçtaki varlığı, vb.) dayanarak modelini kurmuştur. Buna göre, bir gümrük birliğinin oluşumunda, belirli bir ürünün üretici ülkelerinden biri üretimi durdurursa gümrük birliği pazarının tamamını kapsayan ülkedeki üreticilerin ortalama maliyetlerinin azalmasına yol açacaktır. Sonuç olarak, belirli bir ülke daha düşük üretim maliyetleriyle yerli tedarik alacaktır ve böylece bu etki maliyetleri düşürür. Ancak bu, daha verimli (daha ucuz) bir üreticiye geçişin sonucu değil, mevcut üreticinin daha ucuz ürünlerine geçişin bir sonucudur.

Corden'e (1972 aktaran Khitahunov, 2016) göre, üçüncü ülkelerden gelen daha ucuz bir tedarikçinin daha pahalı bir yerli üreticiyle değiştirilmesi süreci, ticareti baskılayıcı bir etki gösterir. Bu etki ticaretin saptırılmasına benzer ancak aradaki fark, daha az verimli olan üreticinin yeni yerli üretici olmasıdır. Ayrıca, hiçbir ülkenin belirli ürünleri üretmediği bir birlik oluşumunun, ülkelerden birinde yeni bir üretimin başlatılmasına yol açabileceğine ve bunun daha sonra gümrük birliğinin tüm pazarına yayılacağına inanır.

Böylece Corden (1972 aktaran Khitahunov, 2016), ‘ticaret yaratma’ ve ‘ticaret saptırma’ “maliyet azaltma etkisi” ve “ticareti baskılama etkisi” gibi iki yeni kavramla tamamlanması gerektiği sonucuna varmıştır. Aynı zamanda maliyetleri düşürmenin etkisi, ticareti baskılamanın etkisinden daha önemlidir. Ölçek ekonomilerinin grafiksel analizi ve ticarete etkisi Şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3

Ölçek Ekonomileri

Kaynak: Corden (1972 aktaran Khitahunov, 2016).

Şekil 3'e göre D_A 'nın A ülkesindeki iç talep olduğunu ve AC_A 'nın A ülkesindeki ortalama üretici maliyetlerinin aşağı doğru eğimli eğrisi olduğunu varsayalım.

B ülkesindeki üreticiler OG fiyatındaki S_B arz eğrisi ile sabit maliyetler altında faaliyet göstermektedir. FG , B ülkesinin tarifesidir.

A ülkesinde fiyatların ortalama maliyetler düzeyinde belirlendiğini, ithalatın önünde engellerin bulunduğunu ve pazar bölümlendirme olasılığının bulunmadığını varsayarsak, A ülkesindeki bir firma OK ürünleri üretecek ve OH fiyatından satış yapacaktır.

B ülkesindeki tarifenin kaldırılması, A ülkesinin üreticilerinin, B ülkesi pazarında OF ile OG arasındaki fiyatı belirleyerek üretimi artırmalarına olanak tanır.

Yukarıda bahsi geçen bu teroi ve modeller ışığında, alanyazında entegrasyon kategorisinin tanımlanmasında bazı fikir birliğine varılmıştır (Corden, 1972 aktaran Khitahunov, 2016). Entegrasyon, “devletler arasında yakın bağların gelişmesi süreci” olarak anlaşılmaktadır (Corden, 1972 aktaran Khitahunov, 2016). Bu yakınlaşma birçok açıdan bir tür ortaklığa (kültürel, bölgesel, tarihi vb.) dayanmaktadır. Bu, bireysel parçaların bir tür bağımsız bütünlük içinde gönüllü ve karşılıklı yarar sağlamak amacıyla birleştirilmesidir. Bunun sonucunda entegrasyonun üye katılımcıları, özerk hareket ederek sahip olamayacakları avantajlar elde ederler.

1.2. Ekonomik Entegrasyon Modelleri

Küreselleşme koşullarında sürdürülebilir ekonomik kalkınma, güçlü entegrasyon birliklerinin varlığıyla sağlanabilir. Bu nedenle entegrasyon sorunları, yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması ve ekonomik ilişkilerin küreselleşmesi sonucunda oluşan yeni ortamdan kaynaklanmaktadır (Şeryazdanova, 2016). Her devletin diğer ülkelerden üstün olmaya ve dış dünyadan izole olmaya çalıştığı ve bu durumun ekonomik durgunluğa ve dış politikada gerginliğe yol açtığı önceki uygulamanın aksine - modern ülkeler dış dünyayla iletişim yollarını değiştirerek uluslararası ilişkilere aktif olarak katılmakta ve çeşitli hükümetlerarası örgütler oluşturmaktadır (Şeryazdanova, 2016).

Üşkalova'ya (2016) göre entegrasyon sürecinin en önemli özellikleri ve model ayrımında kullanılabilecek kriterler şunlardır:

1. Tek pazar işleyişi için engellerin kaldırılma sırası (diğer bir ifade ile entegrasyon sürecinin aşamaları).
2. Engellerin kaldırılması araçlarının ve "resmi" ve "gayri resmi" entegrasyon mekanizmalarının çeşitli özellikleri.
3. Entegrasyonun itici güçleri.
4. Entegrasyon hedefleri (ekonomik ve/veya siyasi).
5. "Resmi" ve "gayri resmi" entegrasyon bileşenlerinin oranı.
6. Entegrasyon kararlarının alınması ve çıkarların uzlaştırılması mekanizmaları.
7. Tüm katılımcılar için alınan kararların bağlayıcılığı.
8. Çok düzeyli ve farklı hızlardaki entegrasyona olanak tanınması.

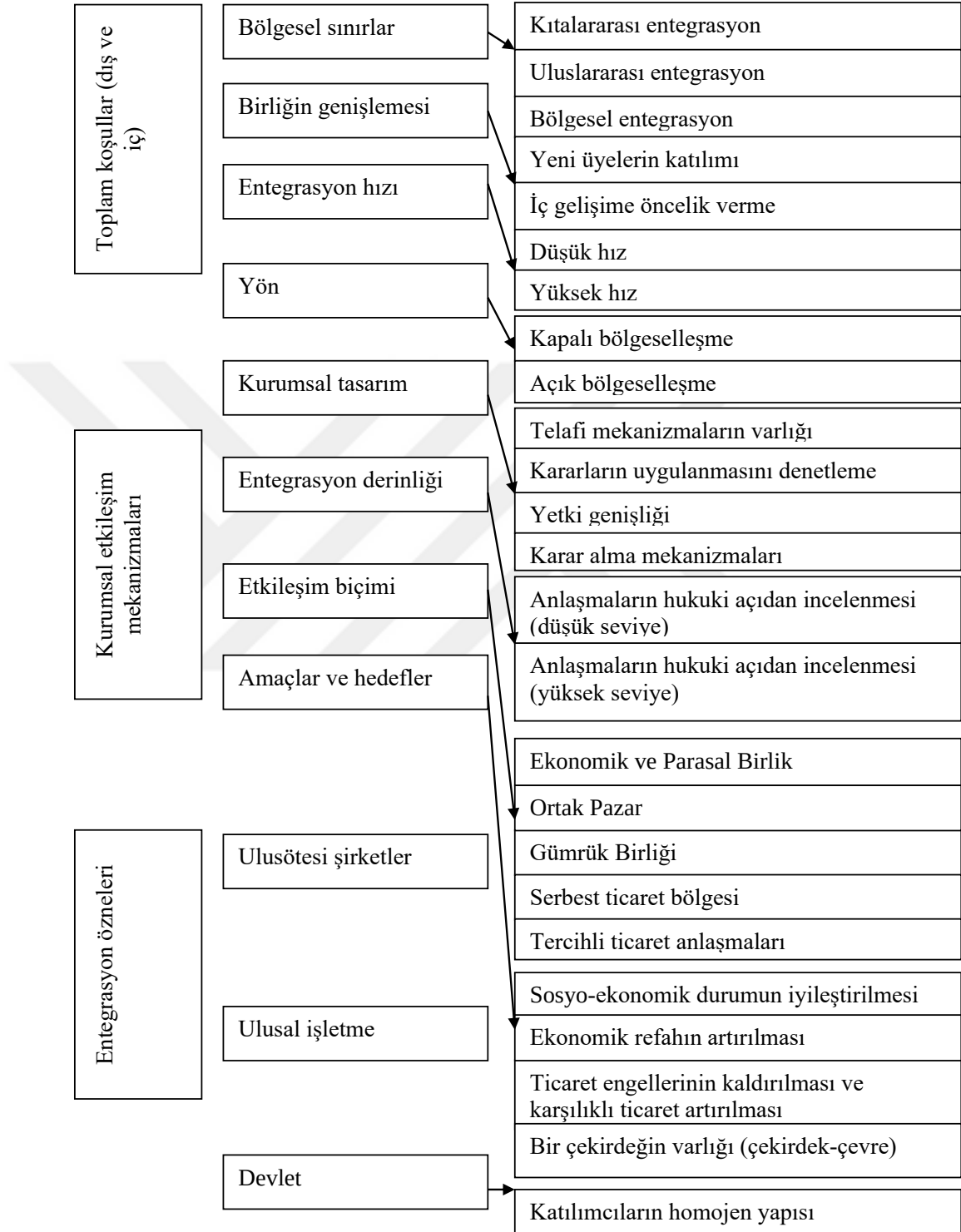
Devletler entegrasyon süreçlerinde aktif bir rol oynadığında, temel çabalar ekonomik katılımcılar arasında "oyun kuralları" belirlemeye yönelik kurumsal mekanizmaların oluşturulmasına odaklanır. Bu katılımcıların motivasyonu çoğunlukla jeostratejik veya jeopolitik çıkarlara dayanmaktadır. Kurumsal mekanizmaların oluşturulması, katılımcılar arasındaki ekonomik ilişkilerin derinliği ve tercih edilen işbirliği biçimine (STA, gümrük birliği, ortak pazar vb.) bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Bu mekanizmalar, koordinasyon, kontrol veya danışma araçları şeklinde ifade edilmektedir. Bu araçlar sürekli faaliyet gösterebilir ve özel haklara sahip üst düzey nitelikte olabilir (örneğin AB veya komiteler ve çalışma grupları şeklinde olabilir (örneğin: NASTA) (Libman, 2012).

Entegrasyon modelinin yapısını ve biçimini belirleyen toplam koşullar şunlardır: temel makroekonomik göstergeler açısından devletin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi, ekonominin sektörel yapısı, dış ticaret özellikleri, üçüncü ülkelerle ekonomik ilişkilerin özellikleri, ulusal yasal çerçeve, uluslararası anlaşmalar ve yükümlülükler, ortak sınırlar, siyasi rejim (diktatörlük, demokrasi, teokrasi, otoriter yönetim vb.) (Danilchenko, 2016).

Günümüz dünya ekonomisindeki entegrasyon süreçleri giderek daha fazla farklılaşmış mekanizmalar aracılığıyla oluşmakta, farklı hız ve yönlerde ilerlemektedir. Bu durum, entegrasyonun ilerletilmesi ve derinleştirilmesi de dahil olmak üzere jeopolitik ve jeoekonomik güdülerle ilişkilidir. Bununla birlikte, ekonomi literatüründe entegrasyon modelinin evrensel bir anlayışı olmadığı gibi, en önemli husus, onun genelleştirilmiş yapısını ve sınıflandırma özelliklerini belirlemektir; bunların kombinasyonu ekonomik entegrasyonun türünü belirler (Şekil 4) (Bagdasaryan, 2019).

Şekil 4

Entegrasyon Modelinin Genelleştirilmiş Diyagramı ve Sınıflandırma Özellikleri

Kaynak: Bagdasaryan (2019).

Entegrasyon süreçleri, ekonomik bölgeselleşmenin gelişimine yol açar, bu da bazı ülke gruplarının ticaret için daha elverişli koşullar oluşturmaya ve birçok durumda üretim faktörlerinin bölgesel hareketine diğer tüm ülkelerden daha elverişli koşullar

sağlamasına neden olur (Knyazev, 2021). Açıkça korumacı özelliklere sahip olmasına rağmen, ekonomik bölgeselleşme uluslararası ekonominin gelişimi için olumsuz bir faktör olarak kabul edilmez. Entegre olan ülkeler grubu, karşılıklı ekonomik ilişkileri liberalleştirirken, üçüncü ülkelerle ticarette üyelik başlangıcından önceki koşullardan daha az elverişli koşullar belirlemez. Başka bir deyişle, ekonomik bölgeselleşme, aynı grup ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri basitleştirirken, diğer tüm ülkelerle ilişkilerin karmaşıklığını artırmamalıdır. Bölgeselcilik, en azından diğer dünya ile ticaret koşullarını kötüleştirmedikçe, uluslararası ekonominin gelişimi için olumlu bir faktör olarak kabul edilebilir (Knyazev, 2021).

Viner (1950 aktaran Khitahunov, 2016) kitabının yayınlanmasından sonraki on yıl, ekonomistler tarafından ticaretin yaratılması ve reddedilmesi kavramını netleştirmeye adandı. Bölgeselcilik teorisi, tercihli ticaret bölgesinin oluşumundan kaynaklanan farklı etkileri açıklamaya çalıştı. Bu kavramın açıklığa kavuşturulmasına Nobel Ekonomi Ödülü sahibi Meade (1955 aktaran Khitahunov, 2016) ve Lipsey (1957 aktaran Khitahunov, 2016) gibi tanınmış ekonomistler katkıda bulunmuştur. Bölgeselcilik teorisinin temel konularından biri, ticaretin sapması nedeniyle refahı artırma olasılığının belirlenmesidir. Ticaretin yaratılması refahın artmasıyla, ticaretin sapması ise azalmayla ilişkilidir. Ancak Viner (1950 aktaran Khitahunov, 2016), birliğin bazı ürünlerde ticaret yaratması ve diğerlerinde ticareti reddetmesi durumunda, bunun refahı artırıp artırmadığını belirlemenin zor olduğunu savunmuştur. Bu sorunun cevabı, ticaretin yaratılması ve reddedilmesinin ilgili değerlerine bağlıdır. Meade (1995 aktaran Khitahunov, 2016), bu kavramın iki önemli nedenden dolayı refah etkisini belirlemek için yetersiz olduğunu gözlemledi:

1. Ticaretin tercihli serbestleştirilmesinden elde edilen faydalar, yalnızca ticaretin yaratılmasının kapsamına değil, aynı zamanda yaratılan ticaretin her bir biriminden kaynaklanan maliyetlerdeki düşüşün büyüklüğüne veya tersine de bağlıdır. Kayıplar yalnızca ticaretin sapmasının kapsamına değil, aynı zamanda reddedilen ticaretin her bir biriminden kaynaklanan maliyetlerdeki artışın büyüklüğüne de bağlıdır.
2. Talebin sıfır esnekliği varsayımından vazgeçilirse, ticareti tamamen reddeden bir birlik bile servette net bir artışa yol açabilir.

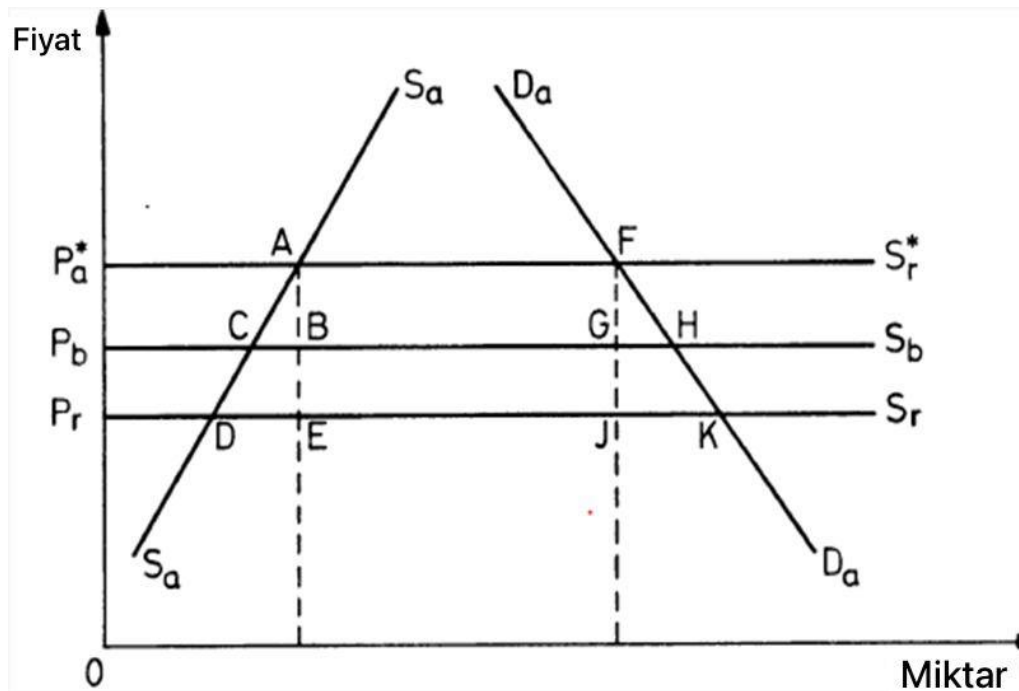
Bu iddia, kayıtsızlık eğrileri uygulayan bir modele dayanarak Lipsey (1957 aktaran Khitahunov, 2016) tarafından kanıtlanmıştır. Lipsey (1957 aktaran Khitahunov, 2016) gümrük birliğinin kurulmasının, tarifelerin kaldırılması nedeniyle üye ülkelerin iç

pazarlarındaki fiyat seviyelerini değiştirdiğini savunmuştur. Fiyat seviyelerindeki bu değişiklikler üretimin yerleşimini ve dünya tüketimini etkilemektedir. Gümrük birliğinin kurulması, katılımcı ülkelerin dünyanın geri kalanının mal tüketimini azaltırken birbirlerinin mal tüketimini artırabilmelerine yol açabilir. Lipsey (1957 aktaran Khitahunov, 2016), birinci tipteki değişiklikleri birliğin üretim etkisi, ikincisini birliğin tüketici etkisi olarak sınıflandırmıştır. Üretimin sürekliliği (dünya üretimi) şartıyla bile gümrük birliği'nin iç fiyatlardaki değişiklikler nedeniyle tüketimdeki değişime katkıda bulunacağına dikkat edilmelidir (Lipsey, 1957 aktaran Khitahunov, 2016). Bu nedenle, üretim etkisi olmasa bile tüketici etkisi etkili olabilir. Bu nedenle Lipsey (1957 aktaran Khitahunov, 2016), bölgeselcilik teorisindeki yaratılış ve sapma kavramının temeline bağlı kalarak, onun gelişimine kayda değer katkılarda bulunmuştur.

Bhagwati (1971 aktaran Khitahunov, 2016), talebin sıfır esnekliğine, ancak arzın sonlu ve pozitif esnekliğine sahip bir modele dayanarak, ticareti reddeden bir birliğin refahın artmasına yol açabileceğini de göstermiştir. Bununla birlikte, tercihli ticaret bölgesinin katılımcı ülkelerin refahı üzerindeki net etkisi belirsizdir. Bu model grafiksel olarak Şekil 5'te verilmiştir.

Şekil 5

Tercihli Ticaret Bölgesinin Net Refah Etkisi

Kaynak: Bhagwati (1971 aktaran Khitahunov, 2016).

Şekil 5'e göre S_a ve D_a 'nın A ülkesindeki yurt içi arz ve talep olduğunu varsayalım. S_b , tamamen esnek olan B ülkesinin (tercih edilen alıcı) arzıdır. S_r dünyanın geri kalanının arzını, P_r ise dünya fiyat düzeyini ifade etmektedir. S_r^* tarifeler dahil arzı, P_r^* ise tercihler verilmeden önce A ülkesindeki iç fiyat seviyesini tanımlar. Başlangıçta A ülkesi, tarife geliri $AFJE$ olmak üzere AF ithal etmektedir. B ülkesi ile STA oluşturulduktan sonra fiyat düzeyi P_b 'ye düşerken ülke $BGJE$ tutarında tarife geliri kaybeder, ancak birlikten elde edilen kazançlar ABC (tüketici kazancı) ve FGH (B ülkesinden üreticilerin kazancı). Bu nedenle, $ABC + FGH - BGJE$ 'den önceki işaret belirsiz olduğundan, sendika oluşumundan elde edilen net refah pozitif veya negatif olabilir.

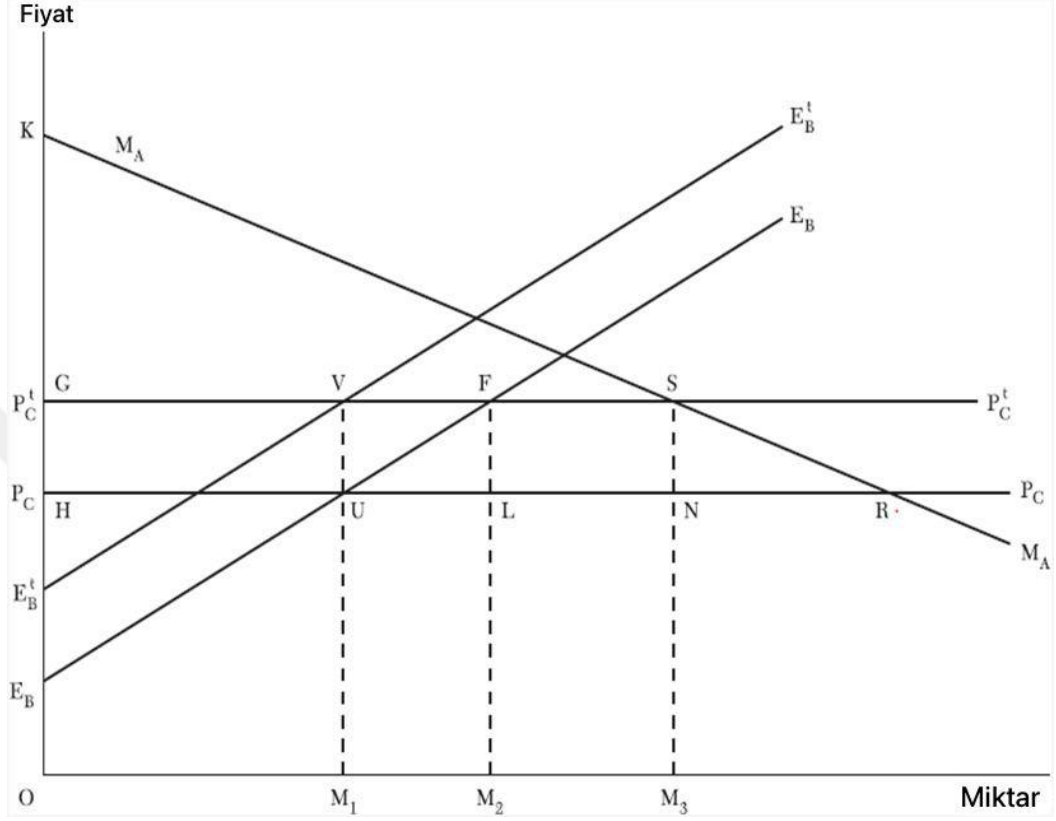
Ticaret saptırma yoluyla refahı artıran sendikalara dönersek, D_a talep eğrisinin eğimindeki bir değişiklik, FGH 'nin $BGJE$ 'den daha büyük olmasına da neden olabilir.

Panagariya (2000), Meade (1955 aktaran Khitahunov, 2016) ve Lipsey'nin (1957 aktaran Khitahunov, 2016) teorik katkısını kabul ederken, modellerinin aşağıdaki sınırlılıklarına dikkat çekmiştir:

1. Bir üye ülkede ticaretin serbestleştirilmesi, birliğin başka bir üyesinin ekonomisini etkilemez. STB'nin oluşumu, tek taraflı ticaret reformlarıyla aynıdır;
2. Model, ticaret akışlarının belirli bir yapısını varsayar ve ortağın ülkesinden ithal edilen malların da üçüncü ülkelere ithal edilmesini sağlamaz (varsayımla ortadan kaldırılır). Bu model grafiksel olarak Şekil 6'da verilmiştir.

Şekil 6

Gümrük Birliği'nin B ve C'den Eş Zamanlı İthalat İmkânı Yoluyla Refah Üzerindeki Etkisi

Kaynak: Panagariya (2000).

Şekil 6'ya göre ithalatın hem ortak ülkeden hem de dış ülkeden geldiği daha gerçekçi bir durumu ele almak için, ülkelerden en az birinde (B veya C) sınırlı arz esnekliği varsayımını uygulamaya koymak gerekir. Bu varsayımın getirilmesi, tercihli ticaretin serbestleştirilmesinin refah etkilerinde temel bir değişikliğe yol açmaktadır. $M_A M_A$, A ülkesinin talep eğrisidir, $E_B E_B$ ve $P_C P_C$ ise sırasıyla B ve C ülkelerinin arz eğrileridir. Başlangıçta A ülkesinin hem B hem de C ülkesine t'ye eşit bir tarife uyguladığını varsayalım. Bu tarife, B ve C ülkelerinin arz eğrilerini sırasıyla $E_B^t E_B^t$ ve $P_C^t P_C^t$ tarafından kaydırır. A ülkesinde yurt içi fiyat düzeyi P_C^t düzeyinde belirlenecektir. B ülkesinden ithalat OM_1 , C ülkesinden ise $M_1 M_3$ olacaktır. Bu ticarettten A ülkesine sağlanan faydalar KGS üçgeni (tüketiciler ve üreticiler için kazançlardaki net değişim) ve GSNH dikdörtgeni (tarife gelirleri) ile temsil edilmektedir. B ülkesi ihracatçı olduğundan yurt içi fiyat düzeyi P_C 'ye eşit olacaktır. A ülkesinin B ülkesine göre tercihli ticaret liberalizasyonu, gümrük birliğinin oluşmasından sonra dış tarifelere bağlıdır. A ve B ülkelerinin dış tarifelerinin aynı olduğunu ve $P^t = P_C + t$ düzeyinde tek

bir dış tarife oluşturma konusunda anlaştıklarını varsayalım. B ülkesinin arz eğrisi $E_B E_B$ seviyesine düşecektir. A ülkesinde yurt içi fiyat seviyesi P^t_C 'de kalacak ve ithalatın bir kısmı C'den gelecektir. Bu durum net ticaret sapmasını göstermektedir, çünkü $M_1 M_2$ daha verimli bir tedarikçiden (C ülkesi) daha az verimli bir tedarikçiye (B ülkesi) doğru yönlendirilmektedir. Birlik içi ticaret hadleri, tarifelerin tamamı kadar B ülkesi lehine kaydırılsa, A ülkesi için bu değişime, $GFLH$ tarife gelirlerinin B ülkesinin ihracatçılarına aktarılması eşlik eder. Burada $GFUH$, B ülkesinin ihracatçıları için net bir kazançtır ve FLU , daha yüksek bir üretim maliyeti $M_1 M_2$ olarak ödenir ve net bir maliyettir (toplam kayıp).

3. Model, tercihli ticaret bölgesi üyesi bir ülkedeki fiyat seviyesinin tarifelerin eklenmesiyle dünya fiyatı olarak belirlendiğini varsaymaktadır.

4. Analiz, tarife değişikliklerinin refah üzerindeki etkisi hakkında kesin sonuçlara varılmasına izin vermeyen tarifelerde hafif bir azalma koşullarında yapılmıştır.

Panagaria (2000), yapılan analize dayanarak, bir ülke STB'nin veya gümrük birliğinin oluşumundan kesin bir fayda arıyorsa, tercihli ticaret bölgesi ortağının tek tedarikçi olduğu ekonominin sektörlerini belirlemesi gerektiği konusunda önemli bir sonuca varmıştır. Bu tür sektörlerde üçüncü ülkelerle ticarete bir sapma yoktur (Panagariya, 2000).

Bölgesel ekonomik entegrasyonun ticari ve ekonomik etkilerini özetlemek gerekirse, etkiler büyük ölçüde olumludur (Pavlichenko, 2022). Bölgesel ticaret anlaşmalarının oluşturulması, karşılıklı ticaretin, özellikle ihracatın artması, doğrudan yabancı yatırımın çekilmesi ve bunun sonucunda istihdamın artması ve yoksulluğun azaltılması gibi geniş fırsatlar sunmaktadır. Bununla birlikte, amaçlanan hedeflerin uygulanmasının ancak kısa vadeli planlar ve uzun vadeli bir strateji, bir risk yönetim sistemi ve gelişmiş ülkelerin deneyimlerinin (olumlu ve olumsuz) incelenmesiyle geliştirilen ve ülkenin gerçeklerine göre uyarlanmış entegrasyon politikalarını içeren iyi düşünülmüş bir ekonomik politikanın varlığında başarılı olabileceği unutulmamalıdır (Pavlichenko, 2022).

Entegrasyonun lineer modeli, giderek artan ilerlemeye ve entegrasyon aşamalarının ardışık değişimine sahiptir. Başarılı bir entegrasyonun zorunlu bir koşulu, bir aşamadan diğerine düzgün bir geçiştir. Bölgelerin ekonomilerinin açıklığının aşamalı olarak

artması, malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbestleştirilmesi (Ushkalova, 2016).

Balassa (1961 aktaran Khitahunov, 2016) tarafından önerilen beş aşamalı bölgesel entegrasyon modeli, lineer entegrasyon modelinin eşdeğeri niteliğindedir. STB'den para birliği gibi daha yüksek formlara geçişin aşamalı bir şekilde gerçekleşmesini öngörür. Entegrasyonun başlangıç aşamalarında daha karmaşık entegrasyon politikası araçlarının ve mekanizmalarının uygulanması ve daha yüksek entegrasyon biçimlerine doğru yükselen entegrasyon süreçlerinin geliştirilmesi mümkündür (Pavlichenko, 2022).

Gumilev (1991), Trubetskoy (1995), Savitsky (1997) vd. gibi Rus filozoflar ve bilim insanları, Avrasyacılığın hem ideolojik ve düşünsel bir kavram olarak hem de bir entegrasyon teorisi olarak kurucularıdır. Entegrasyon üyeleri aynı aşamalardan geçseler de, tamamen farklı amaçlara ve dolayısıyla farklı entegrasyon karakterlerine sahip olabilirler. Hollandalı iktisatçı Tinbergen (1954 aktaran Çernov, 2022) bu prensibe dayanarak pozitif ve negatif entegrasyon süreçlerini belirlemiştir (Tablo 1).

Tablo 1

Ekonomik Entegrasyon Modellerinin Tipolojisi

		Aşama sırası	Maksimum mümkün seviyede entegrasyon arayışı	Ekonomik etkileşimin önündeki engellerin azaltılması veya ortadan kaldırılması	Farklı alanlarda ortak politikaların koordinasyonu	İlgili entegrasyon mekanizmaları
Doğrusal model	Pozitif Entegrasyon	+	+	+	+	Uluslararası, eyaletlerarası ve devlet dışı
	Negatif entegrasyon	+	+/-	+	-	Eyaletlerarası ve eyalet dışı
Doğrusal olmayan model	Pozitif Entegrasyon	-	+	+	+	Eyaletlerarası ve eyalet dışı
	Negatif entegrasyon	-	-	+	-	Eyaletlerarası ve eyalet dışı

Kaynak: Çernova (2022).

Tablo 1'de sunulan verilere dayanarak, aşağıdaki sonuçlar çıkarılabilir: Pozitif entegrasyonun doğrusal modeli, entegrasyon süreçlerini daha da derinleştirme arzusunun, ekonomik etkileşimi engelleyen engellerin kaldırılmasının, farklı faaliyet alanlarında ortak politikaların geliştirilmesinin ve karmaşık entegrasyon mekanizmalarının uygulanmasının eşlik ettiği sıralı aşama değişimi ile karakterize edilir. Pozitif doğrusal entegrasyonun savunucuları Dixit (1980), Kawai (2011), Akiyama ve Kawamura (1993), engelleri kaldırmanın yeterli olmadığını; ulusal

ekonomiler arasında işbirliği için niteliksel olarak yeni bir ekonomik ortam yaratmaya çalışmanın da önemli olduğunu savunmaktadır. Bu entegrasyon modelinin çarpıcı bir örneği AB'dir (Chernova, 2022).

Negatif entegrasyonun doğrusal modeline göre inşa edilen entegrasyon projesi, koordineli bir ekonomi politikasının bulunmaması ve bölgeler arasındaki etkileşimde yalnızca bir takım engelin ortadan kaldırılmasıyla karakterize edilir. Bu tür bir entegrasyonlar - Afrika entegrasyon (Afrika Birliği - 2002), Latin Amerika'daki entegrasyon (Mercosur - 1991) ve Sovyet sonrası alandaki (BDT - 1991; AEB - 2015) çerçevesinde uygulanmaktadır (Smirnov, 2023). Bugün, AEB üyeleri esas olarak engelleri ortadan kaldırmak için çalışmakta ve farklı alanlarda (gümrük, ticaret, sanayi vb.) ortak politikaların koordine edilmesine daha az önem vermektedir. Dolayısıyla bu birliktelikte entegrasyonun gelişimi olumsuzdur. Ekonomik ve politik bakımdan hazırlıksızlık olmak, birlik üyeleri arasındaki çelişkiler, devletlerin farklı ekonomik ve sosyal gelişim düzeylerinin varlığı ve diğer faktörler nedeniyle AEB, ekonomilerin birleşmesi için doğrusal entegrasyonun olumlu senaryosunu henüz takip edememektedir (Smirnov, 2023).

Bu bilgiler ışığında şu eğilim gözlemlenmektedir: Doğrusal olmayan entegrasyonun da olumlu ve olumsuz etkileri olabilir. Pozitif doğrusal olmayan entegrasyonun uygulanması durumunda, yalnızca eyaletler arası ve devlet dışı başlatılan iş yapıları entegrasyon mekanizması olarak hareket eder. Bu tür bir entegrasyon, derin STB'ler olarak adlandırılan modern ekonomik entegrasyon anlaşmalarının çoğunu içerir. Doğrusal olmayan pozitif entegrasyonun klasik bir örneği Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'dir (Asean). Gümrük birliği olmamasına rağmen, birlik ekonomik konularda ortak girişimler gerçekleştirir: örneğin, İhracat Mallarının Üretimine İlişkin Standartların Karşılıklı Tanınmasına İlişkin Çerçeve Anlaşması (1988), Hizmetlere ilişkin Asean Çerçeve Anlaşması (1994), Asean Yatırım Bölgesinin Oluşturulmasına İlişkin Anlaşma (1998) (Khabriev, 2023).

Negatif doğrusal olmayan entegrasyon prensiplerine dayalı entegrasyon birlikleri, üyelerinin tek bir politikada uyumlu olmaksızın ekonomik etkileşim engellerini kaldırdığı durumlarda farklılık gösterir. Bu modelin örnekleri genellikle serbest ticaret anlaşmaları ve bazı tercihli ticaret anlaşmalarıdır (örneğin Asya - Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), NAFTA). Entegrasyon hareketine yönelik görüş ve yaklaşım çeşitliliğine rağmen, AEB üzerinde çalışan tüm araştırmacılar “uluslararası ekonomik

entegrasyonun” birkaç temel unsuru içeren karmaşık bir kavram olduğu konusunda hemfikirler: ortak bir ekonomik alan, ekonomik karşılıklı bağımlılık, üretimin uluslararasılaşması, çeşitli entegrasyon mekanizmaları ve uluslararası kuruluşlar (Bu bilgiler ışığında şu eğilim gözlemlenmektedir (Frolova, 2016).

Ekonomik entegrasyonların üye ülkelerin makro göstergelerinde etkili olup olmadığına dair yapılan çalışmalar Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2

Entegrasyonların Makro ve Mikro Etkilerine İlişkin Literatür İncelemesi

Çalışmanın Yazar(lar)ı	Çalışmanın Konusu	Çalışmada Kullanılan Yöntem	Çalışmanın Bulguları
Jacob Viner (1950 aktaran Khitahunov, 2016)	Gümrük Birliği ve Ticaret Yaratma/Saptırma	Teorik Analiz	Ticaret yaratma ve ticaret saptırma kavramlarını geliştirmiştir; gümrük birliklerinin ekonomik etkilerini incelemiştir.
Bela Balassa (1961)	Ekonomik Entegrasyonun Aşamaları	Teorik ve Ampirik Analiz	Ekonomik entegrasyonun beş aşamasını tanımlamıştır: Serbest Ticaret Alanı, Gümrük Birliği, Ortak Pazar, Ekonomik Birlik, Tam Entegrasyon.
Murray Kemp ve Henry Wang (1976)	Gümrük Birliklerinin Kurulması	Teorik Modelleme	Birliğin dış tarifelerinin seçimi konusunda, üçüncü ülkeler için fiyat düzeyinin, ticaretin ve refahın değişmeden kalmasını sağlayacak bir yöntem önermiştir.
Andre Sapir (2011)	Avrupa’da Ekonomik Entegrasyon	Literatür İncelemesi	Avrupa entegrasyon sürecini incelemiş, ekonomik entegrasyonun Avrupa ekonomisine etkilerini değerlendirmiştir.
Lawrence (1996)	Ticaret ve Ekonomik Büyüme	Ekonometrik Analiz	Ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkilerini göstermiştir; entegrasyonun ülkeler arasındaki gelir farklılıklarını azaltabileceğini belirtmiştir.
Bergsten (1997)	Bölgesel ve Küresel Entegrasyonun Etkileri	Karşılaştırmalı Analiz	Bölgesel entegrasyonun, küresel entegrasyon kadar önemli olduğunu ve bölgesel blokların dünya ticaretine katkıda bulunduğunu savunmuştur.
Shishkov (2001)	Ekonomik Entegrasyonun Türleri	Teorik İnceleme	Entegrasyonun kurumsal ve yumuşak modellerini tanımlamış; yüzeysel ve derin entegrasyon kavramlarını açıklamıştır.
Shahovskaya ve Matkovskaya (2017)	İnovasyon ve Entegrasyonun Ekonomik Etkileri	Ampirik Araştırma	Entegrasyonun inovasyon üzerindeki etkilerini incelemiş; ekonomik entegrasyonun, inovatif faaliyetleri teşvik ettiğini bulmuştur.
Likhacheva (2019)	Avrasya Ekonomik Birliği	Analitik Çalışma	AEB’nin ekonomik entegrasyon üzerindeki etkilerini analiz etmiş; entegrasyonun ticaret hacmini ve ekonomik büyümeyi artırdığını tespit etmiştir.
Feofanov ve Sologub (2017)	Sektörel Entegrasyon ve Ekonomik Kalkınma	Sektörel Analiz	Sektörel entegrasyonun, ekonomik kalkınmayı teşvik ettiğini ve bölgesel kalkınma politikalarının önemini vurgulamıştır.
Cooper ve Massell (1965)	Gümrük Birliği ve Ticaret Hadleri	Teorik ve Ampirik Analiz	Gümrük birliğinin, ticaret hadleri, ölçek ekonomileri ve ödemeler dengesi üzerinde önemli etkileri olduğunu belirlemiştir.
Kurennaya (2017)	Sektörel Stratejik Gelişim	Stratejik Analiz	Belirli sektörlerde entegrasyon stratejilerinin, sektörel büyümeyi ve rekabet gücünü artırdığını göstermiştir.
Berezhnyakov ve Kozlov (2017)	AEB ve AB Entegrasyon Stratejileri	Karşılaştırmalı İnceleme	AEB ve AB’nin entegrasyon stratejilerini karşılaştırmış; her iki entegrasyon modelinin avantajlarını ve dezavantajlarını tartışmıştır.

Kaynak: Yazar tarafından yapıldı (2024).

Tablo 2’de entegrasyonların makro ve mikro etkilerini inceleyen farklı yazarların çalışmalarını, konu, yöntem ve bulgular açısından özetlemektedir. Viner (1950 aktaran Khitahunov, 2016), gümrük birliklerinin ekonomik etkilerini ticaret yaratma ve ticaret saptırma kavramlarıyla açıklamış ve gümrük birliklerinin ülkeler arasındaki ticaretin yönünü ve ekonomik faydalarını nasıl değiştirdiğini analiz etmiştir. Balassa (1961 aktaran Khitahunov, 2016), ekonomik entegrasyonun beş aşamasını tanımlamış ve entegrasyon süreçlerinin ekonomik etkilerini incelemiştir. Murray Kemp ve Henry Wang (1976 aktaran Khitahunov, 2016), gümrük birliklerinin dış tarifelerinin, üçüncü ülkeler için fiyat düzeyini, ticareti ve refahı etkilemeyecek şekilde seçilmesi gerektiğini savunmuştur. Andre Sapir (2011), Avrupa entegrasyon sürecini incelemiş ve ekonomik entegrasyonun Avrupa ekonomisi üzerindeki etkilerini değerlendirmiştir. Lawrence (1996), ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkilerini göstermiş ve entegrasyonun ülkeler arasındaki gelir farklılıklarını azaltabileceğini belirtmiştir. Bergsten (1997), bölgesel entegrasyonun küresel entegrasyon kadar önemli olduğunu ve bölgesel blokların dünya ticaretine katkıda bulunduğunu savunmuştur. Shishkov (2001), entegrasyonun kurumsal ve yumuşak modellerini tanımlamış ve yüzeysel ve derin entegrasyon kavramlarını açıklamıştır. Shahovskaya ve Matkovskaya (2017), entegrasyonun inovasyon üzerindeki etkilerini incelemiş ve ekonomik entegrasyonun inovatif faaliyetleri teşvik ettiğini bulmuştur. Likhacheva (2019), AEB’nin ekonomik entegrasyon üzerindeki etkilerini analiz etmiş ve entegrasyonun ticaret hacmini ve ekonomik büyümeyi artırdığını tespit etmiştir. Feofanov ve Sologub (2017), sektörel entegrasyonun ekonomik kalkınmayı teşvik ettiğini ve bölgesel kalkınma politikalarının önemini vurgulamıştır. Cooper ve Massell (1965 aktaran Khitahunov, 2016), gümrük birliğinin ticaret hadleri, ölçek ekonomileri ve ödemeler dengesi üzerinde önemli etkileri olduğunu belirlemiştir. Kurennaya (2017), belirli sektörlerde entegrasyon stratejilerinin sektörel büyümeyi ve rekabet gücünü artırdığını göstermiştir. Bereznyakov ve Kozlov (2017), AEB ve AB’nin entegrasyon stratejilerini karşılaştırmış ve her iki entegrasyon modelinin avantajlarını ve dezavantajlarını tartışmıştır. Bu çalışmalar, entegrasyon teorisi ve uygulamalarına dair kapsamlı bir bakış açısı sunmakta ve farklı araştırmacıların entegrasyonun ekonomik etkilerini nasıl ele aldıklarını göstermektedir.

“Eski ticaret teorisi”, birbirlerine göre gözle görülür bir göreceli avantaja sahip olmayan sanayileşmiş ülkeler arasındaki yoğun karşılıklı ticaret cirosunun nedenlerini

gösterememektedir (Ushkalova, 2017). Aynı zamanda, aynı ürünlerin aynı ülkeler arasındaki ticaret akışı da dünya ticaretinde büyük rol oynamaya başlamıştır. Bu olgunun bir örneği Amerika Birleşik Devletleri ile Kanada arasındaki otomobil ürünleri ticaretidir. ABD ve Kanada, Avrupa ülkeleri örneklerinde olduğu gibi bu tür ticaret büyük ölçüde birbirine coğrafi olarak yakın olan ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Ricardo'nun (1821 aktaran Khitahunov, 2016) karşılaştırmalı maliyet teorisi zamanla uluslararası ticaretin modelini ve yapısını açıklama yeteneğini kaybetmiştir. Dolayısıyla uluslararası ticaretin doğasındaki değişiklikleri açıklayabilecek yeni bir modele ihtiyaç duyulmuştur. Küresel ekonomideki yeni eğilimi açıklamak için aksak rekabet modellerine ihtiyaç vardır. “Yeni Ticaret Teorisi”nin yaratıcılarından biri de bu alandaki gelişmelerinden dolayı 2008 yılında Nobel Ödülü’nü alan Paul Krugman’dır. Krugman (1979 aktaran Khitahunov, 2016) modelinin yapısının ana unsurları ölçek ekonomileri, ürün farklılaştırma olasılığı, eksik rekabet ve yeni ekonomik coğrafyadır (Ushkalova, 2017).

Krugman (1979 aktaran Khitahunov, 2016) tarihli bir makalesinde ölçek ekonomilerinin uluslararası ticaretin nedenlerinden biri olduğunu göstermiştir. Model, ölçek ekonomilerinin firmalara içsel olduğunu, firmaların tekelci rekabet altında faaliyet gösterdiğini, kullanılan tek üretim faktörünün emek olduğunu, ekonominin yeterince fazla sayıda mal ürettiğini, tüm malların üretim maliyetlerinin sabit olduğunu ve ekonominin tam istihdamla çalıştığını varsaymaktadır. Analize dayanarak Krugman (1979 aktaran Khitahunov, 2016), pazar genişlemesinin yol açabileceği şu sonuçlara ulaşmıştır:

1. İşçi sayısındaki bir artış, üretimde bir artışa, özellikle de reel ücretlerdeki artış yoluyla refah üzerinde olumlu bir etkiye sahip olan ürün sayısında bir artışa yol açmaktadır.
2. Ölçek ekonomileri, ülkeler arasında zevkler, teknolojiler ve kaynaklar açısından farklılıklar olmasa bile ticareti ve ticaretten elde edilen kazancı artırabilir.
3. Ticarete kısıtlamalar varsa emek tek bölgede yoğunlaşacaktır. Bölge seçimi başlangıçtaki nüfus dağılımına bağlıdır.

Krugman'ın (1979 aktaran Khitahunov, 2016) vardığı temel sonuç, ticaretin mutlaka ülkeler arasındaki teknolojik veya kaynak farklılıklarının sonucu olmadığıdır. Ticaret, etkileri işgücü büyümesine veya bölgesel yığılmaya benzer olan ölçek ekonomilerinden

yararlanmak için bir fırsattır. Bu bulgu, sanayileşmiş ülkelerin neden kendi aralarında ticaret yaptığını anlamak açısından önemlidir.

Krugman (1991 aktaran Khitahunov, 2016) modelini değiştirdiği bir sonraki analizinde konuyu derinleştirmiştir. Eğer ülkeler sıfır ulaşım maliyetiyle, aynı zevkler ve teknolojilerle ticaret yapmaya başlarsa, o zaman artan ölçek ekonomilerinin varlığında her ürün (her farklılaştırılmış ürün) tek ülkede (ayrıca her ürün tek firma tarafından üretilecek) üretilecektir. Ticaretten elde edilen kazançlar, dünya ekonomisinin daha fazla mal almasıyla sonuçlanacak ve bu da tüketici tercihini artıracaktır. Dolayısıyla ticaretin faydaları üretimin çeşitlendirilmesinin bir sonucudur.

Krugman (1979 aktaran Khitahunov, 2016) ayrıca iç pazarın ülkenin ihracatı üzerindeki etkisini de göstermiştir. O'na göre, ölçek ekonomilerinin ve taşıma maliyetlerinin var olduğu küresel bir ekonomide, üretimi en büyük pazarlara yakın konumlandırmak açık hale gelmektedir. Bu kararın nedeni ölçek ekonomilerinden yararlanma veya nakliye maliyetlerini en aza indirme isteğidir. Bu, ülkelerin büyük bir iç pazara sahip oldukları ürünleri ihraç ettikleri argümanının temelidir. Bu argüman tamamen artan ölçek ekonomilerine dayanmaktadır. Bu açıklama, eğer iki ülkenin farklı zevkleri varsa, her birinin büyük bir iç pazara sahip olduğu ürünlerin üretiminde uzmanlaşacağı sonucuna varır. Böylece her ülke uzmanlaştığı malların net ihracatçısı olacaktır. Dolayısıyla ihracatın yapısı iç pazar tarafından belirlenmektedir.

Krugman (1991 aktaran Khitahunov, 2016), yeni ekonomik coğrafyanın analizi yoluyla, üretimin belirli bir alanda yoğunlaşmasının, ölçek ekonomilerinin büyük olduğu, taşıma maliyetlerinin düşük olduğu ve üretimin hareketlilik ile karakterize edildiği durumlarda ortaya çıktığını göstermektedir. Bu durumda üretimin yoğunlaşmasının yerinin rastgele olup, başlangıç koşullarına ve tarihsel olaylara bağlı olduğu varsayılabilir.

Yeni ticaret teorisi ve yeni ekonomik coğrafya araştırmacılar arasında popüler hale gelişmiştir. Ölçeğe göre sabit getiri varsayımıyla sınırlanan eski dünya ekonomisi vizyonunun yerini yeni bir vizyon almıştır. Klasik ticaret teorisi reddedilip yeniden çalışılsa da, artan ölçek ekonomilerinin daha az önemli bir rol oynamasıyla dünyanın kendisi daha klasik hale gelmektedir. Yeni teori, benzer ürünlerin gelişmiş ülkeler arasındaki ticaretini açıklarken, son yirmi yılda, başta Çin olmak üzere gelişmiş ülkeler ile düşük ücretli gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticarete bir artış görülmüştür (Krugman, 2009). 2006 yılında ilk kez ABD'nin gelişmekte olan ülkelerle olan imalat malları ticareti, gelişmiş ülkelerle olan ticareti aşmıştır (Krugman, 2009). Ücretlerin

ABD seviyelerinin %13'ü olduğu ABD ile Meksika arasındaki ticaretin veya ücretlerin ABD seviyelerinin %4'ü olduğu Çin ile ticaretin göreceli bir avantajı temsil ettiğine şüphe yoktur (Krugman, 2009). Böylece hem yeni ticaret teorisi hem de yeni coğrafya giderek geçerliliğini kaybetmeye başlamıştır (Krugman, 2009).

Johnson (1965 aktaran Khitahunov, 2016)), bölgeselcilik teorisini önemli ölçüde zenginleştiren ünlü iktisatçılardan biridir. Bir ülkenin, bir gümrük birliğine katılıp katılmayacağına, farklı seçenekleri (birliğin olmaması veya katılımı olmadan kurulması) analiz ederek ve yalnızca net kazanç olasılığının yüksek olması durumunda karar vermesi gerektiğini savunmuştur. Her durumda, bir ülke, sanayisinin rekabetçi olduğuna ve sanayideki karşılaştırmalı avantajlarının birlik içindeki üretimi artıracak kadar güçlü olduğuna inanıyorsa birliğe katılır. Birlik üyeleri ayrıca, birliğin girişinin endüstriyel üretimlerini baltalama tehdidi oluşturmaması durumunda sendikaya üye olup olmamaya da karar verirler (Johnson, 1965 aktaran Khitahunov, 2016). Ayrıca Johnson (1965 aktaran Khitahunov, 2016), tarifelerin karşılıklı olarak azaltılmasına yönelik teklif verme biçiminin ve mantığının, klasik tarife teorisi açısından anlaşılabilir bir olgu olduğunu savunmuştur. Klasik teoriye göre faydanın kaynağı yerli üretimin daha ucuz ithalatla değiştirilmesi iken, ihracattaki artış ihracatçı ülke açısından ticaret hadlerini iyileştirmek dışında herhangi bir fayda sağlamaz, yerli üretimin daha ucuz ithalatla ikame edilmesiyle ortaya ise fayda sağlar. Johnson'a (1965 aktaran Khitahunov, 2016)) göre, bu faydalar tek taraflı eylemlerle, özellikle de tek taraflı tarife indirimleriyle elde edilebilir.

Tek taraflı tarife indirimi yoluyla Gümrük Birliği oluşturma'nın etkilerinin elde edilebilmesi sorunu, Paul Wonnacott ve Ronald Wonnacott'un (1981 aktaran Khitahunov, 2016) çalışmalarında araştırmanın konusu haline gelmiştir. Tek taraflı tarife indirimi, tarifelerin kısmen azaltılması veya tarifelerin tamamen ortadan kaldırılmasıdır (tarifelerin sıfıra indirilmesi). Araştırmacılar, gümrük birliğinin ölçek ekonomileri ve ticaret hadleri etkilerinin göz ardı edilmesi koşuluyla (ki bu pek olası değildir), tek taraflı tarife indirimlerinin gümrük birliğiyle aynı faydaları sağlayabileceğini öne sürmüştür. Tarifelerin tek taraflı indirimi analiz edilirken; tercihli ticaret bölgesindeki ortağın tarifelerinin ve üçüncü ülkelerle karşılıklı ticarete ilişkin nakliye maliyetlerinin özellikle ihmal edildiği iki ana varsayım kullanılmıştır (Wonnacott P. ve Wonnacott R., 1981 aktaran Khitahunov, 2016).

Wonnacott P. ve Wonnacot R. (1981 aktaran Khitahunov, 2016) yazarların açık ifadesi bu varsayımların yanlış seçildiği yönündedir. Onlara göre, gümrük vergilerinin ve ticaretin önündeki diğer engellerin var olduğu bir dünyada, dış dünyayla ticaretin önündeki engellerin bulunmadığına dair varsayımlar varsa, gümrük birliği oluşturma etkilerini analiz etmek anlamsızdır. Bu iki varsayımdan vazgeçersek, gümrük birliğinin tek taraflı tarife indirimleriyle elde edilemeyecek faydalar sağlayabileceğini görebiliriz. Wonnacott P. ve Wonnacot R. (1981 aktaran Khitahunov, 2016) yazarların analizinden şu önemli sonuçlar çıkarılabilir:

1. Ticareti yönlendiren bir gümrük birliği ülkeler için yararlı olabilir (bu bulgu Lipsey (1957 aktaran Khitahunov, 2016) ve Bhagwati'nin (1992 aktaran Khitahunov, 2016) sonuçlarıyla örtüşmektedir). Ancak bu durum, tarifelerde tek taraflı bir indirimle sağlanamaz.
2. Nakliye maliyetleri, coğrafi olarak yakın ülkeler arasında gümrük birliğinin oluşmasının nedenidir.
3. Her ülke, birlik içinde veya üçüncü bir ülke ile ticarete gümrük birliği ticaret şartlarını değiştirmese bile, tek taraflı olarak elde edemeyeceği yararları bir gümrük birliğinin oluşumundan elde edebilir.

Ticaret politikasının oluşumunda tek taraflılık ve karşılıklı tavizler konuları Wonnacott P. ve Wonnacot R. yazarların 2005 yılındaki çalışmalarında biraz daha geliştirilmiştir. Çoğu durumda ekonomistler, dış pazarlara imtiyazlı erişimden elde edilen faydaların bir kısmına odaklanırlar. Khitahunov'a (2016) göre dış tarifelerdeki indirimin tek fayda olduğu ve politikacıların ortak ülkelerdeki tarifeleri azaltmak için daha fazla çaba sarf etmeleri, kendi tarifelerini azaltmak için ise daha az taviz vermeleri gerekir. Wonnacott P. ve Wonnacot R. (2005) yazarlara göre, karşılıklı müzakere olanağının (tercihli ticaret alanı oluşturma olasılığının) olmaması koşuluyla, tek taraflı tarife indirimi en iyi politikadır. Politikacılar karşılıklılığın tek taraflılıktan daha iyi bir seçim olduğu konusunda ısrar etmektedir. Bu nedenle, herhangi bir müzakere, tercihlerin sağlanması karşılığında tercihlerin elde edilmesini amaçlamalıdır. Wonnacott P. ve Wonnacott R. (2005), artan ölçek ekonomileriyle birlikte karşılıklı tarife indirimlerinin, sabit/azalan getirilerden çok daha fazla fayda sağladığını göstermiştir. Yazarlar ihracatçı ülkenin kotalar veya gönüllü ihracat kısıtlamaları gibi yabancı nicelik kısıtlamalarının kaldırılmasından da yararlanabileceğini belirtmişlerdir. Sonuç olarak ülke daha fazla

ihracat yapacak ve ticaret hadlerini iyileştirecektir. Yasaklayıcı tarifeler bir ülkenin ihracat yapmasını tamamen engelleyebilir (Wonnacott P. ve Wonnacott R., 2005).

Khitahunov'a (2016) göre bir ülkenin tek taraflı olarak tarifeleri ve ticaret engellerini azaltması durumunda diğer ülkelerin de aynı şeyi yapabileceğini öne sürmektedir. Ancak birçok ülke ticaret engellerini koruyor, ortaklarının ticaretin serbestleştirilmesinin yarattığı fırsatlardan yararlanırken, siyasi maliyetlerden ve ticaret hadlerinin olası kötüleşmesinden kaçınmaktadır. Bunun nedeni, ekonomi ve ticaret politikalarının yalnızca ticari ve ekonomik çıkarlara değil, aynı zamanda bireysel siyasi grupların ve lobicilerin çıkarlarına da bağlı olmasıdır.

Bununla birlikte, büyük bir ülkede tek taraflı serbestleştirme, ticaret ortağı ülkede mevcut korumacılık lobi faaliyetleriyle rekabet edebilecek bir lobi grubunun oluşumunu teşvik edebilir (Khitahunov, 2016). Dolayısıyla tek taraflı tarife indirimleri karşılıklı tavizlere ulaşmanın araçlarından biri haline gelebilir. Wonnacott P. ve Wonnacott R. (2005) yazarların önemli bir bulgusu, küçük bir ülke için, hem ortak ülkeler tarafından dış tarifelerin tek taraflı olarak azaltılması hem de tarifelerin karşılıklı olarak düşürülmesinin ticaret hadlerinin iyileşmesine yol açtı.

Ayrıca entegrasyon modellerini sınıflandırmak için birçok kriter vardır; bunlar arasında araştırmacılar arasında en popüler olanı entegrasyon sürecinin aşamalarının sırasıdır. Bu kritere dayanarak, doğrusal ve doğrusal olmayan modelleri ayırt etmek gelenekseldir; bunlar da entegrasyon sürecinin doğasında farklılık gösterir (pozitif/negatif) (Avdokushin ve Sizova, 2015). Entegrasyon süreçlerinin doğasında bulunan tüm temel unsurları içerdiğinden, klasik biçimindeki entegrasyonun genellikle pozitif entegrasyonun doğrusal bir modeli anlamına geldiğini belirtmek önemlidir (Avdokushin ve Sizova, 2015). Doğrusal olmayan pozitif entegrasyon modelini "gerçek" entegrasyon olarak sınıflandırmak da bir dereceye kadar mümkün görünmektedir. Çünkü ekonomik konularda mutabakata varılmış tek bir politika olmamasına rağmen, bu entegrasyon birlikleri engelleri kaldırabilmekte ve ortak bir pazar oluşturabilmektedir (Avdokushin ve Sizova, 2015).

1.3. Kazakistan Ekonomik Birliği Üzerindeki Çalışmalar

Gümrük birliğinin kurulmasının ardından ülkeler, AEB'nin öncülü olması amaçlanan Ortak Ekonomik Alanı (OEA) oluşturmaya başladılar. Sovyet sonrası ülkelerin entegrasyon deneyiminin ve Avrasya entegrasyon vizyonunun bir analizi, Belarus,

Kazakistan ve Rusya cumhurbaşkanlarının «Izvestia» gazetesinde sunuldu. Entegrasyon süreci ve özelliklerine ilişkin vizyonunu birinci olarak Rusya Devlet Başkanı Putin sundu. Entegrasyonun geniş iş fırsatları ve yeni dinamik pazarlar açtığını belirtti. Avrupa standartlarıyla birleştirilmiş teknik düzenleme ve standartların benimsenmesine özel önem verdiğini belirtti. Girişimci için verilen mücadelenin piyasa kurumlarının gelişmesine yol açacağını vurguladı (Khitahunov, 2016).

Belarus Devlet Başkanı Lukashenko Izvestia (2011) gazetesinde, entegrasyon ve geniş pazarların yaratılması krize karşı bir "denge" ve istikrarlı bir dünyaya doğru doğru adımdır. Birliğin eşitlik ilkeleri üzerine inşa edilmesi gerektiğini özellikle vurgulamıştır. Önemli olan alanlardan biri, ortak çokuluslu şirketlerin ortaya çıkması ve bunların üçüncü ülke pazarlarına girmesi için koşullar yaratma fikriydi (Izvestia, 2011).

Kazakistan ilk Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, yalnızca birleşmenin gelecekteki beklentilerine ilişkin bir vizyon sunmakla kalmadı, aynı zamanda AEB'nin geliştirilmesi için bir eylem planı da önerdi. Nazarbayev'a göre Avrasyacılık, ekonomik pragmatizm, gönüllülük, eşitlik, birbirinin iç işlerine karışmama, fikir birliği ve sorumluluk ilkelerine dayanmalıdır. Nazarbayev sunumunda, Avrasya entegrasyonu çerçevesinde SSCB'nin “restorasyonu” veya “reenkarnasyonunun” öngörülmediğini vurgulamıştır. Kazakistan Cumhurbaşkanı, AEB'nin yenilikçi ve teknolojik gelişimden oluşan, Avrupa ve Asya ülkeleriyle karşılıklı yarar sağlayan işbirliği politikası izleyen ve tüm Avrasya birliklerinin potansiyelini inşa eden gelecek stratejisini sunmuştur (Khitahunov, 2016).

Başkanların entegrasyonun geliştirilmesine yönelik beklentilere ilişkin sunduğu vizyona rağmen, AEB ilk oluşumu ve gelişimi etrafındaki tartışma daha da yoğunlaşmıştır. Tartışmaların odak noktasında, AEB'nin ticaret ve ekonomi politikası üzerindeki AEB'nin varlığının veya yokluğunun etkisi, jeopolitik gerilim koşullarında AEB'nin gelişmesine yönelik sorunlar ve beklentiler yer almaktadır (Khitahunov, 2016).

Khitahunov'a (2016) göre, BDT bölgesinde hiçbir zaman güçlü bir ekonomik birlik oluşmadığı görülmektedir. Hiçbir zaman uygulamaya konmayan ya da uygulanması öngörülmeleyen birçok anlaşma imzalanmıştır. “Bölgesel ticaret anlaşmaları düğümü” (spagetti kasesi) olarak adlandırılan bu durum, 2010 yılında AET temelinde Belarus, Kazakistan ve Rusya Gümrük Birliği'nin kurulmasıyla çözülmüştür. Bu bağlamda ülkeler 2012 yılında gümrük birliğini OEA'ye dönüştürdüler. Avrasya Devletler Birliği fikrinin Kazakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Nazarbayev tarafından dile getirilmesinden

20 yıl sonra, 1 Ocak 2015'te yürürlüğe giren AEB'nin oluşumuna ilişkin Anlaşma Mayıs 2014'te imzalandı. Ermenistan ve Kırgızistan'ın üyeliği 2015 yılında yürürlüğe girmiştir (Khitakhunov, 2016).

Tablo 3'te, literatür taramasından elde edilen 38 makale örneğini kullanılmaktadır. 2015 yılından bu yana oluşumun ana aşamalarını açıklayan çalışmaları özetlemektedir. Bu bağlamda, AEB'nin incelenen konusuyla ilgili kullanılan yöntemleri gözden geçirmek için ve AEB'nin Kazakistan'ın dış ekonomisi üzerindeki etkisinin genişletilmiş bir değerlendirme yapmaya amacıyla bu makaleler seçilmiştir. Bu tezde kullanılan yöntem, 38 makalede incelenen yöntemler arasında öne çıkmıştır çünkü bu makalelerde hiçbirinde açık kodlama içerik analizi kullanılmamıştır. Makaleler rusça, ingilizce, kazakça dillerinde sunulmaktadır.

AEB, kuruluşundan bu yana birçok araştırmacı ve uzmanın ilgi odağı haline geldi. AEB ile ilgili konuların çeşitliliği, hem onun küresel politika ve ekonomideki önemini hem de üyelerinin karşılaştığı zorluk ve fırsatların çeşitliliğini yansıtmaktadır. AEB ilgili çalışmalar incelendiğinde sıklıkla tekrar eden çeşitli konular karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle çalışmalar en sık kullanılan konulara göre gruplar halinde sınıflandırılmıştır. 2015-2024 yılları, Kazakistan'ın AEB'ye üyeliğinin ekonomik etkilerini kapsamlı bir şekilde değerlendirmek için uygun bir zaman dilimidir. Bu dönem, entegrasyonun başlangıcından günümüze kadar olan süreçte kısa ve orta vadeli etkileri analiz etmeye olanak tanır. Makalelerde, ithalat, ihracat, GSYİH ve milli gelir gibi ekonomik göstergeler incelenerek AEB'nin Kazakistan'ın ekonomik performansı üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Bu nedenle, seçilen dönem, araştırmanın amacına uygun ve anlamlı bir analiz yapmayı mümkün kılar.

A grubu araştırmalar: AEB'ni incelemenin önemli bir yolu, baskın katılımcı olarak Rusya ile olan ilişkisini ele almaktır. Bu gruptaki araştırmalar, Rusya ile AEB'nin diğer üyeleri arasındaki ekonomik, siyasi ve kültürel alanlardaki etkisini analiz etmektedir.

B grubu araştırmalar: Bu gruptaki çalışmalar, AEB'ye üye ülkelerdeki ekonomik büyümesine, sosyal kalkınmasına ve yenilikçi eğilimlerine odaklanmaktadır. AEB ülkelerinde ekonominin ve toplumun gelişimini destekleyen veya engelleyen faktörler analiz edilmektedir.

C grubu araştırmalar: Bu gruptaki alışmalar AEB'nin, AB, Çin, Hindistan, Asya ve Pasifik bölgesi ülkeleri gibi diğerk devletler ve bölgesel bloklarla, dış ekonomik ve siyasi ilişkileri incelenmektedir.

D grubu araştırmalar: evre sorunları AEB lkeleri için giderek daha önemli hale gelmektedir. Bu gruptaki araştırmalar, AEB kapsamındaki işbirliğı bağlamında evre sorunlarını, ekonomik faaliyetlerin evre üzerindeki etkisini ve bunları çözmeye yönelik önlemleri incelemektedir.

E grubu araştırmalar: Bu gruptaki alışmalar, AEB ye ülkelerinin ekonomik ve politik gelişiminin tahmin edilmesini, potansiyel zorlukların ve fırsatların belirlenmesinin yanı sıra bölgedeki entegrasyon süreçlerini güçlendirmenin yollarını bulmayı içerir.

Tablo 3**Kazakistan Ekonomik Birliği Üzerindeki Çalışmalar**

Grup	Yıl	Yazar	Çalışma Konusu/Başlığı	Çalışma Yöntemi ve Bulguları
A	2023	Amirova Meruert Bolakhanovna ve Şvakov Evgeniy Evgenievich	Kazakistan ve Rusya arasında uluslararası ticaretinin gelişimi: modern eğilimler ve beklentiler	Makale, istatistiksel yöntemleri kullanarak, Sovyet sonrası alanda uygulanan entegrasyon girişimlerinin Rusya ile Kazakistan arasındaki dış ticaretin gelişimi üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Rusya ile Kazakistan arasındaki dış ticaret işbirliği beklentilerini ve bunun gelişimi için gerekli koşulları belirlemektedir.
	2020	Petrenko E.S, Varlamov A.V, Leshchenko Y.G.	AEB'ye entegrasyon sürecinde Rusya'nın ekonomik güvenliği	Küresel entegrasyon süreçlerinin temel eğilimi, küresel finansal ve ekonomik istikrarsızlık bağlamında ülkeler arasında giderek artan karşılıklı bağımlılık ve karşılıklı yarar sağlayan ekonomik işbirliğinde yansıtılmaktadır. Bu süreçlere, ekonomik güvenliklerini sağlamak için bir mekanizma olarak entegrasyon birliklerinde katılımcıların belirli gelişme ilkelerini gerektiren egemen ekonomik sistemlerin entegrasyonunun gelişimi eşlik etmektedir.
	2018	E.F. Çermenko	Rusya'nın BDT'deki dış ekonomik stratejisi	Rusya'nın AEB'deki ekonomik güvenliğinin sağlanmasına ilişkin sorunların incelenmesi, bunların modern koşullarda uygulanmasına ilişkin sınırlayıcı ve etkinleştirici faktörlerin belirlenmesi son derece önemli hale gelmektedir. Çalışmanın yeniliği, yazarların SWOT analizine dayanarak AEB'ye entegrasyon sürecinde Rusya'nın ekonomik güvenliğinin sağlanmasına yönelik yaklaşımında yatmaktadır. Hedefleri veya bir projeyi tanımlamak ve bu hedeflere ulaşmada olumlu ve olumsuz iç ve dış faktörleri belirlemek için kullanılan bir stratejik planlama yöntemi.
	2018	Nikitenko A.I	BDT alanında AB ve AEB: rekabetin içeriği	Yazar, Rusya ile BDT ülkeleri arasında elde edilen başarıları ve gerçekleşmemiş işbirliği fırsatlarını objektif bir bakış açısıyla değerlendirmeye çalışarak, Batı'nın Rusya karşıtı yaptırımları bağlamında Rusya'nın rekabetçiliğinin artıları ve eksileri hakkında karşılaştırmalı bir analiz yapmaktadır. Avrasya Ekonomik Birliği ekonomik entegrasyonun çekirdeği olarak kabul edilmektedir.
	2018	Galuzo V.N., Kanafin N.A.	AEB: Rusya Federasyonu için yasal düzenleme sorunu	Yazar, Sovyet sonrası alanda Rusya ile Avrupa Birliği arasındaki entegrasyon projeleri arasındaki rekabet olgusunun temel yönlerini ve seviyelerini vurgulamak için yapısal analiz yöntemini ve ayrıca kullanılan metodolojik tekniklerin dizisini işlemek için karşılaştırmalı bir yöntemi kullanıyor. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Rusya'nın katılımıyla bağlantılı olan Rusya'nın yakın yurtdışındaki pan-Avrupa kurumlarının genişlemesinin önkoşullarını ve nedenlerini analiz edilmektedir. Avrupa Birliği'nin etki alanındaki Doğu Avrupa ülkeleri. Avrasya Ekonomik Birliği'nin entegrasyon projesinin başarısının, Rusya'nın Sovyet sonrası bölgedeki devletlerle ortaklık stratejisini tutarlı ve etkili bir şekilde uygulama becerisine bağlı olacağı sonucuna varılmıştır.
	2019	Drobot E.V., Gudovich G.K., Makarov I.N., Bakhmutskaia V.S.	Yaptırım altında Rusya'nın ekonomik güvenliği ve AEB	Rusya Federasyonu'nun komşu ülkelerdeki entegrasyon stratejilerinin ayarlanmasına
	2016	Popov V.V., Budnikova N.I.	Rusya Federasyonunun ekonomik potansiyelini genişletmede AEB'nin rolü	Uluslararası anlaşmalar da dahil olmak üzere Rusya Federasyonu'nun hukuki literatürü ve mevzuatının bir analizine dayanan makalede ilgili sonuçlara varılmıştır: Rusya Federasyonu'nda çeşitli uluslararası kuruluşların kurulması yoluyla tek bir ekonomik alan oluşturulmaktadır; Avrasya Ekonomik Birliği de dahil olmak üzere çeşitli uluslararası örgütlerin kurulması süreci temelsiz görünmektedir; Mevcut uluslararası örgütün - Bağımsız Devletler Topluluğu'nun - Rusya Federasyonu'nda tek bir ekonomik alanın oluşumundaki rolü açıkça küçümsenmektedir.
				2014 yılında başlayan ve bugüne kadar devam eden ekonomik yaptırımlar bağlamında, ekonomik güvenliğe ilişkin konular önem kazanmaktadır. İthalat yasağına tabi mühendislik ürünleri için ithal ikame programları oldukça etkili olmuş, ancak tıbbi ürünler yaptırımlar nedeniyle ciddi sorunların konusu haline gelmiştir. Üstelik hidrokarbon tedarik sektöründeki ticaret savaşları, mali önemlerinin yüksek olması nedeniyle daha da ciddi bir tehdit haline gelebilir. Makale, Rusya Federasyonu'na yaptırımların uygulanmasından sonra ortaya çıkan Rusya'nın ve AEB'nin ekonomik kalkınmasının temel sorunlarını analiz etmektedir. Yazarlar krizin üstesinden gelmenin ve AEB pazarının bütünlüğünü korumanın yollarını önermektedir.
				Bugün Avrasya Ekonomik Birliği'ne dönüşen Gümrük Birliği, Rusya'nın gümrük politikasının ve ekonomik potansiyelinin ayrılmaz bir parçası olup, dış ticarete kilit rol oynamaktadır. Bu makale, Avrasya Ekonomik Birliği'nin temel ekonomik göstergelerinin kısa bir analizini sunmakta ve bu birliğin Rusya Federasyonu ekonomisinin gelişimine katkısını değerlendirmektedir.

Tablolar Devamı

	2023	Vadim Smirnov	Rusya'nın AEB'nin 2045'e Kadar Yeni Kalkınma Stratejisine Yaklaşımı	Makale, Rusya Federasyonu'nun AEB'nin 2045'e kadar uzun vadeli Kalkınma Stratejisinin geliştirilmesini analiz etmektedir. Analiz süreci Rusya, Belarus ve Kazakistan'ın bu konuya yaklaşımlarındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya çıkarır. Rusya'nın bu strateji kapsamındaki temel hedefi, kaynak, altyapı ve teknoloji ihtiyaçlarını karşılayabilecek tam teşekküllü bir makro bölge oluşturmaktır. Makale, Rusya'nın AEB içindeki entegrasyon vizyonunu tanımlayan beş temel önceliği doğrulamaktadır: gıda ve enerji güvenliğinin sağlanması, iç rekabeti azaltmak ve üretimin tekrarlanması önlemek, ulaştırma ve lojistik altyapısının doğu ve güney yönlerine kaydırılarak geliştirilmesi, kendi kendine yeten bir finansal mimarinin oluşturulması, eğitim, sağlık ve kamu yönetimi alanlarında tek tip ilke ve standartların kademeli olarak uygulamaya konulması. Makalenin yazarı, modern koşullarda daha iddialı ve alakalı olduğunu düşünerek, AEB'nin geliştirilmesine yönelik Rus yaklaşımının tercih edilebilirliğini kanıtlamaktadır. Ayrıca, Büyük Avrasya Ortaklığı'nın oluşumu bağlamında Avrasya Ekonomik Birliği'nin gelişmesine yönelik beklentilerin de dikkate alınması önerilmektedir.
B	2023	R. V. Syssoyeva	Belarus ve Kazakistan'ın Avrasya tercihi	Bu makale, güvenlik, ekonomik, enerji ve sosyal bağımlılık alanlarında Avrasya'nın Astana ve Minsk'i tercih etmesinin nedenlerinin yanı sıra cumhuriyetlerin siyasi hayatta kalma ihtiyacının analizine ayrılmıştır.
	2023	B.Rustembaev R.Baizholova Z. Amangeldieva	AEB'nin entegrasyon potansiyeli bağlamında Kazakistan Cumhuriyeti'nin tarım politikası	Amaç, AEB çerçevesinde Kazakistan Cumhuriyeti'nin tarım-gıda sektörünün gelişimine yönelik entegrasyon girişimlerinin düzenlenmesi süreçlerini araştırmaktır. Ekonomik-istatistik, sistem yaklaşımı, karşılaştırmalı analiz, uzman-analitik yöntemleri bir arada kullanılmıştır. AEB üye ülkelerinin devletlerarası etkileşimine ilişkin tarım politikasının ana yönleri dikkate alınmaktadır. Kazakistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği ülkeleri ile karşılıklı ticareti, dış ticaret cirosunun payı ve ihracata yönelik mal tedariki, ithalat seviyeleri ve ihracat kotaları gösterilmektedir. Yazarlar, cumhuriyetin iç pazarında tarım ürünlerinin düşük rekabet gücüne işaret eden sorunları ortaya koyuyor: tarımsal sanayi kompleksinin az gelişmiş altyapısı, küçük ölçekli tarımsal oluşumlar, sabit varlıkların aşınması ve yıpranması, toprak kaynaklarının kullanımı, hayvancılık sektöründe verim yetersizliği. Makale, gıda kümedenmelerinin yayılmasına, komşu ülkelerin pazarlarına doğrudan rahat erişime olanak tanıyan ve uluslararası ticaretin güçlendirilmesi için koşullar yaratan sınır ötesi entegre yapıların oluşturulmasına duyulan ihtiyacı doğruluyor.
	2023	Oxana S. Kamaukhova, Yulia V. Ponomareva	Karşılıklı bağımlılık teorisi bağlamında Ermenistan ve Kazakistan'ın ekonomik diplomasisi	Ermenistan ve Kazakistan'daki ekonomik diplomasi araçlarına ilişkin bir vaka analizi, Cohane ve Nye'nin karmaşık karşılıklı bağımlılık teorisine dayanarak sunulmaktadır. Analiz, ülkelerin kullandıkları araç ve iletişim ağlarını artırarak kendilerini en az etkili olanlardan kurtardıkları takdirde ekonomik diplomasi stratejilerini uygulamada daha başarılı olacağı varsayımına dayanmaktadır. Ekonomik diplomasi çok sayıda ve çeşitli araçları, bölgesel nüfuz merkezlerini birbirine bağlayan karşılıklı bağımlılık ağları oluşturur. Dağıtım sıklığı, ticaret cirosu, doğrudan yatırım hacmi ve enerji sektöründeki etkileşim temel değerlendirme parametreleri olarak seçilmiştir. Ermenistan ve Kazakistan'daki ekonomik diplomasi dinamikleri üzerine yapılan değerlendirmede, bu devletlerin, temel çoklu politikanın uygulanmasında yüksek itibar ağırlığına sahip aktörlerle etkileşimin kurulmasına dayanan sözde "Asya" karar alma modeline uyduğunu göstermektedir.
	2023	Yuneman, R.	2014-2022 yıllarında Kazakistan Cumhuriyeti dış politikasında çok taraflılık (çoklu vektör) faktörü	Bu makale, 2014-2022 yılları arasında Kazakistan Cumhuriyeti'nin dış politikasında çok taraflılık olgusunu analiz etmektedir. Karşılaştırmalı yöntem ve vaka çalışması yöntemi kullanılarak resmi kaynakların ve süreli yayınların analizine dayanarak, çok vektörlü olgunun Rusya da dahil olmak üzere Kazakistan'ın dış politikasının temel ilkelerinden biri haline geldiği gösterilmektedir. Böyle bir dış politikanın, uluslararası savunma sisteminin dönüşümü bağlamında net bir karar verme sorununa yol açtığı ve Avrasya alanındaki entegrasyon süreçlerini yavaşlattığı ortaya konmuştur. Kazakistan'ın çok vektörlü dış politikasını sürdürmesinin ülkenin uluslararası alanda etkisinin zayıflamasına yol açabileceği sonucuna varılmıştır.
	2016	Ziyadullaev N, Ziyadullaev S.	BDT'den AEB'ye: bölünme ve yeniden bütünleşme	BDT'nin oluşumu ve gelişiminin çeşitli aşamalarındaki entegrasyon ve dağılım eğilimleri hakkında bir değerlendirme yapılmaktadır. AEB ülkelerinin küresel zorluklarının ve iç ilişkilerinin üstesinden gelmeye yönelik talimatlar, bunların ekonomik, kültürel ve savunma entegrasyonunun biçimleri ve mekanizmaları ile AEB'nin diğer uluslararası kuruluşlarla etkileşimini genişletmeye yönelik olası senaryolar kanıtlanmıştır.
	2023	A.A. Tkaçenko	BDT ülkelerinin göç ilgileri ve hedefleri	Çalışmanın amacı, Rusya ile BDT ülkeleri arasındaki göç (işgücü) akışlarının yanı sıra göçmenlerden gelen havaledir. Araştırmanın istatistiksel temeli 2010–2020 yıllarıyla sınırlıdır. Araştırma metodolojisi, Rosstat, BDT İstatistik Komitesi, WB ve Rusya Merkez Bankası'nın mevcut veritabanlarının istatistiksel bir analizinden, tutarsızlıklarının nedenlerinin mantıksal bir analizinden, yasal düzenlemelerin ve idari normların karşılaştırmalı bir analizinden oluşmaktadır.

Tablolar Devamı

C	2020	D. A. Belashchenko, V.V. Tolkachev, I.F. Shodzhonov	AEB: Sovyet sonrası alanda entegrasyonun beklentileri ve sorunları	Makale şu unsurları vurgulamaktadır: bölgedeki entegrasyon süreçlerinin aşamalarının incelenmesi, bunları etkileyen faktörlerin belirlenmesi, AEB üye ülkelerinin istatistiksel ticaret ve ekonomik göstergelerinin analizi ve karşılaştırılması ile entegrasyonun gelişme beklentileri. SWOT analizinin kullanılması, AEB'nin gelişimindeki potansiyel güçlü ve zayıf yönleri belirlememize, Rusya Federasyonu'nun bu organizasyona katılımının fırsatlarını ve risklerini değerlendirmemize ve Birliğin daha fazla işleyişi için olası senaryolar oluşturmamıza olanak tanır. Yazarlar, Rusya, Kazakistan, Belarus, Ermenistan ve Kırgızistan birliği içindeki makroekonomik göstergelerin, siyasi ve ekonomik süreçlerin analizine dayanarak, AEB ülkeleri arasındaki ilişkilerde bu alanlarda çelişki riskinin yüksek olduğu sonucuna varmıştır. En olası senaryo, ilk planların uygulanmasının ihlal zamanlamasına paralel olarak entegrasyon süreçlerinin daha da geliştirilmesidir.
	2022	D. F. Akhmedzhanova	BDT alanında bölgesel entegrasyonun gelişim sorunları	Bu çalışma çerçevesinde, hem tarihsel süreçte hem de uluslararası ilişkilerin mevcut aşamasında BDT alanında bölgesel entegrasyonun altında yatan ana algoritmaları ele alınmıştır. Makalede tarihsel analiz yöntemi, siyasi analiz yöntemi ve karşılaştırma yöntemi kullanılmaktadır.
	2018	İbragimov A.	Azerbaycan ve AEB: sorunlar ve beklentiler	Makalede Azerbaycan'ın dünya pazarı, BDT ülkeleri ve Rusya ile dış ticaret ilişkilerinin karşılaştırmalı bir analizi sunulmaktadır. Azerbaycan'ın Rusya dahil BDT ülkeleri ile ekonomik ilişkileri istikrarlı olmamasına rağmen, Azerbaycan'ın Rusya dahil BDT ülkelerine ihracatı ve bu ülkelerden ithalatının yapısı istikrarlı ve rekabetçi olmaya devam etmektedir. SWOT analizi sonuçlarına göre Azerbaycan'ın Avrasya Ekonomik Birliği'ne üye ülkelerle ticari ilişkilerinin gelecekte de güçlenmeye devam edeceği ve Azerbaycan'ın Avrasya Ekonomik Birliği'ne katılım ihtimalinin genişleyeceği sonucuna varılmıştır.
	2019	A. A. Gibadullin	AEB'nin elektrik güç potansiyelinin analizi	Çalışma, Avrasya Ekonomik Birliği'nin elektrik enerjisi potansiyelini analiz etmeyi mümkün kılan çeşitli yöntemlere dayanmaktadır. Bunlar arasında istatistiksel, faktöriyel, tarihsel, karşılaştırmalı, mantıksal, ekonomik-matematiksel ve sistem analizi yöntemleri ile uzman değerlendirmeleri yöntemi bulunmaktadır. Çalışma kapsamında, Avrasya Ekonomik Birliği'ne üye devletlerin ulusal elektrik enerjisi kompleksleri analiz edilmiş ve bu analizler sonucunda büyük hacimli üretim kapasitesi ve sistemler arası enerji hatlarının varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca, çalışma elektrik enerjisi komplekslerinin birleştirilmesinin önündeki engelleri belirlemiştir; bunlar arasında pazar hacmi ve üretim kapasitesi açısından sanayi sistemlerindeki farklılıklar, sektördeki elektrik enerjisi şirketlerinin sayısı, elektrik tarifelerinin belirlenmesine ilişkin esaslar ve teknik ve teknolojik gelişmişlik düzeyi bulunmaktadır. Çalışma, birliğe üye devletlerin elektrik enerjisi komplekslerinin daha fazla yakınlaşması için uluslararası bir elektrik enerjisi aracı oluşturma, ulusal mevzuatı uyumlu hale getirme ve ortak kalkınma programları geliştirme gibi mekanizmalar önermektedir.
	2023	Basalyga, V.V. Mikhaleva, T.N.	AEB'de ulaşımın organize edilmesinde dijitalleşme aracı olarak navigasyon mühürleri	Makale, navigasyon mühürlerinin kullanımı örneğini kullanarak AEB'de taşımacılığı organize etme sürecinin dijitalleştirilmesini incelemektedir. Birlik içinde ulaşımı takip etmek için navigasyon mühürlerinin kullanımını düzenleyen düzenleyici çerçevenin analizi, Avrasya Ekonomik Birliği'nin dijital gündeminin öncelikli alanlarından birinin uygulanması prizmasından gerçekleştirilmektedir. AEB'de seyir mühürlerinin kullanımının bazı özellikleri ele alınmakta ve kullanımlarının avantajlarına dikkat çekilmektedir. AEB'nin entegre bilgi sistemini kullanarak yetkili operatörler arasında gerekli bilgilerin uygun şekilde paylaşılmasını sağlamaya yönelik çalışmalara devam edilmesi ihtiyacı belirlenmiştir. Bu alanda bilişime birleşik bir yaklaşımın önemi vurgulanmış ve navigasyon mühürleri önerilmiştir.
	2023	Ruchkina S.A.	AEB'ye üye ülkelerin vergi sistemlerinin karşılaştırmalı özellikleri	Bu araştırma, AEB üyesi ülkelerin vergi sistemlerinin temel özelliklerini detaylı olarak incelemekte ve karşılaştırmaktadır. Seçilen ülkelerin vergi oranlarının karşılaştırmalı bir analizi de sunulmaktadır. Elde edilen verilere dayanarak, AEB üyesi ülkelerin vergi sistemlerinin hem benzerlikler gösterdiği hem de belirgin farklılıklar taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.
	2023	Kovalev V.S.	AEB ve Çin: kendi kendine yeterlilik adına ortaklık	Çeşitli genel bilimsel ve özel bilimsel bilgi yöntemlerinin kullanıldığı bir araştırmada analiz, sentez, tümdengelim, tümevarım, analogi gibi yöntemlerin yanı sıra tanımlayıcı, sistem-işlevsel ve kurumsal yöntemler de kullanılmıştır. Özellikle karşılaştırmalı hukuk yöntemi büyük önem taşımıştır. AEB üye ülkeleri ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki işbirliği yöntemleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Halihazırda uygulanmakta olan Avrasya entegrasyonu ile "Tek Kuşak - Tek Yol" modeli üzerine çıkarımlar yapılmıştır. Ortak çabalar için en umut verici alanların yatırım ortaklıkları, finans, ulaşım ve lojistik alanlarında işbirliği ile yüksek teknoloji projeleri olduğu belirlenmiştir. AEB ile Çin arasındaki işbirliğinin niteliksel olarak yeni bir kurumsal düzeye taşınması için iki seviyeli birleştirme modeline dayanan bir yasal düzenleme mekanizması önerilmiştir.
	2021	Berezina E.K., Toropygin A.V.	AEB uluslararası işbirliğini genişletiyor: yön Latin Amerika	Bu çalışmanın amacı AEB'nin Şili, Peru, Ekvador, Küba ve Arjantin ile etkileşiminin özelliklerini incelemektir. Yazarlar, hukuki formları, kurumsal mekanizmaları ve işbirliği alanlarını değerlendirerek siyasi ve hukuki belgelerin karşılaştırmalı bir analizini gerçekleştirmiştir. Analiz sonucunda AEB'nin bu Latin Amerika ülkeleriyle Avrupa Birliği'nin aksine klasik bölgelerarasıcılık modeline göre etkileşimde bulunduğu ortaya çıkmıştır. Ana mekanizmalardan biri, uluslararası hukuk kapsamında yasal yükümlülükler doğurmayan mutabakattır. Bu tür belgelerin imzalanması, ticari ve ekonomik işbirliğinin güçlendirilmesi, deneyim alışverişi, bilgi ve araştırma geliştirmenin yanı sıra "yumuşak güç" kullanımının bir unsurunun güçlendirilmesine yönelik ilk adım olarak değerlendirilmektedir.

Tablolar Devamı

2023	Larisa M.Aleksanyan	AEB (Ermenistan ve Kazakistan örneğini kullanarak) üye ülkeleri ile Latin Amerika ve Karayip ülkeleri arasındaki mevcut aşamadaki ticari ve ekonomik ilişkiler Körfez İşbirliği Konseyi ve Avrasya Ekonomik Birliği: ticari işbirliği fırsatları ve beklentileri Çin projesi "tek kuşak – tek yol"un Avrasya bölgesindeki ekonomik entegrasyon süreçleri üzerindeki etkisi	Bu makale, Ermenistan ve Kazakistan'ın Latin Amerika ülkeleriyle ticari ve ekonomik ilişkilerine özel olarak odaklanarak, AEB ülkeleri ile Latin Amerika arasındaki ticari etkileşimi incelemektedir. Bu iki devletin seçimi, Latin Amerika pazarındaki göreceli faaliyetleri ile açıklanmaktadır. Yazar, öncelikle lojistik ve tarife engellerinin aşılması ihtiyacını vurgulayarak, bu ülkeler arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin daha da geliştirilmesi potansiyeli hakkında görüş bildirmiştir.
2022	Prokopyev Pyotr Sergeyevich		Makale, AEB ile Basra Körfezi'ndeki Arap Devletleri İşbirliği Konseyi arasındaki ticari işbirliğinin geliştirilmesi potansiyelinin analizine odaklanmaktadır. Çalışmanın temel amacı, bu entegrasyon birlikleri arasında bir serbest ticaret anlaşması imzalanırken ilgi çekici olabilecek ekonominin belirli sektörlerini belirlemek ve analiz etmektir. Tarım ve sanayi sektöründeki işbirliği potansiyeline özellikle dikkat edilmiştir. Bu hedefe ulaşmak için, AEB ve Körfez İşbirliği Konseyi ülkelerinin dış ticaret ilişkilerinin yapısı ve eğilimlerine ilişkin açık bilgi ve analitik kaynaklardan elde edilen verileri analiz edilerek, karşılaştırma yapılmıştır.
2023	Tatyana E. Migaleva Daniil A. Potapov		Bu makale, dünya ekonomisi ve siyasetindeki mevcut eğilimlerin yanı sıra entegrasyon süreçlerinin Çin'deki temel yönelimlerini de dikkate alarak, Çin'in "Tek Kuşak, Tek Yol" girişiminin Avrasya bölgesindeki ekonomik entegrasyon süreçleri üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Bu girişimin rolü, bölgesel ve bölgeler arası entegrasyonu teşvik etmenin yanı sıra Avrasya alanı içerisinde bölgeler arası etkileşimi organize etmeye yönelik bir platform olarak tanımlanmıştır.
2021	Şukusheva E.V.	Kazakistan ve AB işbirliği (tarihsel analiz)	Makale Kazakistan ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin gelişim tarihini analiz etmektedir. Resmi temasların kurulmasından stratejik ortaklıkların güçlendirilmesine ve yeni bir ikili işbirliği düzeyine geçişe kadar işbirliklerinin temel aşamaları incelenmiştir. Kazakistan'ın dünyanın gelişmiş ülkelerine entegrasyonuna katkı sağlayan Kazakistan ile Avrupa Birliği arasındaki uzun vadeli iş birliğinin önemine dikkat çekilmiştir. Kazakistan Cumhuriyeti'nin dış politikasının öncelikli alanlarından biri olarak Kazakistan'ın Avrupa Birliği ile ilişkilerinin incelenmesinin önemi vurgulanmıştır. Makale, temel işbirliği alanlarındaki ilişkilerin geliştirilmesine dikkat çekmektedir.

Tablolar Devamı

D	2023	E.Sergeyevna R. Vladimirovich	AEB'nin çevresel açıdan güvenli bir alanının oluşturulması bağlamında Rusya ve Kazakistan'da çevre mevzuatının ekolojiden arındırılması sorunu Entegrasyon üyeleri mevzuatında enerji ve çevre sorunlarının çözümüne yönelik bazı yaklaşımlar (AB ve AEB örneğine göre)	Makale, AEB'nin işleyişi çerçevesinde çevresel kural oluşturma sürecinin geliştirilmesindeki ana eğilimleri ve sorunları incelemektedir. Yazarlar, AEB ve AB'nin çevre hukuku sistemlerinin karşılaştırmalı içtihat yöntemlerini uygulamakta, Birliğin Avrupa topluluğunu oluşturmak için uluslararası norm ve standartları ödünç alma yöntemlerinin kullanılmasına yönelik yönelimini vurgulamaktadır.
	2019	Efimtseva T.V.	Belarus Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonunun entegrasyon süreçleri bağlamında çevre güvenliğinin yasal güvenliği sorunları AEB'nin çevre güvenliğinin sağlanması konusu olarak gümrük makamlarının idari ve hukuki statüsünün özelliği Avrasya Entegrasyonun geliştirilmesi sürecinde gümrük politikası uygulanması ışığında ekonomik ve çevre güvenliğinin sağlanması alnında mevzuatın geliştirmesinde öncelikli alanlar.	Çalışmada AEB üye devletlerinin genel politikası çerçevesinde enerji ve çevre konularının ele alınmasında, Avrupa Birliği'nin deneyimini dikkate alması önerilir. Makale özellikle AEB bünyesinde çevrenin korunmasına ilişkin çok taraflı bir anlaşma yapılması ihtiyacını vurgulamaktadır. AEB üye ülkelerinin bilimsel ve teknik işbirliğinin temeli, gerekli kaynakları birleştirmek ve yoğunlaştırmak için devletlerin, bilimin ve iş dünyasının entegrasyonuna olanak tanıyan yenilikçi altyapı ağının nesneleri olarak anlaşılan öncelikli teknolojik platformlardan oluşmaktadır.
	2018	Makarova T.İ.		Belarus Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu'nun çevre güvenliğinin sağlanması alanında entegrasyon süreçlerine katkı sağlayan uluslararası belgeler analiz edilmiştir. Avrasya Ekonomik Birliği Antlaşması'nın tek bir ekonomik ve gümrük alanı yaratma hedefiyle aynı zamanda yeni bir çevresel ve hukuki alan yarattığı da gösterilmiştir. Mallar için tek bir pazar oluşturma sürecinde çevre üzerindeki etkiden kaçınmak nesnel olarak imkansız olduğundan, Avrasya Ekonomik Birliği alanında çevrenin korunması ve çevre güvenliğinin sağlanmasına ilişkin ek bir belgenin kabul edilmesinin tavsiye edilebilirliği hakkında bir sonuca varılmıştır. Avrasya Ekonomik Birliği alanında çevrenin korunması ve çevre güvenliğinin sağlanmasına ilişkin bir belgenin şekli, AEK'nin çevre koruma alanındaki etkileşimin koordinasyonu ve çevre güvenliğinin sağlanmasına ilişkin bir kararı olabilir.
	2017	Ronzhina Nina A.		Avrasya Ekonomik Birliği'nde birleşik bir çevre politikasının bulunmaması ve malların serbest dolaşımı ilkesinin uygulanması, çevreye zararlı malların uluslararası ticaretine ilişkin temelde yeni çevresel risklere yol açmıştır. Bu koşullar altında çevre güvenliğinin sağlanması konusunda gümrük idarelerinin rolü artmaktadır. Gümrük yetkililerinin çevresel ve hukuki statüsünün içeriğine ilişkin konular da dikkate alınmıştır.
	2018	Brovka G.M, Khotko O.A, Chizhovich V.		Makale, Avrasya Ekonomik Birliği'nin gümrük politikası ve gümrük mevzuatının gelişimi bağlamında ekonomik ve çevresel güvenliğin sağlanmasının analizine odaklanmaktadır. Ekonomik güvenliğin sağlamanın hukuki yolları ve çevre güvenliğinin boyutları araştırılmaktadır. Avrasya Ekonomik Birliği'ne üye ülkeler açısından güncel önem taşıyan yeni Gümrük Kanunu'na dikkat çekilmiştir. Devletlerin kalkınmasına yönelik çevre mevzuatının ve ekonomik araçların geliştirilmesine yönelik talimatlar sunulmaktadır.

Tablolar Devamı

E	2022	Markov A.A., Gavrilovaa.S	AEB: yeni jeo-ekonomik gerçeklikte kalkınma stratejisi	Dünya Ticaret Örgütü'ne göre bugün 30'dan fazla entegrasyon birlikleri bulunmaktadır ve bunlardan biri de Avrasya Ekonomik Birliği'dir (AEB). Günümüzde uluslararası ilişkiler sistemi, benzeri görülmemiş jeopolitik değişimler nedeniyle köklü dönüşümlerden geçmektedir. Tek bir hegemonun olduğu nispeten istikrarlı bir dünyadan, artık tek tek devletlerin değil, aynı zamanda stratejik birliklerin de önemli bir rol oynayacağı çok kutuplu yeni bir küresel siyasi manzaraya geçiş yaşanmaktadır. Bu makale, hem Avrasya Ekonomik Birliği'nin genel yapısının hem de üye devletlerin sosyo-ekonomik gelişiminde etkili olan temel faktörlerin bir analizini sunmaktadır.
	2021	E.I. Smyr	AEB: Sorunlar ve beklentiler	Sovyet sonrası alanda yeni bir sosyo-ekonomik birliğin, Avrasya Ekonomik Birliği'nin ortaya çıkışı dünyada büyük ilgi görmektedir. Makalede yazar, AEB üye devletlerinin potansiyelini analiz etmeye, mevcut ekonomik sorunlardan bazılarını belirlemeye ve AEB'yu güçlendirmeye yardımcı olabilecek önlemler önermeye çalışmıştır. Özellikle sanayi ve tarımdaki bir takım sorunların ortak çabalarla ulusötesi şirketlerin kurulması ve uluslar üstü sektörel yönetim araçlarının kurulması yoluyla çözülmesi önerilmektedir.
	2016	I.V. Andronova	AEB:yeni işbirliği mekanizmalarının potansiyeli ve sınırlamaları	Ürün ve hizmetlerde karşılıklı ticaret ve yatırım işbirliğinin analizi yoluyla ulusal ekonomilerin ekonomik ilişkisinin ve karşılıklı bağımlılığının analizi, ekonomilerin entegrasyon derecesinin Avrasya entegrasyonunun güçlendirilmesi çıkarlarını karşılamadığını göstermektedir. Gümrük Birliği'nin aktif olarak işlediği dönem, ülkelerin elde ettiği önemli faydalara rağmen, aralarındaki ticaret cirosunun artmadığını, üretim yapısını ve işbirliği bağlarını etkilemediğini göstermiştir. Makale, AEB'yi güçlendirmeye yönelik önlemler olarak, birleşik bir sanayi ve tarım politikasının geliştirilmesi ve uygulanması yolunun izlenmesini ve ayrıca bu politikaların sonuçlarının değerlendirilmesine yönelik bir seçenek önermektedir.
	2015	E.V. Pak, N.A. Piskulova	AEB: entegrasyonun geçici ekonomik sonuçlarını özetlemenin zamanı geldi	Çalışma, birliğin karşılıklı ticaret hacmindeki üst üste ikinci yıl düşüşüne rağmen 2015 yılında AEB içinde temelde yeni bir uluslarüstü seviyeye ulaşan Avrasya entegrasyonunun ara ekonomik sonuçlarının eleştirel bir analizini sunmaktadır. Çalışma, tek pazar oluşturma alanında entegrasyonun bildirimsel ekonomik başarılarının yanı sıra sanayi politikalarını düzenlemeye yönelik normlar ve yaklaşımların hakimiyetini ortaya çıkarmıştır, ancak petrol, gaz ve parasal ve finansal gibi özellikle hassas konularda bu tür kararların alınmasına yönelik değişen bir ufuk gereklidir. Çalışma, AEB'nin ekonomik geleceği konusunda temkinli bir iyimserliği ifade ederek, iş dünyasının ve diğer devlet dışı aktörlerin entegrasyon sürecine daha fazla dahil edilmesinin gerekliliğine işaret etmektedir.
	2023	Leonid E. Slutsky	Değişen Dünyada Avrasya Entegrasyonunun zorlukları ve beklentileri	Çalışmada istatistiksel yöntemler kullanılmıştır, bir bütün olarak Avrasya Ekonomik Birliği ve katılımcı ülkelerin ekonomisinin mevcut durumunu ve gelişimini karakterize eden bireysel makroekonomik göstergeler analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda Avrasya entegrasyonunun temel zorlukları tespit edilmiş ve entegrasyon birliğinin modern jeopolitik koşullarda zorluklarla yüzleşme olasılığı ve yeteneği hakkında bir değerlendirme yapılmıştır.
	2021	G.I. Osadçaya M.L. Vartanova	Pandemi koşullarında (COVID-19) AEB'de göç süreçlerinin demografik güvenlik ve gelişim eğilimleri	Çalışma, AEB ülkelerindeki emek göçüyle ilgilidir. AEB ülkelerindeki göç tarihini ve modern eğilimlerini analiz eden yazarlar, birliğin demografik potansiyelindeki düşüşe yönelik tehditleri belirlemiş, göç süreçlerinin demografik durum üzerindeki etkisini değerlendirmiş ve gerekçelendirmiştir. Avrasya bölgesinde göç güvenliğini sağlamak için önlemler geliştirme ve mekanizmaları netleştirme ihtiyacına dikkat çekilmektedir.
	2023	Mukina G.S. Aiguzhinova D.Z. Popp L.A.	COVID-19 salgını sırasında AEB'nin ekonomik kalkınma sorunları ve entegrasyon etkileşimi beklentileri	Çalışmanın amacı, AEB'nin ekonomik gelişimindeki değişiklikleri belirlemek ve entegrasyon etkileşimi beklentilerini belirlemektir. Çalışmanın konusu, COVID-19 salgını bağlamında AEB ülkelerinin ekonomik kalkınmasıdır. Hipotez, salgının AEB'nin ticaret ve ekonomik alanda entegrasyon etkileşimi mekanizmasını harekete geçirdiği ve birlik içinde işbirliğinin gelişme umutlarını somutlaştırdığıdır. Ekonomik-istatistiksel, yapısal ve karşılaştırmalı analiz yöntemleri kullanılarak, AEB'nin ekonomik gelişimindeki ana göstergelere göre değişikliklerin sonuçları elde edilmiştir.

Kaynak: Yazar tarafından yapıldı (2024).

AEB konusuna ilişkin 38 makale incelenmektedir, çalışmada kullanılan yöntemlere bakıldığında, sunulan grupların her birindeki makaleler arasında içerik analizi yönteminin hiç kullanılmadığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, içerik analizi yöntemin kullanılması karar verilmiştir. İçerik analizi kullanarak belirli kelimeler veya kavramlar etrafında verileri niceliksel olarak değerlendirip analiz edebilir (Charles ve Harter, 1980).

Ekonomik birliklerin analizinde kullanılan farklı yöntemler bulunmaktadır. Bunlar arasında öne çıkanlar ekonometrik modelleme (Mukina vd., 2023), karşılaştırmalı analiz (Rustembaev vd., 2023), nicel araştırma (Osadçaya, 2021) ve nitel araştırma (Leonid vd., 2023) analizidir. Ekonometrik modelleme, ekonomik birliklerin üye ülkeler üzerindeki etkilerini tahmin etmek ve ilişkileri incelemek için kullanılır (Baltagi, 2008). Karşılaştırmalı analiz, farklı ekonomik birliklerin performansını değerlendirmek ve başarı faktörlerini belirlemek için kullanılan bir yöntemdir (Gujarati, 2004). Nitel araştırma ise ekonomik birliklerin sosyal ve politik etkilerini anlamak için görüşmeler ve odak grupları gibi yöntemlerle gerçekleştirilir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Nicel araştırmalar, mevcut durum ve olgular hakkında bilgi edinmek için sayısal değerlerin objektif ve sistematik olarak gözlemlenip ölçüldüğü, ve bu ölçümlerin tekrar edilebilir olduğu süreci kapsayan araştırmalardır (Khitahunov, 2016).

AEB, Orta Asya bölgesindeki önemli bir ekonomik entegrasyon girişimidir. Bölgenin hızlı nüfus artışı, ekonomik potansiyeli ve jeopolitik konumu nedeniyle, AEB'nin geleceği hem bölge hem de küresel ekonomi açısından büyük önem taşımaktadır. Dinamik ekonomisi ve stratejik konumu ile Orta Asya, büyüme ve kalkınma için muazzam bir potansiyele sahiptir. AEB, bölgesel entegrasyon ve işbirliğini teşvik etmede kritik bir rol oynamıştır. Temel zorlukları ele alarak ve ortaya çıkan fırsatları yakalayarak, Orta Asya ülkeleri ve AEB küresel ekonomi manzarasındaki konumlarını daha da güçlendirebilirler (Sheryazdanova, 2016).

Genel olarak, bu çalışmalar son birkaç yıl içinde yoğunlaşmış ve farklı metotlar kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Özellikle, ekonometrik analiz ve karşılaştırma analiz yöntemleri sıkça kullanılmıştır. İncelemeye alınan çalışmalar, genellikle AEB'nin üye ülkelerinin ekonomik entegrasyon süreçlerini, ticaret ve yatırım ilişkilerini, siyasi etkileşimleri ve çevresel boyutlarını ele almaktadır. Bu çalışmaların çoğunda, AEB'nin rolü, etkileri ve geleceği üzerine odaklanılmıştır.

Özellikle, Smirnov'un (2023) Rusya'nın ve diğer üye ülkelerin ekonomik güvenliği makalesinde, dış politika stratejileri, vergi sistemleri, çevre politikaları üzerine yapılan çalışmalar dikkat çekmektedir. Ayrıca Berezina ve diğerleri (2021) çalışmasında AEB'nin diğer uluslararası örgütlerle ilişkileri ve işbirliği potansiyeli de incelenmiştir.

Slutsky (2023) çalışmasında ekonomik entegrasyonun yanı sıra siyasi, çevresel ve güvenlik boyutlarının önemi vurgulanmaktadır. Bunların yanı sıra Mukina (2023) çalışmasında COVID-19 salgını gibi olağandışı durumların AEB üzerindeki etkileri de ele alınmaktadır.

Çalışmalarda, belirli sektörler üzerine odaklanan ve belirli ülkeler arasındaki ticaret ve yatırım ilişkilerini inceleyen araştırmalar da bulunmaktadır. İncelenen makalelerin kavramların zaman içindeki değişimini gösteren bir örnek olarak Tablo 4'te hazırlanmıştır.

Tablo 4

Kavramların Değişimi

Kavramlar	Değişimler
Ekonomik Entegrasyon	2014-2016: Üye ülkeler arasında ticaretin artması ve ekonomik entegrasyonun derinleşmesi 2017-2019: Daha fazla odak, ortak bir pazarın oluşturulması ve ekonomik birliklerin güçlenmesi 2020-2022: Pandemi nedeniyle bazı zorluklarla karşılaşılması, ancak entegrasyon çabalarının devam etmesi
Ekonomik Güvenlik	2014-2016: Ekonomik güvenlik önlemlerinin artırılması, krizlere karşı direnç oluşturulması 2017-2019: Dışa bağımlılığın azaltılması ve ekonomik güvenliğin daha fazla vurgulanması 2020-2022: Pandeminin etkisiyle ekonomik güvenlik endişelerinin artması, tedbirlerin güçlendirilmesi
Dış Ekonomik Strateji	2014-2016: Daha fazla odak, bölgesel entegrasyon ve ticaret anlaşmalarının genişletilmesi 2017-2019: Daha fazla dış ticaret anlaşması ve çeşitlendirilmiş dış ekonomik ilişkiler 2020-2022: Pandeminin etkisiyle dış ekonomik stratejilerde daha fazla esneklik ve uyum sağlanması
Çevre Politikaları	2014-2016: Çevresel koruma önlemlerinin artırılması ve sürdürülebilirlik hedeflerine vurgu 2017-2019: Yeşil ekonomi politikalarının geliştirilmesi ve çevre dostu teknolojilere yatırım yapılması 2020-2022: Pandeminin etkisiyle çevre politikalarının gözden geçirilmesi ve krize uygun hale getirilmesi
Güvenlik	2014-2016: Askeri işbirliğinin artırılması ve bölgesel istikrarın sağlanması 2017-2019: Bölgesel güvenlik konularında daha fazla diyalog ve işbirliği 2020-2022: Pandeminin etkisiyle güvenlik tehditlerinin artması ve kriz yönetimi stratejilerinin güçlendirilmesi

Kaynak: Tablo yazar tarafından yapıldı (2024).

Tablo 4, belirli kavramların zaman içinde nasıl değiştiğini gösterirken, aynı zamanda her bir dönemdeki ana eğilimlere de odaklanmaktadır. Bu şekilde, her bir kavramın belirli bir süreç içinde nasıl evrimleştiği ve değiştiği daha net bir şekilde görülebilir.

İncelenen makalelerin birçoğu AEB ve üye ülkeleri üzerine odaklanmaktadır. Bu makaleler genellikle AEB'nin entegrasyon sürecini, ekonomik güvenliği, dış ekonomik stratejileri, ticaret ilişkilerini, çevresel ve güvenlik konularını ele almaktadır. Ayrıca, belirli sektörlerdeki potansiyel etkileri değerlendiren ve özellikle tarım, enerji, ulaşım gibi sektörlerdeki işbirliği ve potansiyel artışları inceleyen makaleler bulunmaktadır.

Örneğin, Kazakistan ve Rusya arasındaki uluslararası ticaretin gelişimi üzerine Tkaçenko'nun (2023) makalesinde tarım ürünleri, enerji kaynakları ve inşaat malzemeleri gibi sektörlerde ticaretin arttığı ve modern eğilimlerin önemli olduğu belirtilmiştir. Benzer şekilde Belashchenko ve diğerlerin (2020) çalışmasında, Belarus ve Kazakistan'ın AEB'ye tercihi üzerine makalede, enerji sektöründe işbirliğinin artması ve doğal gaz gibi kaynakların entegrasyonun öne çıktığı görülmektedir (Belashchenko vd., 2020).

Bu bağlamda AEB'nin çevresel açıdan güvenli bir alan oluşturma bağlamında Sergeyevna ve Vladimirovich (2023) Rusya ve Kazakistan'da çevre mevzuatının ekolojiden arındırılması sorununu ele aldı. Bu makale, enerji ve çevre sektörlerindeki yasal düzenlemelerin önemine vurgu yapmaktadır.

Rustembaev ve diğerleri (2023) genellikle tarım, enerji, ulaşım gibi stratejik sektörlerdeki işbirliğinin potansiyelini ve etkilerini incelemekte, bu sektörlerdeki ortak üretim ve ticaretin artmasının AEB'nin amaçlarına nasıl katkı sağlayabileceğini araştırmaktadır. Ayrıca, dış politika ve ekonomik diplomasi gibi konular da Yuneman (2023) makalesinde ele alınmaktadır, bu da AEB'nin uluslararası ilişkilerdeki rolünü vurgulamaktadır.

Amangeldieva ve diğerleri (2023) tarafından incelenen sektörler arasında tarım (buğday, et, süt ürünleri), enerji (petrol, doğal gaz, elektrik), imalat (makine, tekstil, kimyasal ürünler), ulaşım (demiryolu, karayolu, denizyolu) ve hizmetler (finans, telekomünikasyon, turizm) bulunmaktadır. AEB'ye üyelikten sonra yüksek üretim potansiyeline sahip ülkeler ve ürünler şu şekildedir: Rusya (buğday, petrol, doğal gaz, kimyasal ürünler, demiryolu ekipmanları), Kazakistan (buğday, et, metalürji ürünleri, demiryolu ekipmanları), Belarus (süt ürünleri, makine, tekstil ürünleri), Ermenistan

(kimyasal ürünler, tekstil ürünleri, bilgi ve iletişim teknolojileri), ve Kırgızistan (tarım ürünleri, tekstil ürünleri, hidroelektrik enerji).

Markov ve Gavrilova'nın (2022) çalışmasında AEB üyeliğinin ülkelerin üretim ve ticaret kapasitesini geliştirmeye katkıda bulunduğunu, ülkelerin belirli sektörlerde uzmanlaşarak ve diğer üyelerle işbirliği yaparak üretim potansiyellerini daha da artırabileceklerini ve AEB'nin kalkınma potansiyelini en üst düzeye çıkarmak için altyapı yatırımları, inovasyon ve eğitim gibi alanlarda daha fazla işbirliğine ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Prokopyev'e (2022) göre AEB üyeliğinin Rusya'nın buğday üretimini ve ihracatını artırdığını, Kazakistan'ın metalürji ürünlerinin üretiminde ve ihracatında önemli bir artış yaşadığını, ve Belarus'un süt ürünlerinin üretiminde ve ihracatında lider konuma yükseldiğini göstermektedir. Akhmedzhanova'ya göre (2022) ülkelerin belirli sektörlerde uzmanlaşarak ve diğer üyelerle işbirliği yaparak üretim potansiyellerini daha da artırabileceklerini, AEB'nin kalkınma potansiyelini en üst düzeye çıkarmak için altyapı yatırımları, inovasyon ve eğitim gibi alanlarda daha fazla işbirliğine ihtiyaç olduğunu, ve AEB'nin üçüncü ülkelerle ticaret ve yatırımı teşvik ederek bölgesel entegrasyonu derinleştirebileceğini içermektedir.

Kazakistan'ın AEB'ye girişini olumlu değerlendiren ve bu birliğe katılımın önemli faydalar sağlayacağını öngören Kazak bilim insanları mevcuttur. Örneğin Dodonov (2012) görüşüne göre, gümrük birliğinin Kazakistan'ın GSYİH büyümesine toplam katkısı yüzde 1,5-2 puandır. Muzaparova (2012) AEB bünyesinde çözüm gerektiren 7 ana görev belirlemiştir. Bunlar arasında ulusal ekonomilerin modernizasyonu, geçiş potansiyelinin geliştirilmesi, birleşik bir enerji politikasının oluşturulması, AEB ülkelerinin gıda güvenliğinin sağlanması, tek bir tarım pazarının, tek bir iş piyasasının, kalkınma kurumlarının ve karşılıklı kalkınma için uygun koşulların oluşturulması yer almaktadır. Rahmatulina (2012), AEB çerçevesinde Kazakistan'ın tarımsal-endüstriyel kompleksinin gelişme potansiyeline dikkat çekmiş ve "hammadde üretimi - işleme - satış" zinciri boyunca eyaletler arası kümelenmelerin, ortak mali ve endüstriyel grupların, çokuluslu şirketlerin ve ortak girişimlerin oluşturulmasına özel önem vermiştir. Arupov (2012), göre, finansal piyasaların entegrasyonu AEB'nin sürdürülebilir kalkınması için özel bir yer tutmaktadır. Ayrıca, birleşik eğitim ilişkileri için bir mekanizma oluşturmanın yanı sıra AEB ülkelerinde bir üniversite açma olasılığına odaklanmıştır.

Mukhamedzhanova'ya (2013) göre AEB'nin mevcut aşamada istikrarındaki ana faktör BDT pazarıdır. Dış ticaretin yapısını değiştirmenin ve AEB pazarının rekabet gücünü sürdürmenin ancak BDT ülkeleriyle mevcut ticaret ve ekonomik işbirliği potansiyelinin genişletilmesi çerçevesinde mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Berentaev (2013), AEB'nin oluşturulma ve işleyiş süreci için sivil toplum kurumlarının katılımı, bilgi ve analitik destek ile AEB ülkeleri için ortak bir kalkınma stratejisi geliştirilmesinin gerekli olduğunu savunmuştur. Butorina ve Zakharov (2015), dikkattini AEB'de Avrasyacılık konusunda yeni fikirler üretebilecek entelektüel bir ortam yaratma ihtiyacına odaklanmıştır. Onların görüşüne göre, başarılı bir AEB stratejisi ancak tüm çıkar gruplarının (siyasi elitler, iş dünyası, tüketici dernekleri ve kamu kuruluşları) dahil olacağı ciddi temel araştırmalar ve geniş kamuoyu tartışmaları sonucunda geliştirilebilir. Khusainov (2011) yaptığı analize dayanarak AEB ülkelerinin dünya ekonomisine kendi aralarında olduğundan daha fazla entegre olduklarını göstermiştir. Sebep olarak dış pazarların çekiciliğini, ihracat ve ithalat yapısının yeterince çeşitlendirilmemesini ve malların yetersiz kalitesini göstermiştir. Khusainov, Shelomentsev ve Doroshenko (2015), entegrasyonun ancak entegre olan ülkelerin ekonomileri yükselirken başarılı bir şekilde geliştiğini belirtmektedir. Kriz olayları entegrasyon sürecini olumsuz etkilemektedir. Entegrasyonun başarısında gelişmiş bir altyapının varlığı özel bir rol oynamaktadır.

Açık bir blok olan AEB, tek tek ülkeler veya birliklerle karşılıklı yarar sağlayan ve yapıcı ilişkiler kurmayı amaçlayan bir dış ekonomi politikası izlemektedir. Vinokurov ve Tsukarev (2015) belirttiği gibi, AEB 2015 yılında Vietnam ile ilk STA anlaşmasını imzaladı ve böylece, AEB ithalat tarifelerinin 2025 yılına kadar %9,7'den %2'ye, Vietnam'da ise %10'dan %1'e düşürülmesi öngörülmektedir. Onlara göre, AEB'nin bir ticaret anlaşmaları ağı oluşturması gerekmektedir. Mısır, Hindistan, İsrail, Şili gibi ülkeleri potansiyel ortaklar olarak görmektedirler.

AB, AEB'nin en büyük ticaret ve yatırım ortağıdır ve bazı AEB destekçileri bu bölgesel kuruluşların tamamlayıcılığını Vladivostok'tan Lizbon'a kadar bir STB'si yaratma fırsatı olarak görmektedir. Shirov ve Yantovsky (2014), tahmin hesaplamalarına dayanarak AB ile AEB arasında bir STA oluşturulması için en uygun dönemin 2021-2024 dönemi olduğu sonucuna varmışlardır.

Avrasya entegrasyonunun başlamasından önce AEB ülkeleri ile AB arasındaki ilişkilerin farklı gelişim düzeylerinde olduğu dikkate alınmalıdır. Örneğin, Ermenistan

Doğu Ortaklığı programında yer almış ve AB ülkeleri tarafından Belarus'a yaptırımlar uygulamıştır (Mukhamediyev ve Khitakhunov, 2015). Başlangıçta, AB ile BDT arasındaki işbirliği 1990'larda imzalanan ikili ortaklık ve işbirliği anlaşması temelinde inşa edilmiştir. Bağımsızlığını yeni kazanan ülkeleri desteklemek için AB tarafından finanse edilen çeşitli programlar bulunmaktadır (Mukhamediyev ve Khitakhunov, 2015). Bu programlara örnek olarak, Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım , Avrupa Kafkasya Asya Taşıma Koridoru ve Avrupa'ya Eyaletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı verilebilir. AB'nin Ermenistan, Kazakistan ve Kırgızistan ile ikili ilişkileri 1999 yılında Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın (PCA) imzalanmasıyla başladı. AB ile Orta Asya ülkeleri arasındaki işbirliği, 1999 Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ile 2007 AB Orta Asya ile Yeni Ortaklık Stratejisine dayanıyordu (Mukhamediyev ve Khitakhunov, 2015). 2014 yılında AB ve Kazakistan genişletilmiş PCA'ya ilişkin müzakereleri başarıyla tamamladı. Yeni Anlaşma siyasi ve ekonomik bağların derinleştirilmesini amaçlamaktadır. Kazakistan, AB ile böyle bir anlaşma imzalayan AB'nin ilk Orta Asyalı ortağıdır. Yeni anlaşma 1999 PCA'nın yerini alacak ve AB-Kazakistan ilişkilerine daha güçlü bir temel kazandıracaktır (Mukhamediyev ve Khitakhunov, 2015).

Khitahunov ve diğerlerine (2016) göre Ukrayna'daki kriz Avrasya bölgeciliği açısından ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Bu sonuçlardan birincisi, Belarus, Kazakistan ve bölgedeki diğer ülkeler, özellikle Avrasya bölgeciliğinin temel unsurlarından birinin katılımcı ülkelerin toprak bütünlüğünün karşılıklı tanınması nedeniyle Rusya'nın eylemlerini ve davranışlarını yeniden düşünebilir. Kazakistan, AEB'nin tamamen ekonomik ve siyasetten uzak olması gerektiği ilkesini izlemektedir. İkincisi, Ukrayna krizi ekonomik işbirliği açısından önemli sorunlar yaratmıştır. Bu bağlamda, Rusya'nın gümrük birliği ortaklarıyla istişarede bulunmadan ve anlaşmaya varmadan tek taraflı ambargo uygulaması, gümrük birliği geleneklerinin ihlalidir. Üçüncüsü, Birliğin sembolik bir anlamı olması ve Rusya'nın uluslararası arenadaki öneminin bir işareti olarak algılanması nedeniyle, Rusya mevcut koşullarda AEB'yi korumakla daha fazla ilgilenmektedir. Sonuç olarak Rusya, AEB'teki ortaklarına bireysel tavizler vermeye hazır olacaktır (Khitahunov vd., 2016). Belarus, rafinerileri için Rusya'dan petrol alıp ve ürünlerini Avrupa'ya ihraç etmektedir. Rusya, kendi rafinerilerini korumak için ham petrole ihracat vergileri koymuştur. Belarus, daha sonraki entegrasyon adımları için bir ön koşul olarak bu vergilerin kaldırılmasını talep etmiştir. Bu konu 2010 yılında Belarus

tarafından gündeme getirilmiştir. 2014 yılında Belarus bu talebi bir kez daha dile getirerek, şartları yerine getirilmediği takdirde “AEB Antlaşması”nı imzalamama tehdidinde bulunmuştur. Bu müzakerelerin sonucu, Belarus'a petrol tarife gelirlerine önemli ölçüde erişim sağlayan yeni bir düzenleme yapılmıştır (Vinokurov vd., 2016). Kazakistan, tüm siyasi hususların “AEB Antlaşması”na dahil edilmesini engellemiştir: Kazakistan'ın güçlü konumu nedeniyle, çoğu uluslararası kuruluşta mevcut olan parlamentolararası meclis gibi sembolik kurumlar dahi oluşturulmamıştır. AB ile AEB arasında daha fazla işbirliği yapılması kaçınılmazdır. Bu işbirliği hem ekonomik (ticaret ve enerji) hem de siyasi konuları (güvenlik) kapsayacaktır. AB ile AEB arasındaki enerji ilişkileri büyük önem taşımakta; AB enerji mallarının ana tedarikçileri listesinde Rusya ve Kazakistan sırasıyla ilk ve son sırada yer almaktadır. AB, AEB'nin en büyük ticaret ve yatırım ortağıdır, yeni teknolojiler ve yeniliklerin, kurumsal reformların ve demokratik dönüşümlerin kaynağıdır. AB-AEB ilişkilerinin normalleşmesi, Rusya dahil tüm AEB topluluğu tarafından aktif olarak desteklenmektedir (Vinokurov vd., 2016).

Libman ve Vinokurov'a (2012) göre, AEB'nin geliştirilmesi ve Avrasya entegrasyonunun güçlendirilmesi bir takım tavsiyelerin uygulanmasını gerektirmektedir. AEB'nin istikrarı zamanla artacağından, ilk operasyon döneminde özel muameleye ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca, AEB ülkeleri en iyi küresel uygulamaları dikkate alarak ve kilit ortaklarla (AB ve Çin) etkileşim sürecinde sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya yönelik iç politikalara odaklanmalıdır. AEB'nin gelişimi, küresel rekabet gücü ile karakterize edilen etkili projelerin uygulanmasını gerektirir. Bu projeler ticari ve ekonomik ilişkilerin istikrara kavuşturulmasına ve geliştirilmesine yardımcı olabilir. AEB'nin ana yapılarının (görevler, işlevler, bütçe) hesap verebilirliği ve şeffaflığı, mali olanlar (Avrasya İstikrar ve Kalkınma Fonu) dahil olmak üzere kurumlarının (AEB Mahkemesi) geliştirilmesi ve kullanımı, birliğin öneminin artmasına yol açacaktır. AEB'nin istikrarlı işleyişi için “genişleme uğruna genişleme” ilkesinin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Vinokurov ve Tsukarev (2015), AEB'nin dikkatinin ortak pazardan muafiyetlerin kaldırılması, tarife dışı engellerin birleştirilmesi ve ekonomi politikasının koordine edilmesi konularına odaklanmasını önermektedir. Vinokurov (2015), AEB ülkelerinin diğer entegrasyon birliklerinin deneyimlerinden alınan önemli derslere özellikle dikkat etmelerini tavsiye etmektedir. Örneğin, tek pazara yönelik ortak kuralların oluşturulması ve iç politikaların koordine edilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda karşılıklı

yatırımların teşvik edilmesine de özel önem verilmelidir. AEB'nin başarısı için aktif bir bilgilendirme politikası gereklidir. İthal ikame politikasının uygulanabilmesi için bilim ve eğitimde etkin uzmanlaşma ve yatırımın gerekli olduğunu belirtmektedir.

Migranyan (2015) AEB'nin önemli büyüme beklentilerine sahip olduğunu ve rekabet potansiyelinin yalnızca yarısının kullanıldığını belirtmiştir. Rekabet potansiyelini artırmak için işgücü verimliliğini artırmaya yönelik teknolojik modernizasyon yapılması gerekmektedir. AEB ülkelerinin en önemli önceliklerinden biri, tarife dışı engellerin azaltılmasına ve karşılıklı ticaretin artırılmasına yardımcı olacak bölgesel üretim zincirlerinin oluşturulması olmalıdır. Vardomsky'nin (2019) belirttiği gibi, bölgesel ticaret anlaşmalarının oluşturulması sürdürülebilir bir kalkınma temposunu garanti etmez, ancak bunun için önkoşullar yaratır. Golovnin ve diğerlerine (2016) göre, Sovyet sonrası alanın entegrasyon modeli, ekonomik büyümenin kalitesini artırmak için yalnızca ekonomik bir alanın yaratılmasını değil aynı zamanda sosyokültürel bir alanın yaratılmasını da içermelidir. Onlara göre, uzun vadeli sorunları çözmeyi amaçlayan birleşik bir bilimsel, teknik ve kültürel ortam olan bölgesel bilimsel alana dikkat etmek gerekiyor.

Dolayısıyla AEB'nin oluşumu çeşitli sosyo-ekonomik ve politik nedenlerle açıklanmaktadır. AEB'nin gelişimi, çoğu ülkenin DTÖ üyesi olması ve AEB'nin çok taraflı ticaretin serbestleştirilmesine yönelik bir tehdit oluşturmaması nedeniyle dış dünyayla entegrasyonu amaçlamaktadır. Belarus'un DTÖ'ye katılımı, tüm bloğun tüm dış dünyayla serbestçe ticaret yapmasına olanak tanıyacaktı. AEB'nin gelecekteki başarısının anahtarı, ticaretin saptırılması olasılığını en aza indirmek ve açık bir blok olarak statüsünü korumaktır. Bu durum, genişlemeye ve derinleşmeye yol açacak ve daha fazla refahı teşvik edecektir (Khitahunov, 2016).

AB ile diyalog, uzun vadede bloklar arası bir STA'ya ve Lizbon'dan Vladivostok'a kadar tek bir ekonomik alanın yaratılmasına yol açabilecek daha fazla bölgelerarası entegrasyon fırsatı yaratacaktır. Rusya ve AEB'nin diğer üyeleri, Ukrayna'daki krizin barışçıl bir şekilde çözülmesi ve Minsk'te varılan anlaşmaların uygulanması için çabalarını yoğunlaştırmalıdır (Khitahunov, 2016).

Yaptırımlar ve karşı yaptırımlar, Rusya'nın Gümrük Birliği'ndeki ortakları aracılığıyla bunların atlatılmasını mümkün kılmaktadır. Rusya'nın tek taraflı eylemleri ortaklarını rahatsız etmiş ve özellikle Belarus ile çatışmaya yol açmıştır (Khitahunov, 2016). Şayet ülkeler birleşmeyi sürdürmek istiyorlarsa, AEB'nin dış ekonomik gündemini tekeline

almaktan kaçınılmalıdır. AEB, tarife dışı engellerin kaldırılması, makroekonomik ve mali politikaların uyumlaştırılması, teknolojik yeteneklerin geliştirilmesi ve mal ve hizmetler için tek bir pazarın oluşturulması gibi iç ekonomik konulara odaklanmalıdır. Daha derin ekonomik entegrasyon tüm üye ülkeler tarafından desteklenmelidir (Khitahunov, 2016). Yalnızca AEB'nin bir bütün olarak bölgenin kalkınmasına önemli bir katkı sağlaması ve her ülkenin ekonomik kalkınmasına gözle görülür bir katkı sağlaması durumunda gerçekleşebilir (Khitahunov, 2016).

1.4. Kazakistan'ın Katılımıyla Ekonomik Entegrasyon

Kazakistan'ın uluslararası ekonomik entegrasyona katılımı, egemenliğin ekonomik temelini oluşturmanın ve yüksek ekonomik büyümenin sağlanmasının bir koşulu olarak kabul edilmektedir. Kazakistan Cumhuriyeti, entegrasyon süreçlerinin liderlerinden biri olarak aktif ve tutarlı bir şekilde entegrasyon süreçlerini organize etmektedir. Entegrasyon süreçlerinin gelişimi, ekonomik, siyasi, sosyal sorunların çözümüne, siyasi ortamın iyileştirilmesine, halkların dostluğuna ve tarih boyunca birçok ortak noktası olan halkların güçlendirilmesine katkıda bulunacaktır. Küresel alana giriş hedefine yönelik olarak, Kazakistan, çok taraflı entegrasyon işbirliğinin avantajlarını tam anlamıyla kullanarak uluslararası alanda değerli bir yer edinme amacını taşımaktadır (Sheryazdanova, 2016).

8 Aralık 1991'de BDT'nun yeni jeopolitik entegrasyon birliğinin kurulmasıyla başlayan Sovyet sonrası alanda Avrasya entegrasyon projesi, faaliyetlerinin ana hedefini bağımsız devletlerin yeniden entegrasyonu olarak belirledi. İkilik ile karakterize edilen dağılma modeline göre eski SSCB topraklarındaki devletler ve bağımsızlığını kazanan devletlerin (Litvanya, Letonya, Estonya hariç) çok taraflı işbirliğini sağladı. Geçtiğimiz on yıllar boyunca entegrasyon süreci zengin, oldukça başarılı bir deneyim kazandı ve 2015 yılında modern bir ekonomik bölgesel entegrasyon modeli - AET'nin halefi olan AEB - biçiminde niteliksel olarak yeni bir seviyeye ulaştı (Butorina, 2016).

Maryshev'e (2018) göre entegrasyon derecesi açısından AEB'nin bugün AB'nden sonra ikinci sıradadır. "İdeal" entegrasyon derecesi 100 olarak alınırsa, AB için bu gösterge 91 puan, AEB için 69 puan ve eski üyeleri Asean ve Mercosur için 42 ve 43 puandır.

Kurucu ülkeler için Avrasya entegrasyonu bugün ulusal ekonomileri güçlendirmenin ve kalkınmaları için ek fırsatlar yaratmanın bir yoludur. Bu durum, Ahaev (2020) çalışmasında birliğin kuruluş antlaşmasında yazılı olan hedeflerinden

kaynaklanmaktadır: «Hedefler nüfusun yaşam standartlarını artırmak amacıyla üye devletlerin ekonomilerinin gelişmesi için koşullar yaratmak, birlik içinde ortak pazarlar oluşturma arzusu, kapsamlı modernizasyon, işbirliği ve ulusal ekonomilerin rekabet gücünün artırılması olarak sıralanabilir», - şekilde ifade etmektedir.

Devletlerin sürdürülebilir ekonomik kalkınması; Devlet ekonomilerinin çeşitlendirilmesi; Yenilikçi gelişme; Hacmin artırılması ve ticaret ve yatırım yapısının iyileştirilmesi; AEB'nin küresel ekonomi içinde etkili ve rekabetçi bir organizasyon olarak daha da gelişmesini etkileyen entegrasyon süreçlerinin hızlanması gibi katkıları nedeniyle dış ticaret süreçlerinde aktif devlet düzenlemesine ihtiyaç duyulmaktadır. (Ahaev, 2020).

AEB'nin temel gücü, katılımcı ülkelerin daha önce tek bir devletin, SSCB'nin bir parçası olmasıdır. Nüfusun zihniyeti, devletlerarası iletişimin dili olarak Rusça konuşulması, yakın işbirliğine dayalı eski ekonomik bağlar ve ulusal ekonomilerin derinden birbirine bağlılığı, küresel istikrarsızlık koşullarında AEB ülkelerinin ekonomilerinin modernizasyonuna ve artan rekabet gücüne güvenmeyi mümkün kılmaktadır (Grishina, 2023).

1.4.1. AEB Çerçevesindeki Entegrasyon Süreçleri

AEB çerçevesindeki entegrasyon süreçlerinin gelişimi, 26 Şubat 1999'da Gümrük Birliği ve Tek Ekonomik Alanı oluşturan anlaşmanın imzalanması ile ilişkilendirilmiştir (Grishina, 2023). 2000 yılında Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan liderleri, AET'nin oluşturulduğu duyurmuşlardır. 2006 yılında, Özbekistan Cumhuriyeti Topluluğa katılmış, ancak Ekim 2008'de üyeliğini askıya alarak, sonrasında topluluktan fiilen ayrılmıştır (Grishina, 2023).

AEB'nin oluşumuna yol açan entegrasyon süreçlerinin görsel evrim şeması Tablo 5'te sunulmaktadır.

Tablo 5*AEB'nin Oluşum Tarihi*

Yıl	Ülke	Etkinlik
2000	Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan	Cumhurbaşkanları, Gümrük Birliği ve OEA'nın oluşumunu etkili bir şekilde desteklemek amacıyla Astana'da AET'yi kurdu.
2003	Belarus, Kazakistan, Rusya, Ukrayna	Yalta'da OEA oluşturulmasına ilişkin anlaşma imzalandı.
2006	Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan	Soçi'deki gayri resmi bir zirve sırasında, AET üye devletlerinin başkanları, ekonomileri hazır olduğundan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın daha sonra katılımıyla üç üye devlet arasında bir gümrük birliği oluşturma çalışmalarını yoğunlaştırmaya karar verilmiştir.
2007	Belarus, Kazakistan, Rusya	Tek gümrük bölgesinin oluşturulması ve Gümrük Birliği'nin oluşturulmasına ilişkin anlaşma Duşanbe'de imzalandı.
2010	Belarus, Kazakistan, Rusya	Gümrük birliği başlatıldı: gümrük formaliteleri ve iç sınırlardaki gümrük kontrolleri kaldırıldı ve malların üç eyalette serbest dolaşımı sağlandı. Belarus, Kazakistan ve Rusya Federasyonu arasında OEA oluşturulmasına ilişkin bildiri imzalandı.
2011	Belarus, Kazakistan, Rusya	Cumhurbaşkanları Avrasya Ekonomik Entegrasyonu Bildirgesi'ni imzaladı. Gümrük Birliği'ne üye devletlerin başkanları da AEK Antlaşması'nı imzaladı. Ekim 2011'de Kırgız Cumhuriyeti'nin Gümrük Birliği'ne katılımına ilişkin müzakerelerin başlatılmasına karar verildi. Devlet başkanları düzeyindeki Yüksek Avrasya Ekonomi Konseyi, OEA'nın kurulmasına ilişkin anlaşmaların 1 Ocak 2012 tarihinden itibaren yürürlüğe girmesine karar verildi.
2012	Belarus, Kazakistan, Rusya	Ana anlaşmalar yürürlüğe girdi. Avrasya Ekonomi Komisyonu çalışmalarına Moskova'daki merkeziyle başladı.
2014	Belarus, Kazakistan, Rusya, Ermenistan, Kırgızistan	Gümrük Birliği ülkeleri ve OEA'ya üye devletlerin başkanları, Yüksek AEK toplantısında Avrasya Ekonomi Konseyi Anlaşmasını imzaladı. 10 Ekim'de Minsk'te Ermenistan'ın AEB'ye katılımına ilişkin anlaşma imzalandı. 23 Aralık'ta Moskova'da Kırgız Cumhuriyeti'nin AEB'ye katılımına ilişkin anlaşma imzalandı.
2015	Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya, Ermenistan, Vietnam	AEB ülkeleri Vietnam ile serbest ticaret anlaşması imzaladı.

Kaynak: Yazar tarafından yapıldı (2024).

Böylece, Sovyet sonrası ülkeler ilk kez Bağımsız Devletler Topluluğu'nun nesnel nedenlerden dolayı Avrasya bölgesindeki entegrasyon süreçlerinin lokomotif olamayacağını objektif olarak anlayarak, ilk etkili entegrasyon derneği olan AET'yi yarattı. AEB Antlaşması'nın imzalanması, AEK'nin faaliyetlerini yasal olarak meşrulaştırdı ve Topluluk içindeki iki yürütme aracı olan AEK ve AET Entegrasyon Komitesi arasındaki ikiliğe son verdi (Glazyev, 2023). Artık Birliğin faaliyet gösteren

tek yürütme aracı AEK'ydu. AEB'nin oluşturulması, yalnızca daha yüksek düzeyde bütünleşmeye geçiş açısından değil, aynı zamanda uluslararası politikada yeni bir aktörün oluşması açısından önemlidir (Glazyev, 2023).

2015 yılında Rusya, Kazakistan, Belarus, Ermenistan ve Kırgızistan'ı birleştiren AEB faaliyete geçti. Herhangi bir entegrasyon birliği gibi, AEB da bir grup ülkenin küresel tabakalaşma süreçlerine katılımına yönelik bir araçtır. Amacı, katılımcıların birlik olmaksızın ait olacağı tabakadan daha başarılı bir küresel tabakada yer almasını sağlamaktır. Entegrasyon, küreselleşmenin faydalarından yararlanmak ve maliyetlerini en aza indirmek, birleşme ve bireysel üye devletler için uygun bir stratejik perspektif oluşturmak üzere tasarlanmıştır (Glazyev, 2023).

AEB ülkeleri, gelişmekte olan piyasalara sahip ülkelerin ekonomilerinin temel niteliklerine sahiptir. Uygun koşullar altında yüksek bir ekonomik büyüme oranı sergilerler ve bu durum genel gelişme mantığına uymaktadır. Ancak sıkıntının ilk işaretinde borsa endekslerinin düşmesi ve yurtdışına yabancı sermaye akışı, finansal kaynak sıkıntısının artması ve krizin derinliğinin artması gibi durumlar yaşanır (Glazyev, 2023).

AEB yüksek jeo-ekonomik potansiyele sahiptir, ancak karşılıklı mal ve hizmet ticaretinin yanı sıra AEB ülkeleri arasındaki yatırım işbirliğinin analizi, ekonomik entegrasyonun derecesinin Avrasya işbirliğini güçlendirme çıkarlarını karşılamadığını göstermektedir (Pishchik vd., 2022). Tekil olarak ülkeleri ekonomik açıdan güçlü devletlerin ve blokların taleplerine uymaya zorlamak için yakın zamanda yoğunlaştırılan siyasi, ticari ve mali yaptırımlar, AEB'nin bu tehditlere karşı koymak ve ulusal ekonomilerin rekabet gücünü artırarak egemenliği korumak için aktif eylemlerde bulunmasını gerektirmektedir (Pishchik vd., 2022). Ekonominin modernizasyonu ve AEB ülkelerinin entegrasyonunun geliştirilmesi, üretim ve yatırımda artışın sağlanması için hızlandırılmış bir kalkınma stratejisinin geliştirilmesi ve uygulanmasının yanı sıra genel bir kalkınma stratejisinin oluşturulması yoluyla mümkündür (Pishchik vd., 2022).

1.5. AEB'nin Ekonomik ve Ticari Stratejisi, İşleyişi ve Uluslararası Ticaret Üzerindeki Genel Etkisi

Modern dünya ekonomisinde AEB, entegrasyon süreçlerinin gelişimi ve varlığı tarihindeki ikinci ekonomik birliktir. AEB'nin kurulması, toplam nüfusu 183,8 milyon olan 5 devleti birleştiren Sovyet sonrası alanda en önemli olaydır. Çünkü birlik dünya

kara kütlesinin % 14'ünü kaplamakta, gaz üretiminde dünyada birinciliğini (dünya üretiminin % 20,2'sini) elinde tutmakta, dünya üretiminde petrolün % 14,5'ini, kömürün % 6,5'sını sağlamakta ve elektrik üretiminde dördüncü sırada yer almaktadır (Glazyev, 2023). Tablo 5 birliğin üretimdeki payını ürünler bazında göstermektedir.

Tablo 6, AEB'nin çeşitli üretim türlerindeki konumlarını ve dünya üretimindeki paylarını göstermektedir (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2023)

Tablo 6

AEB'nin Üretimindeki Konumları ve Payları

Üretim Türü	Pay
Mineral Gübre	%4,3
Dökme Demir	%4,7
Çelik	%5
Patates	%10,7
Buğday	%13,5
Et	%3,9
Süt	%9,1

Kaynak: Avrasya Ekonomik Komisyonu (2023).

Tablo 6 AEB'nin çeşitli üretim türlerindeki güçlü konumunu ve dünya üretimindeki önemli payı olduğunu göstermektedir. Birlik, enerji kaynaklarından tarımsal ürünlere kadar geniş bir yelpazede dünya pazarında etkili bir oyuncudur (Maryshev, 2018). Bu durum, AEB'nin global ekonomideki stratejik önemini ve entegrasyon süreçlerindeki başarısını ortaya koymaktadır (Maryshev, 2018).

AEB'nin oluşumu sırasında Avrasya alanındaki entegrasyon süreçlerinin gelişimi zor ekonomik koşullarda gerçekleşti. 2008 ekonomik krizinin sonuçları aşılamadı, bunun sonucunda küresel ekonominin büyüme hızı yavaşladı ve geleneksel olarak en büyük iki ülkenin (Rusya Federasyonu ve Kazakistan Cumhuriyeti) ana ihracat kalemini oluşturan hammadde fiyatlarında keskin bir düşüş yaşandı (Grishina, 2023). Jeopolitik durum da daha karmaşık hale geldi. 2015 yılında Avrasya entegrasyon projesinin başlangıcında, AEB üye ülkelerinde olumsuz GSYİH dinamikleri gözlemlendi. Bunun sonucunda 2015 yılında AEB üyesi ülkelerin GSYİH'sının dünya ekonomisindeki payı %2,52'ye geriledi (Grishina, 2023).

Entegrasyonun mevcut işleyişi, malların, hizmetlerin, sermayenin ve emeğin hareket özgürlüğünün genişletilmesine ve üzerinde mutabakata varılmış, koordineli ve birleşik politikaların uygulanmasına olanak sağlamıştır. Bu sonuçlar, üye devletlerin ve birlik araçlarının AEB içindeki her alanını geliştirmeye, birlik yasasını formüle etmeye, yetkili

kurumlar arasında etkileşim kurmaya, planlanan faaliyetleri uygulamaya vb. yönelik ortak çabaları sayesinde elde edilmiştir (Grishina, 2023).

Avrasya entegrasyon sürecini ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşmaya yönlendirmek için, AEB'nin Birleşik Ticaret ve Ekonomi Politikası Stratejisi, Ortak Sanayi ve Tarım Politikası Kavramı geliştirmesi ve uygulaması gerekmektedir. Bu, endüstriyel, tarımsal, bilimsel ve teknik, enerji, ulaşım vb. alanlarında ulusal ve sendikal kalkınma politikalarının uyumlaştırılmasını içermektedir (Grishina, 2023).

Gelecekte, AEB'nin gelişimi için uzun vadeli tahminler yaparak, ticaret, sanayi, tarım, bilim ve teknik alanlarda orta vadeli politikalar geliştirmesi, sosyo-ekonomik politikaların ana yönleri dahil olmak üzere bir stratejik planlama sistemi oluşturması gerekmektedir. AEB'nin geliştirilmesine yönelik stratejik bir plan ve önümüzdeki on yıl için uygulanmasına yönelik programlar mümkün olan en kısa sürede geliştirilmeli ve onaylanmalıdır. Avrasya ekonomik entegrasyonunun gelişimini planlamaya yönelik bu yaklaşım, potansiyelini tam olarak gerçekleştirmeyi ve üye ülkelerde maksimum makroekonomik etkiyi elde etmeyi mümkün kılacaktır (Smirnov, 2023).

Avrasya Ekonomik Birliği İstatistik Yıllığı raporun verilerine (2023) göre, AEB üyesi ülkelere üçüncü ülkelere yapılan mal ihracatının hacmi 2023 yılında 2022 yılına göre %44,7 artarak 527,9 milyar dolara ulaşmıştır. Dış pazarlara yapılan ihracat hacimlerindeki kümülatif büyüme, Belarus'tan %48,6, Rusya'dan %47,3 ve Kazakistan'dan %25,4 oranında mal ihracatındaki artıştan kaynaklandı. AEB'den ihraç edilen malların ana alıcıları AB ülkeleri (ihracat arzındaki payları %42) ve Asya-Pasifik bölgesi ülkeleridir (%28,5).

2023 yılında, Rusya Federasyonu ve Belarus Cumhuriyeti'nden gelen mallara kısıtlama getiren üçüncü ülkelere üretilen malların ihracat hacmi 118,6 milyar doları buldu (Mironova, 2022). En büyük hacimler petrol ürünleri, kimya, metalurji ve gıda endüstrileri ürünleriydi (Mironova, 2022). Bu da yaptırım kısıtlamaları uygulayan devletlere yapılan toplam ihracatın %80'inden fazlasını oluşturuyordu. Aynı zamanda, tedariklerin yarısından fazlası Hollanda, ABD, Almanya, Kore Cumhuriyeti, Polonya'ya gerçekleştirildi (Mironova, 2022).

2021 yılında, bu tür kısıtlamalar uygulamayan ülkelere 130,9 milyar dolar değerinde imalat malı ihraç edildi; bunlar arasında başta petrol ürünleri, kimya, metalurji ve gıda

sanayi ürünleri olmak üzere toplam ihracatın %60'ından fazlasını oluşturdu. Ana ithalatçılar Çin, Türkiye ve AEB ülkeleriydi (Ginoyan ve Tkachenko, 2022).

Rusya ve Belarus'tan AEB üye ülkelerinin pazarlarına mal ihracatı 16,6 milyar dolar artabilir ve diğer ülkeler arasında ihracatı yeniden yönlendirme konusunda en büyük potansiyele sahip olan ülke Çin'dir (14,5 milyar dolar), Türkiye (10,4 milyar dolar), Meksika (4 milyar dolar), ayrıca Brezilya, Özbekistan ve Hindistan. Potansiyel ihracat akışlarının büyük bir kısmını petrol ve petrol ürünleri (%30'u), yarı mamul demir veya alaşımsız çelik, ham alüminyum ve kereste gibi ürünler (Avrasya Ekonomik Birliği İstatistik Yıllığı raporu, 2023).

Çin, birçok hammaddenin küresel tüketiminin %50'sinden fazlasını gerçekleştirmektedir (Ginoyan ve Tkachenko, 2022). Ancak Çin'in birçok sektörde kendi gelişmiş üretimi var. Aynı zamanda ithalatın toplam tüketim içindeki payı sadece %25'tir ve bu da Rus mallarının diğer ülkelere gelen arzın yerini alması olasılığını sınırlamaktadır (Ginoyan ve Tkachenko, 2022). Bu nedenle, başta metalurji ve ağaç işleme sanayi ürünleri olmak üzere bir varsayım malın ihracatını, Rus ve Belarus ürünleri tedarikinin sınırlı olduğu ülkelere Çin pazarına yeniden yönlendirmek bazı zorluklara neden olabilir (Ginoyan ve Tkachenko, 2022).

Ginoyan ve Tkachenko'ya (2022) göre, kısıtlama uygulamayan ülkelere 2021 yılında AEB'den en büyük miktarlarda imalat ürünleri ihracatı Çin (24 milyar dolar), Türkiye (14,1 milyar) ve Özbekistan (7 milyar) pazarlarına gerçekleştirildi, Brezilya (4,8 milyar), Hindistan (4,5 milyar), Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) (3,6 milyar), Meksika (3,4 milyar dolar).

AEB ülkeleri için Çin, önemli ticaret ortaklarından biridir: Rusya ve Kırgızistan için ticaret hacmi açısından ilk sırada, Ermenistan için ikinci sırada (Rusya Federasyonu'ndan sonra), Belarus ve Kazakistan için üçüncü (sırasıyla Rusya ve Ukrayna, İtalya'dan sonra) yer almaktadır (Kovalev, 2023). 2018 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin AEB ile toplam ticaret cirosu yaklaşık 126 milyar dolar tutarındadır. Çin'in ihracat/ithalattaki payı gözle görülür şekilde artmış; 2018'de AEB'nin toplam dış ticaret hacmindeki payı ülkeler arasında maksimuma ulaşarak, dünyadaki payın yaklaşık %17'sini oluşturmuştur (Kovalev, 2023).

Büyük iç pazar kapasitesine sahip, ticari ve ekonomik işbirliği için umut vaat eden ülkeler arasında Çin, Hindistan, Endonezya, Brezilya, Meksika, Mısır, Vietnam,

Türkiye, Tayland ve Nijerya yer almaktadır (). GSYİH büyümesinin dinamiklerine gelince, 2020 sonunda, umut vaat eden ülkeler arasında Mısır (+%3,6), Vietnam (+%2,9), Bangladeş (+%2,4), Çin (%2,4), Türkiye (+%1,8), BAE (+%1,7), İran (+%1,7), Özbekistan (+%1,6) yer almaktadır (Avrasya Ekonomik Birliği İstatistik Yıllığı raporu, 2023).

Metalurji, kimya endüstrisi ve ağaç işleme gibi endüstriler yüksek işbirliği ve ihracat potansiyeline sahiptir. Bu sektörlerde, hem AEB üreticilerinin uluslararası üretim zincirlerine ortak entegrasyonu hem de bu malların tedarikinin AEB'nin iç pazarına yeniden yönlendirilmesi konusunda olumlu beklentiler vardır (Avrasya Ekonomik Birliği İstatistik Yıllığı raporu, 2023).

AEB sanayi ürünlerinin üçüncü ülke pazarlarına tanıtılmasına yönelik önemli bir mekanizma, tercihli ticaret anlaşmalarının imzalanmasıdır. Vietnam, İran ve Sırbistan ile bu tür anlaşmaların sürdürülmesinin yanı sıra Mısır, İsrail ve Hindistan ile serbest ticaret anlaşmaları yapılmasına yönelik müzakereler devam etmektedir (Glazyev, 2023). Avrasya Yüksek Ekonomi Konseyi'nin Aralık 2022'de Bişkek'te yapılan son toplantısında BAE ile böyle bir anlaşmanın imzalanması için müzakerelere başlanması kararı alınmıştır (Glazyev, 2023). Endonezya ve Moğolistan ile ortak araştırma gruplarının çalışmaları devam etmektedir (Glazyev, 2023). Bu ülkelerle serbest ticaret rejimine geçilmesi durumunda, AEB üye ülkelerinin ihracatçıları, 2 milyardan fazla tüketiciden oluşan nüfusa ve toplam GSYH'si 7 trilyon doların üzerinde olan bir pazara erişebilecektir (Avrasya Ekonomik Birliği İstatistik Yıllığı raporu, 2023).

2023 yılında AEB ülkeleriyle işbirliğine dayalı etkileşimde (ara mal tedariği ve ihracat hacimlerine göre sıralamada) liderler Çin, Türkiye, Özbekistan, Hindistan, Brezilya, Meksika, BAE, Endonezya, Vietnam ve Mısır olmuştur. İşbirliği öncelikle metalurji ürünleri (%29,9'u), kimyasal ürünler (%20,8), bilgisayar, elektronik ve optik ekipman bileşenleri (%6,1), araç bileşenleri (%5,6), ahşap ürünler (%5,1), elektrikli güç ekipmanı bileşenleridir (%5). Sunulan veriler, AEB üreticilerinin kooperatif tedariklerini genişletme ve uluslararası değer zincirlerine entegre olma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir (Avrasya Ekonomik Birliği İstatistik Yıllığı raporu, 2023).

İşbirliğini teşvik ederek ve ortak işbirliği projeleri uygulayarak, hem AEB'nin iç pazarında hem de Batı'nın kısıtlayıcı önlemlerine katılmamış devletlerin dış pazarlarında işbirliği yapılan ürünlere olan talebin artması için koşullar yaratmaya çalışılabilir (Krivoguz, 2023).

Rusya Federasyonu'nun ekonomik ve tarihsel olarak egemen bir ülke olarak oynadığı kilit rol, Avrasya entegrasyonunun ayırt edici bir özelliğidir. Rusya, oluşturulan AEB'nin ekonomik potansiyelinin %87,6'sını, nüfusun %78,4'ünü ve topraklarının %83,9'unu oluşturmaktadır (Krivoguz, 2023). BDT içindeki STB'de Rusya, toplam GSYİH'nın %78,3'ünü, nüfusun %53,2'sini ve toprakların %79,3'ünü oluşturmaktadır (Krivoguz, 2023). Bu, Avrasya ekonomik entegrasyon yapılarının oluşumunda hem avantajlar hem de bazı zorluklar yaratmaktadır (Krivoguz, 2023).

Tablo 7

AEB'nin Ekonomik Kalkınmasına Yönelik Senaryolar

Senaryo	Entegrasyon temeli	Karakteristik	Etkiler
Genişletilmiş statüko (eylemsizlik)	Genişletilmiş statüko (eylemsizlik)	Ekonomiler bağımsız çalışır ve üretim faktörlerinin hareketinin önündeki engeller yavaş yavaş ortadan kaldırılır. Sistem entegrasyon çözümleri kabul edilmez.	Karşılıklı ticarete hafif artış
Transit hammadde köprüsü (parçalı)	Mevcut taban	En önemli bölgesel blokların geçiş bölgesidir. Ulaştırma ve altyapının geliştirilmesi, hammadde sektöründe politikaların koordinasyonu Kompozisyondaki devletlerin ekonomik büyüme kalitesinin sağlanması. Reel sektör ve hizmetlerde işbirliği, modernizasyon ve rekabet gücünün sağlanması	Üçüncü dünya ülkelerine hammadde ihracatında büyüme, yolcu ve kargo cirosunda büyüme
Kendi kuvvet merkezi (maksimum)	Yetkinliklerin entegrasyonu		Etkileri: ölçek, sinerji, teknolojik getiriler, "ticaret yaratma"

Kaynak: Ovchinnikova (2020)

Ovchinnikova'ya (2020) göre Tablo 7'de "Genişletilmiş statüko", AEB üye devletlerinin ekonomilerinin, malların, hizmetlerin, sermayenin ve emeğin hareketinin önündeki engellerin kademeli olarak ortadan kaldırılmasıyla mevcut entegrasyon biçimi çerçevesinde geliştirilmesini içerir. "Hammadde geçiş köprüsü" ise AEB'nin entegrasyon teşviki, Avrasya alanının bir yandan doğal kaynakların taşınması için ekonomik olarak cazip olduğu ana "güç merkezlerinin" işbirliğidir. Malların transit geçişi ve diğer yandan Avrupa Birliği ile Asya-Pasifik bölgesi ülkeleri arasındaki üretim işbirliğinin geliştirilmesi ve belirli üretim tesislerinin AEB topraklarına devredilmesi için olası bir bölge olarak ifade edilmiştir. "Kendi güç merkezi" ise ülkenin kendi "güç merkezinin" yaratılması, öncelikle AEB devletlerinin ekonomilerinin ekonomik büyüme kalitesinin sağlanmasına odaklanır.

1.5.1. AEB'nin İşleyişinin Etkinliğinin Analizi

Birlik devletlerinin mevcut bilimsel ve teknolojik potansiyeli ve diğer kaynakları kullanarak daha da yenilikçi gelişimi, yakın gelecekte yüksek teknoloji ürünlerin üretimi alanındaki rekabet gücünü ve ekonomik potansiyeli artırmaktadır. Tablo 8'de yer alan SWOT analizi, AEB'nin işleyişinin etkinliğini değerlendirmektedir. Bu analiz, AEB'nin güçlü ve zayıf yönlerinin yanı sıra, fırsatlar ve tehditleri de kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Tablo 8

SWOT – AEB'nin İşleyişinin Etkinliğinin Analizi

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
Gümrük Birliği düzeyinde gümrük düzenlemesi; AEB - AEK'nin uluslararası yapılarının işleyişi; Katılımcı ülkeler arasında üretim faktörlerinin hareketine ilişkin kısıtlamaların kaldırılması; Elektronik beyanname sisteminin geliştirilmesi, Gümrük Kanununun işleyişi	Birlik kimliğinin eksikliği; Bilgi yoğun endüstrilerin, yeniliklerin ve teknolojilerin, küçük ve orta ölçekli işletmelerin, turizmin ve reel sektörün (hammadde odağı) gelişiminin ilk aşaması; Dış faktörlere bağımlılık: dolar / euro döviz kuru; ekonomik yaptırımlar; dünyada enerji fiyatları
Fırsatlar	Tehditler
Tek bir para biriminin yaratılmasına yönelik beklentiler; Karşılıklı tedariklerdeki artış ve tarifelerdeki düşüş nedeniyle satış pazarlarının genişlemesi; Parasal, finansal ve bilgi işbirliği	Ulusal ekonomilerin dolarizasyonu, devalüasyon tehdidi; İç pazarların AEB içindeki ülkelere gelen rekabete karşı korunmasının azaltılması; Sınır ötesi transferlerin artması nedeniyle sermaye kaçışı tehdidi; Ülkelerin farklı sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri

Kaynak: Yazar tarafından yapıldı (2024).

Tablo 8'i destekleyen bulgular Golovko ve Sahin (2021) çalışmasında, güçlü yönlerin varlığına rağmen, entegrasyon bloğunun önlenmesi gereken zayıf yönleri ve tehditleri var olmasıyla desteklemektedir (devlet ekonomisinin yenilikçi ve reel sektörlerinin düşük gelişme düzeyi, ekonomik yaptırımların varlığı, enerji piyasasındaki fiyatlara bağımlılık vb.) (Golovko ve Sahin, 2021). AEB ülkelerinin sorunlarını çözmek için, ulaşım politikası açısından transit potansiyelinin geliştirilmesi, AEB dışındaki ülke ve kuruluşlarla uluslararası işbirliğinin sürdürülmesi, ithalat ikamesi, AET ülkelerinde endüstriyel üretimin ve ekonominin yenilikçi sektörünün geliştirilmesi, ithalat ikamesi ve stp'nin geliştirilmesi yoluyla ihracatın çeşitlendirilmesi, Birlik'te yeni ortak pazarların

oluşturulması, karşılıklı ticaret hacminin artması, iş ortamının geliştirilmesi, gümrük idaresinin iyileştirilmesi ve standartların uyumlaştırılması gibi fırsatlara vurgu yapılması gerekmektedir (Golovko ve Sahin, 2021).

Analize göre, güçlü yönler arasında AEB'nin gümrük düzenlemelerindeki başarıları ve uluslararası işleyişindeki etkinliği ön plana çıkmaktadır. Gümrük birliği düzeyinde düzenlemelerin standardize edilmesi, ticaretin kolaylaşmasına ve hızlanmasına katkı sağlar. Ayrıca, katılımcı ülkeler arasında üretim faktörlerinin serbest dolaşımı ekonomik verimliliği artırır. Elektronik beyanname sistemlerinin geliştirilmesi ve gümrük kanunu'nun etkin işleyişi de ticaret işlemlerini hızlandırarak maliyetlerin düşmesine yardımcı olmaktadır (Golovko ve Sahin, 2021).

Zayıf yönler kısmında, AEB içerisinde yeterli birlik kimliğinin gelişmemiş olması dikkat çekmektedir. Bu eksiklik,  ye ülkeler arasındaki işbirliğini ve entegrasyonun derinleşmesini zorlaştırmaktadır. Bilgi yoğun endüstriler ve yenilikçi teknolojilerdeki eksiklikler de ekonomik çeşitliliğin önünde bir engel teşkil etmektedir. Dış faktörlere olan yüksek bağımlılık, ekonomik istikrarı tehdit eden önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır (Golovko ve Sahin, 2021).

Fırsatlar bölümünde, tek bir para biriminin yaratılması gibi beklentiler yer almakta olup, bu tür bir entegrasyon ekonomik istikrarı ve işbirliğini artırabilir. Karşılıklı tedariklerdeki arziet ve tarifelerdeki dış ticaret risklerinin azalması, ticaretin daha güvenli ve öngörülebilir olmasını sağlayabilir. Parasal, finansal ve bilgi işbirliğinin geliştirilmesi ise,  ye ülkelerin ekonomik kalkınmasına önemli katkılar sunabilir (Golovko ve Sahin, 2021).

Tehditler kısmında ise, ulusal ekonomilerin dolarizasyonu ve dolara bağımlılığın getirdiği riskler vurgulanmaktadır.    pazarlara AEB içindeki ülkelerden gelen rekabet, yerli üreticiler üzerinde baskı oluşturabilir ve koruyucu önlemlerin azaltılması bu durumu daha da zorlaştırabilir. Sınır  tesi transferlerin artması, sermaye kaçışı tehdidini doğurmaktadır ve bu durum ekonomik istikrarı zedeleyebilir.  lkeler arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik farkları ise entegrasyon sürecini karmaşık hale getirebilir (Golovko ve Sahin, 2021).

Avrasya entegrasyon süreci, dış ticaret, gümrük idaresi, sağlık, bitki sağlığı ve veterinerlik tedbirleri, ürün kalitesi, rekabet, kamu alımları alanlarında uluslararası

norm, kural ve standartlara uygun ortak bir düzenleyici çerçevenin ortaklaşa benimsenmesi ve uygulanmasına dayanmaktadır (Yarashevich, 2021).

Avrasya entegrasyon süreçlerini düzenleyen yasal çerçeve ve araçların geliştirilmesi, uluslararası standartların, normların ve kuralların benimsenmesiyle sınırlı değildir. Avrasya iç pazarının güçlendirilmesini, ekonominin belirli sektörlerinin geliştirilmesini, sermayenin, emeğin vb. serbest dolaşımını amaçlayan birçok önemli belge ve önlem halihazırda kabul edilmiş veya hazırlanmaktadır (Yarashevich, 2021).

Tek Ekonomik Alanın oluşturulmasına yönelik planlara ek olarak, tek finansal piyasanın etkin işleyişi için kredi derecelendirme kuruluşlarının faaliyetlerine ilişkin tek tip gerekliliklerin oluşturulması şarttır. Gelecekte entegrasyonu derinleştirmek için ulusal vergi sistemlerini uyumlu hale getirmek, birleşik bir ödeme sistemi ve ortak bir mali düzenleyici oluşturmak gereklidir. Rubleye AEB'nin rezerv para birimi statüsünün verilmesi de tavsiye edilmektedir (Yarashevich, 2021). İşgücü piyasasının normal işleyişini sağlamak için, yeterlilik gerekliliklerinin birleştirilmesi ve belirlenen prosedüre uygun olarak verilen eğitim ve yeterliliklere ilişkin belgelerin karşılıklı tanınmasının sağlanması gerekmektedir (Yarashevich, 2021).

Entegrasyonun derinleştirilmesinin bir sonraki aşamasında, uluslararası aracının faaliyetlerinin tam teşekküllü bütçe planlaması mümkündür. Bunu yapmak için, ithalat gümrük vergilerinin toplanmasından elde edilen gelirlerin bir kısmını kullanarak AEB bütçesini oluşturmaya yönelik bir metodolojinin geliştirilmesi ve onaylanması gerekmektedir (Vinokurov, 2017). Aynı zamanda, birleşik veterinerlik, sıhhi ve bitki sağlığı hizmetleri, birleşik anti-tekel ve gümrük hizmetleri gibi alanlarda AEB kurumlarının oluşturulması sorununun çözülmesi tavsiye edilmektedir (Vinokurov, 2017). Bu aşamada AEK'ye ticari ve siyasi konularda uluslararası tüzel kişiliğin verilmesi ve gümrük birliği adına uluslararası anlaşmaların imzalanmasıyla ticari ve ekonomik konularda uluslararası müzakereleri yürütme yetkisinin AEK aracılara devredilmesi gerekmektedir (Vinokurov, 2017).

Entegrasyon inşasının yeni aşamaları hükümet düzenlemesinin temel alanlarında (makroekonomide), rekabet kurallarının sağlanmasında, teknik düzenlemeler ve tarımsal sübvansiyonlarda, ulaştırma, doğal tekel tarifeleri alanında koordineli eylemler gerektirmektedir. Ortak bir teknik politika, teknolojik boşlukların ve ürün uyumsuzluğunun önlenmesine yardımcı olacaktır. Böylesine açık bir pazarda yer

edinmek için bir işletmenin verimliliği artırma, maliyetleri azaltma ve modernizasyona kaynak yatırımı yapma konusunda çalışması gerekecektir (Vinokurov, 2017).

Entegrasyonun ekonomik etkisini artırma potansiyeli hala çok önemlidir. Entegrasyon birliğinin kurumları tarafından temsil edilen ekonomi stratejisi ve politikası, nihai olarak bölgesel entegrasyon birliğine katılan ülkelerin ekonomilerinin rekabet edebilirliğini artırmaya odaklanmalıdır (Mursalova vd., 2021). Bu rekabetçi stratejinin özü, hem entegrasyon birliğine katılan ülkelerin hem de bir bütün olarak entegrasyon birliğinin çıkarlarını yansıtan sanayi politikası ve buna karşılık gelen ticaret politikasıdır (Mursalova vd., 2021).

Uyumlaştırılmış sanayi ve ticaret politikası, sanayinin ve dış ticaretin gelişimini yönetmeye yönelik yasal, idari, mali ve ekonomik kararların, önlemlerin ve eylemlerin koordineli olarak geliştirilmesi ve uygulanması anlamına gelir. Bu kararların geliştirilmesi ve uygulanması, katılımcı ülkelerin ulusal ekonomilerinin ve endüstriyel potansiyellerinin tamamlayıcılığı ve iç içe geçmesinin yanı sıra, ulusal öncelikleri ve endüstrilerin önemini dikkate alarak, bunların geliştirilmesine yönelik ortak hedeflere dayalı olmalıdır (Glazyev, 2023). Metodolojik olarak, sanayi ve ticaret politikalarının uyumlaştırılmasına yönelik yaklaşım, AEB ülkelerinin sanayi ve ticaretine yönelik ayrıntılı ve üzerinde dikkatle mutabakata varılan tavsiyeler sistemine dayanmalıdır (Glazyev, 2023). Bu önerilerin uygulanması, endüstriyel üretimin bilgi yoğunluğunu artırarak verimliliğinin artırılmasını, iş ortamının kalitesinin iyileştirilmesini, endüstriyel kümelenmelerin ve ulaşım altyapısının oluşturulmasını amaçlamalıdır (Glazyev, 2023).

AEB ülkelerinin son yirmi yılda sanayi ve ticaret politikası, teori ve pratik arasında, özellikle de sistematik olarak organize edilen uzun vadeli programlar ve ülkelerin ulusal ekonomileri içindeki projeler arasında önemli bir farklılık ile karakterize edilmektedir (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2023). Bu sorunun çözümü, sanayi ve ticaret politikasının stratejik vektörlerinin oluşumuna yönelik mevcut ilkelerin sentezi yoluyla mümkündür:

- 1) Geniş bir etki ile belirli büyüme noktalarının oluşumunu ve gelişimini etkileyen nesne odaklı etki.
- 2) Gelişmeye özel bir ivme kazandıran ana bileşenlerinin geliştirilmesi yoluyla tüm sistemin gelişimini hızlandırmayı amaçlayan süreç odaklı etki.

- 3) Yalnızca etki nesnelerinin değil, aynı zamanda onlarla rekabet eden kuruluşların da rekabetçi konumlarını ve avantajlarını dikkate alan çevre odaklı etki.
- 4) Tekil, en önemli karmaşık projelerin uygulanmasına yönelik tüm koşulların dikkate alınmasını amaçlayan proje odaklı etki.
- 5) Nesnelere hem ulusal ekonomik sistemlerin hem de bir bütün olarak dünya ekonomisinin sürdürülemez kalkınma koşullarına esneklik ve uyum sağlama özellikleri veren uyum etkisi.

AEB ülkelerinin sanayi ve ticaret politikası, katılımcı ülkelerin her birinin ve bir bütün olarak entegrasyon birliğinin ulusal güvenliğinin temel gerekliliklerini ve ilkelerini karşılamalıdır. Hem sanayi hem de ticaret politikalarına ilişkin kapsamlı bir anlayış ve ekonomik güvenlik de dahil olmak üzere ulusal güvenliğin koordineli bir şekilde sağlanmasını amaçlayan politikalar henüz mevcut değildir (Avrasya Ekonomi Komisyonu, 2023).

AEB ülkelerinin fiili sanayi ve ticaret politikasının oluşumu aşağıdaki ana görevlerin çözümüne dayanmalıdır (Avrasya Ekonomik Komisyonu, 2023):

- 1) OEA üyesi ülkelerin endüstriyel potansiyelinin kapsamlı ve ayrıntılı bir değerlendirmesi;
- 2) Deneysel ve pilot üretimin gelişimini dikkate alarak, mevcut kapasitelerin kullanımını artırmak için rezerv seviyesinin değerlendirilmesi de dahil olmak üzere endüstriyel potansiyelin kullanım derecesinin analizi;
- 3) Hem geleneksel endüstrilerin hem de yeni endüstrilerin gelişimine dayalı olarak endüstriyel kümelenmelerin, teknolojik platformların ve ulaşım altyapısının oluşumuna yönelik programların geliştirilmesi;
- 4) Gelişmenin hızlanmasını etkileyebilecek bilgi yoğun endüstrilerin hızlandırılmış gelişimi için ön koşulların oluşturulması, özellikle ihracat amacıyla tüm endüstriyel ürün yelpazesinin üretim kalitesinin iyileştirilmesi.

Bunların özü, ulusal ekonomilerinin bölgesel ekonomiye, AEB düzeyinde ve ayrıca küresel ekonomik ilişkiler sistemine entegrasyonunu dikkate alarak yılda % 5-7 düzeyinde sürdürülebilir ekonomik büyüme sağlamaktır (Avrasya Ekonomi Komisyonu, 2023).

Glazyev'e (2023) göre, AEB üye devletlerinin Birliğin 2025 yılına kadar geleceğine ilişkin beklentileri, iç ekonomik kalkınma görevleri ve ülkeden ülkeye farklılık gösteren acil sorunların çözümü ile yakından bağlantılı olarak şekillenmektedir. Üye devletlerin entegrasyon konusunda farklı önceliklerinin nedeni budur. Ancak genel olarak bunun, örneğin Avrupa Birliği'nde olduğu gibi, tanım gereği farklı ekonomilerin katıldığı herhangi bir entegrasyon sürecinin ayrılmaz bir süreci olduğuna dair bir anlayış vardır (Glazyev, 2023).

Üçüncü ülkelerle ve entegrasyon birlikleriyle dış ticaret hacmini artırmaya yönelik fırsatların genişletilmesi, AEB'nin tüm üye ülkeleri için istikrarlı ortak beklentilerden biridir. Birlik ortaklarının çıkarlarını etkilediği ölçüde dış politika ve dış ekonomik kararların koordinasyonu yönünde bir talep vardır (Glazyev, 2023). Tercihli ve tercihli olmayan ticaret anlaşmalarının imzalanacağı ülke ve blokların listesinin genişletilmesi beklentisi vardır. Orta vadede entegrasyon birliğinin dış ortaklar açısından tek pazarın çekiciliğini ve birliğin dış politika ve dış ekonomik alanlardaki önemini artırabileceği yönünde bir görüş mevcuttur (Glazyev, 2023).

AEB'nin uluslararası işbirliği alanındaki önemli görevlerinden biri, Büyük Avrasya Ortaklığı'nın (AEB-Asean-SCO) geliştirilmesi için, ülkelerin karşı karşıya olduğu uluslararası zorluklara yanıt verecek kapsamlı bir strateji formüle etme ihtiyacıdır. AEK, üye devletleriyle birlikte AEB uluslararası ilişkiler sistemine dahil etmek, uluslararası dernekler ve yabancı devletlerle işbirliğini yoğunlaştırmak ve Avrasya alanındaki entegrasyon süreçlerini birbirine bağlamak için çalışmaktadır (Krivoguz, 2022).

Mevcut görevler arasında AEB ürün ve hizmetlerinin dış pazarlara tanıtılmasına yönelik ortak projelerin başlatılması, "Tek Kuşak, Tek Yol" girişimi projelerine katılım da dahil olmak üzere ulaştırma ve lojistik altyapısının ortak geliştirilmesi yer almaktadır. Bu alanlardaki faaliyetler, Avrasya Yüksek Ekonomi Konseyi'nin 12 Aralık 2020 tarihli Kararı ile onaylanan "2025 yılına kadar ekonomik entegrasyonun geliştirilmesine yönelik stratejik yönler" çerçevesinde üye ülkeler tarafından Avrasya Ekonomi Komisyonu ile birlikte yürütülmektedir (Krivoguz, 2022). AEB'nin üçüncü ülkelerle yürüttüğü lojistik projelerinin belki de en gerçekçisi, ana ortakları Türkmenistan ve İran olan uluslararası bir Kuzey-Güney ulaştırma koridorunun oluşturulmasıdır. Rotanın test lansmanı, 2022 yılının 11 ayında Türkmenistan üzerinden yaklaşık 62 bin ton kargonun

(2021'de sadece 700 ton) ve 220 konteynerin geleneksel deniz rotasından daha hızlı taşınmasını mümkün kılmıştır (Krivoguz, 2022).

Kırktan fazla ülke ve uluslararası kuruluş, AEB ile serbest ticaret anlaşmalarına ilgi duyduğunu ifade etmiştir (İbragimov, 2020). AEB tarafından oluşturulan entegrasyon bağlarının coğrafyası, bunu Küresel Güney'in tüm kilit bölgelerine genişletme potansiyeline sahip geniş bir STB'leri ağı yaratmaya hazır olduğunu göstermektedir. AEB'nin Orta Doğu bölgesi devletlerini geniş ticaret ve ekonomi gündemine dahil etme çabaları, özellikle taraflar arasındaki yüksek düzeydeki siyasi ilişkilerin arka planında önemli bir ivme kazanmaktadır (İbragimov, 2020).

AEB'nin daha da geliştirilmesi, gelişmekte olan entegrasyon alanları arasında ekonomik bir bağlantı görevi görebilir, temelde yeni bir eyaletlerarası ekonomik seviyeye ulaşarak üye ülkelerin ulusal ekonomilerinin dünya pazarlarında rekabet edebilirliğini sağlamalarına olanak tanıyabilir (Glazyev, 2023).

BÖLÜM 2. KAZAKİSTAN VE AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ARASINDAKİ DİŞ TİCARET İLİŞKİLERİ

Avrasya terimi coğrafi olarak Avrupa ve Asya'nın birleşimini ifade eder. Bu terim ilk kez Alman uzman Aleksandr von Humboldt tarafından sunulmuş, daha sonra Lamanski tarafından Rusça'ya çevrilmiştir (Akgül, 2009; Halidov, 2015).

Zbigniew Brezinski'nin (2005) "Büyük Satranç Tahtası" kitabında, Avrasya'nın dünyanın yönetilmesi için en önemli coğrafya olduğu belirtilir. Bu bölgeyi yöneten ülkenin ABD'nin uluslararası egemenliğini tehdit edebileceği, ancak hiçbir gücün bu coğrafyayı tek başına yönetemeyeceği vurgulanır (Brezinski, 2005). Brezinski (2005), Avrasya kıtasını daha derin incelemiş ve dünya nüfusunun yüzde 75'inin bu bölgede yaşadığını, enerji kaynaklarının dörtte üçünün bu bölgede bulunduğunu belirtmiştir.

SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya'da Yeni-Avrasyacılık fikri ortaya çıkmış ve bu, Rus dış politikasının ana hedeflerinden biri olmuştur (Dugin, 2014). Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle entegrasyon süreci hızlanmış ve AEB kurulmuştur (Öztürk, 2013). Aleksandr Dugin (2014), Avrasyacılığın önde gelen isimlerinden biri olarak, "Rus Jeopolitiği" kitabında NATO'nun eski SSCB ülkelerini kapsama çabasını yorumlamış ve Rusya'nın benzer bir blok oluşturması gerektiğini öne sürmüştür (aktaran Ağır ve Ağır, 2017).

29 Mart 1994'te, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Moskova Devlet Üniversitesi'nde Avrasya Entegrasyon fikrini ilk kez dile getirmiştir. Ancak bu öneri, o dönemde BDT üyeleri tarafından değerlendirilmemiştir (Yurova, 2023).

29 Mayıs 2014'te Belarus, Kazakistan ve Rusya tarafından imzalanan anlaşma ile Avrasya Ekonomik Birliği kurulmuş, 1 Ocak 2015'te yürürlüğe girmiştir. Daha sonra Ermenistan ve Kırgızistan da birliğe katılmıştır (Yurova, 2023).

Birliğin temel hedefleri arasında üye devletlerin ekonomilerini iyileştirmek, mallar, hizmetler, sermaye ve emek için tek bir pazar oluşturmak ve ulusal ekonomilerin rekabet gücünü artırmak yer almaktadır (Şevçenko, 2017). Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, yaklaşık 50 ülkenin AEB ile işbirliği yapma arzusunu dile getirdiğini belirtmiştir (Grishina, 2017).

2.1. Kazakistan'ın AEB Üyeliğinin Tarihi ve Süreci

Kazakistan Cumhuriyetinin ilk Cumhurbaşkanı Nazarbayev, “Kazakistan 2050: Yerleşik bir devletin yeni siyasi rotası” Stratejisinde, Kazakistan'ın ulusal çıkarların desteklenmesi ve bölgesel ve küresel güvenliğin güçlendirilmesiyle tutarlı ve öngörülebilir bir dış politikaya bağlı kalacağını kaydetti (Yurova, 2023). Cumhurbaşkanı, Rusya, Çin, Orta Asya ülkeleri, ABD, Avrupa Birliği ve Asya ülkeleriyle ortaklıkların geliştirilmesinin Kazakistan'ın dış politikası için bir öncelik olduğunu vurguladı. Cumhurbaşkanı, siyasi egemenliği ihlal etmeden AEB'nin yaratılmasıyla Gümrük Birliği ve OEA'nın güçlendirilmesine özellikle dikkat çekmiştir. Avrupa Birliği, NAFTA ve Asean'nin deneyimleri, ekonomik entegrasyonun katılımcı ülkelerin ekonomileri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Yurova, 2023).

Kazakistan Cumhuriyeti, hem bölgesel ekonomik Entegrasyon bloğu (AEB) çerçevesinde hem de bölgesel uluslararası güvenlik kuruluşları (Şangay İşbirliği Örgütü, Toplu Güvenlik Antlaşması Örgütü, Asya'da etkileşim ve güven Önlemleri Toplantısı) çerçevesinde işbirliğinin yoğunlaşmasının önemli itici güçlerinden biri olarak Avrasya bölgesindeki entegrasyon süreçlerinin geliştirilmesinde aktif rol almaktadır. Kazakistan Cumhuriyeti'nin 2020-2030 yılları için dış politikası kavramı, bölgesel ve çok taraflı diplomasi alanındaki önceliklerden biri olarak AEB'ye taraf devletlerle yakın etkileşimin devam ettiğini göstermektedir (Adilet Zan, 2020).

Modern Avrasya entegrasyon sürecinin başlatılması genellikle Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in Mart 1994'te Moskova Devlet Üniversitesi'nde sunduğu Avrasya Devletler Birliği'nin kurulması projesiyle ilişkilendirilir (Akorda, 2014). Avrasya bölgesinde istikrar ve güvenliği sağlamak için Nazarbayev, temeli ekonomik ilişkileri olacak, gerçek anlamda işleyen bir devletler birliği yaratılmasını önermiştir. “Piyasa ekonomisinin gelişmişlik düzeyi ve siyasi süreçlerin demokratikleşmesi açısından ülkeler arasındaki farklılıkları dikkate alarak, ek bir entegrasyon yapısı olan Avrasya Birliği'nin oluşturulmasını öneriyoruz. Aynı zamanda, BDT ülkelerinin gelişiminde entegrasyonun çok değişkenliliği, farklı hızlar, heterojenlik ve çok vektörlü doğası dikkate alınmaktadır” sözlerini ifade etmiştir (Akorda, 2014).

Bununla birlikte, iki ay önce, 22 Mart 1994'te, Kazakistan Cumhurbaşkanı, Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü Chatham House'da (Londra, Birleşik Krallık) Sovyet sonrası entegrasyonun gelişim eğilimlerinin bir analizi ve yaratma ihtiyacının gerekçesi

hakkında bir konuşma yapmıştır (Sydykova, 2012). “Avro-Asya Birliği” olası adıyla “çekirdek” entegrasyonuna dayanan yeni, etkili ve gerçekten işleyen bir birlik yaratma isteğini dile getirmiştir (Sydykova, 2012).

AEB, SSCB'yi yeniden canlandırma girişimi değil, bir parlamento ve doğrudan seçimlerin varlığı halinde BDT'dan farklı olacak, temelde yeni bir entegrasyon birliğinin yaratılmasıdır (Glazyev, 2023). Önerilen Avrasya projesinin, eşitlik ve gönüllülük ilkeleri üzerine oluşturulan, "tek bir ekonomik alan oluşturmak" ve “ortak bir savunma politikası sağlamak" gibi iki temel görevi çözmek için tasarlanan yeni bir devletlerarası birliğin temeli olması tasarlanmıştır (Glazyev, 2023). Yeni bir entegrasyon birliği kurmanın amacı, sinerjik bir etki elde etmek, farklı hızlardaki kalkınma yörüngelerini hizalamak, üye devletlerin kendi kendine yeterli ekonomik büyümesini teşvik etmek ve ekonomilerinin rekabet gücünü artırmaktır (Glazyev, 2023).

Rusya’nın yanı sıra AB, Çin ve diğer ortaklarla işbirliği Kazakistan için büyük önem taşımaktadır. Astana açısından ulusal egemenlik konusu özellikle hassastır. Sovyet sonrası dönem boyunca Kazakistan sürekli olarak kendi sosyo-ekonomik kalkınma programını uygulamış ve dış ekonomik etkileşimi ve entegrasyon projelerine katılımını yalnızca kendi ulusal öncelikleri ve hedefleriyle bağlantılı olarak değerlendirmiştir (Glazyev, 2023).

Kazakistan için Avrasya entegrasyonuna ilişkin algının ve bunun mevcut ve orta vadedeki gelişimine ilişkin değerlendirmenin aşağıdaki faktörler tarafından belirleneceğini göstermektedir (Glazyev, 2023):

- 1) Kazakistan ürünlerinin ihracatına yönelik fırsatların genişletilmesi;
- 2) AEB’nin, Kazakistan’ın AEB üyesi olmayan devletlerle ticaretteki dış ticaret potansiyelini gerçekleştirmesini teşvik etmek;
- 3) AEB’nin Kazakistan’ın transit potansiyelinin gerçekleştirilmesini teşvik etme yeteneği;
- 4) AEB’de makroekonomik düzenlemenin geliştirilmesi;
- 5) AEB’de iş faaliyetlerinin büyümesi ve yatırım çekiciliğinin artırılması için koşulların yaratılması;
- 6) AEB’nin tek bir mali pazarının oluşturulması ve AEB’nin Kazakistan’da bir finans merkezinin oluşturulması.

2.2. Kazakistan'ın Makroekonomik Göstergeleri

Son yıllarda Kazakistan ekonomisi, kilit endüstrilerin istikrarlı gelişimi ve yeni teknolojilerin tanıtımıyla desteklenen istikrarlı bir büyüme göstermiştir (Agaidarov ve Rahardja, 2023). 2024 yılında ülke, emtia fiyatlarındaki dalgalanmalar ve küresel ekonomik zorluklar da dahil olmak üzere değişen küresel ekonomik koşullara uyum sağlamaya devam etmektedir (Agaidarov ve Rahardja, 2023).

Kuznetsov ve diğerlerine (2023) göre, Kazakistan ekonomisinin 2024 yılında ılımlı bir GSYİH büyümesi yaşaması beklenmektedir. Bu durum küresel ekonomik çalkantı döneminden sonra istikrarın devam ettiğini göstermektedir. Bu göstergelerin elde edilmesinde, hidrokarbon ihracatına olan bağımlılığın azaltılması ve iç tüketici pazarının geliştirilmesi, altyapıya yatırım ve inovasyona yönelik ekonomik çeşitlendirme önemli bir rol oynamaktadır (Kuznetsov vd., 2023).

Kazakistan'ın 2023'teki GSYİH, ülke ekonomisindeki olumlu eğilimleri yansıtmakta ve devam eden ekonomik reformların ve endüstrilerin çeşitlendirilmesinin etkinliğini doğrulamaktadır (Kuznetsov vd., 2023). Kazakistan'ın GSYİH'si 2023'te %4,5 artmıştır. Bu durum genel ekonomik faaliyet düzeyindeki artışa ve nüfusun yaşam standardındaki iyileşmeye yol açmıştır (Kuznetsov vd., 2023). Kazakistan Cumhuriyeti'nin 2023 yılında kişi başına düşen GSYİH'si 11,5 bin dolardan 13,3 bin dolara yükselmiştir. Büyümenin temel etkenleri inşaat (%12,1), ticaret (%10,2), bilgi ve iletişimdir (%9,1). Diğer kilit sektörlerde de olumlu dinamikler kaydedilmiştir: sanayi bir önceki yıla göre %3,5, tarım bir önceki yıla göre %3,7, ulaştırma faaliyeti ise bir önceki yıla göre %6,7 artmıştır. Yatırımlardaki önemli bir artış (yıllık %17,2), yüksek düzeyde ekonomik büyümeyi sürdürmek için ön koşulları sağlamıştır (Kuznetsov vd., 2023).

Kazakistan ekonomisi ılımlı bir ivme gösterecek ve reel GSYİH 2024'te ise %4 büyümesi beklenmektedir (Agaidarov ve Rahardja, 2023). Artan petrol üretimi nedeniyle büyümenin ana nedeni hidrokarbon sektörünün büyümesi olacağı öngörülmektedir. 2023 yıl tahmini, büyük ticaret ortaklarının ekonomilerindeki büyüme beklentilerinin zayıflaması ve satın alma gücünde düşüşe yol açan yüksek yurt içi enflasyon nedeniyle savaş öncesi tahminlerden aşağı doğru revize edilmiştir (Agaidarov ve Rahardja, 2023). Madencilik sektöründe devam eden doğrudan yabancı yatırım ve hükümetin konut programı muhtemelen yatırım faaliyetlerini destekleyecektir. Öte yandan yüksek enflasyon, artan borçlanma maliyetleri ve artan hane halkı borç

seviyeleri tüketici harcamalarının büyümesini sınırlayabilir (Agaidarov ve Rahardja, 2023).

Tablo 9 Kazakistan ekonomisi hakkında genel bir bakış sunmaktadır. Tablodan elde edilen bilgiler, Kazakistan ekonomisinin son beş yılındaki performansını ve petrol sektörüne olan bağımlılığını anlamak için kullanılabilir.

Tablo 9

Kazakistan: Makroekonomik Göstergeler, 2019-2023.

Ekonomik Göstergeler	2019	2020	2021	2022	2023
Reel GSYİH büyümesi (%)	4.1	-2.5	3.5	4.0	3.8
Petrol sektörünün büyümesi (%)	3.2	-1.8	2.5	3.1	2.9
TÜFE enflasyonu (%)	5.4	7.5	8.5	9.6	6.9
Mal ve hizmet ihracatı (milyar \$)	37.0	27.4	29.7	32.1	39.2
Petrol ihracatı (milyar \$)	18.5	15.0	16.9	18.6	19.1
Mal ve hizmet ithalatı (milyar \$)	-29.0	-27.2	-26.7	-26.9	-29.6

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Milli Ekonomi Bakanlığı İstatistik Komitesi (2023).

Tablo 9, Kazakistan ekonomisinin 2019 yılından 2023'e kadar olan dönemini bu ekonomik göstergeler üzerinden incelemektedir: reel GSYİH büyümesi, petrol sektörünün büyümesi ve TÜFE enflasyonu, mal ve hizmet ihracatı, mal ve hizmet ithalatı. 2019 yılında Kazakistan'ın reel GSYİH büyümesi %4.1 ile sağlıklı bir büyüme göstermiştir. Ancak, 2020 yılında COVID-19 pandemisi ve küresel ekonomik durgunluk nedeniyle %2.5 küçülmüştür (KazStat, 2024). 2021-2023: 2021 yılında ekonomi toparlanmaya başlamış ve %3.5 büyüme göstermiştir. Bu toparlanma 2022 (%4.0) ve 2023 (%3.8) yıllarında da devam etmiştir. Bu, ekonominin krizden çıkıp yeniden büyümeye başladığını gösterir (KazStat, 2024). 2019 yılında petrol sektörü %3.2 büyümüşken, 2020 yılında %1.8 daralmıştır. Bu daralma, küresel petrol talebindeki düşüş ve fiyatların gerilemesi nedeniyle olmuştur (KazStat, 2024). 2021-2023: 2021 yılında sektör %2.5 büyüyerek toparlanma işaretleri vermiştir. 2022 (%3.1) ve 2023 (%2.9) yıllarında büyüme devam etmiştir, ancak büyüme oranı pandemi öncesi seviyelere tam olarak ulaşamamıştır (KazStat, 2024). 2019-2020: Enflasyon, 2019 yılında %5.4 iken, 2020 yılında %7.5'e yükselmiştir. Bu artış, pandeminin getirdiği arz-talep dengesizlikleri ve tedarik zinciri sorunlarından kaynaklanabilir (KazStat, 2024).

2021 yılında %8.5 ile en yüksek seviyeye ulaşan enflasyon, 2022 (%6.9) ve 2023 (%6.0) yıllarında düşüş göstermiştir. Bu, enflasyonist baskıların azalmakta olduğuna işaret eder (KazStat, 2024).

Kazakistan ekonomisi petrol sektörüne oldukça bağımlıdır. Petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar reel GSYİH büyümesini ve petrol sektörünün büyümesini doğrudan etkilemektedir. 2020 yılında yaşanan COVID-19 pandemisi ve petrol fiyatlarındaki düşüş, Kazakistan ekonomisini olumsuz etkilemiştir. 2021 ve 2022 yıllarında küresel ekonominin toparlanması ve petrol fiyatlarındaki artış Kazakistan ekonomisini tekrar canlandırmıştır. Enflasyon düşmeye devam ettiği görülmektedir. Dış sektörden gelen baskının hafifletilmesine yönelik eğilim devam etmiştir. Gıda dışı malların fiyatlarındaki ve hizmetlerin maliyetlerindeki artış, kısmen konut ve kamu hizmetleri ve yakıtlara uygulanan tarifelerdeki artıştan kaynaklanan gıda segmentindeki enflasyon kadar belirgin bir şekilde yavaşlamamıştır (Alimbetova vd., 2023).

Bu bağlamda, petrol şirketi KazMunaiGas, 2019 yılında Kashagan petrol sahasında üretimi %20 artırmıştır (KazMunaiGas, 2021). Bu durum, ülkede yeni iş imkanlarının yaratılmasına ve altyapı yatırımlarının yapılmasına katkıda bulunmuştur (KazMunaiGas, 2021).

2020 yılı, tüm dünya ekonomileri için zorlu bir yıl olmuştur. COVID-19 pandemisi ve petrol fiyatlarındaki şok, Kazakistan ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. GSYİH ilk kez negatif büyüme gösterdi. Petrol sektörü de önemli ölçüde daralmıştır. Enflasyon oranı ise artan belirsizlik ve tedarik zinciri kesintileri nedeniyle yükselmiştir (Agaidarov ve Rahardja, 2023). 2021 yılında aşılama programlarının yaygınlaşması ve küresel ekonominin toparlanması Kazakistan ekonomisinin toparlanmasına yardımcı olmuştur. GSYİH ve petrol sektörü tekrar büyümeye başlamıştır. Enflasyon oranı ise artan talep ve küresel enerji fiyatlarındaki yükseliş nedeniyle tekrar yükselmiştir (Agaidarov ve Rahardja, 2023).

2022 yılında küresel enerji fiyatlarındaki artış ve Ukrayna'daki savaş Kazakistan ekonomisini şaşırtıcı bir şekilde büyütülmüştür. GSYİH ve petrol sektörü önemli ölçüde büyümüştür. Enflasyon oranı ise 2000'li yılların başından beri en yüksek seviyesine ulaşmıştır (Alimbetova vd., 2023).

Kazakistan, karayla çevrili olması nedeniyle malların taşınmasında büyük ölçüde Rusya'nın ekonomik altyapısına bağımlıdır. Bu bağlamda ülkenin uzun vadeli büyüme

konumunu iyileştirmek için ticaret ve lojistik rotalarını çeşitlendirme olasılığını aktif olarak araştırmaktadır (Dodonov, 2021). Buna rağmen, Rusya ile olan bölgesel yakınlığı ve önemli ekonomik bağları göz önüne alındığında, Kazakistan'ın yerli işletmeleri büyük ölçüde endişelendiren ikincil yaptırım riskini unutmaması gerekmektedir. Bu tür yaptırımlar, Rusya'daki belirli kuruluşları içerebilecek yaptırıma tabi kuruluşlarla kapsamlı faaliyetler yürüten ülke ve işletmelere yöneliktir (Dodonov, 2021). Kazakistan açık ikincil yaptırımlardan kaçınmayı başarsa bile Batılı yatırımcılar, yaptırımları atlatmak için Kazak işletmelerinin bir araç olarak kullanılması olasılığı konusunda hala endişe duyabilirler (Dodonov, 2021).

2.2.1. AEB'nin Makroekonomik Etkileri

AEB'nin makroekonomik etkileri, üye ülkeler arasında ticaretin serbestleştirilmesi, ortak pazar oluşturulması, gümrük tarifelerinin kaldırılması ve ekonomik politikaların uyumlaştırılması gibi çeşitli faktörler üzerinden analiz edilebilir. Bu etkiler, hem kısa vadeli ekonomik göstergelerde hem de uzun vadeli ekonomik büyüme ve kalkınma süreçlerinde kendini göstermektedir.

AEB, üye ülkeler arasında serbest ticareti teşvik ederek ticaret hacminin artmasına katkıda bulunmuştur. 2023 itibarıyla, AEB'nin ticaret hacmi önemli ölçüde artmış ve bölgesel ekonomik büyümeye olumlu yönde etki etmiştir. Örneğin, Rusya ve Kazakistan arasındaki ticaret hacmi, entegrasyonun başlamasından bu yana düzenli bir artış göstermiştir (Ashikbaeva, 2021). Bu durum, üye ülkeler arasında ekonomik iş birliğinin derinleşmesine ve bölgesel ekonomik entegrasyonun güçlenmesine katkı sağlamıştır (Ashikbaeva, 2021).

Ashikbaeva'ya (2021) göre AEB'nin makroekonomik etkisi şu şekilde görülmektedir:

- GSYİH'da istikrarlı ve sürdürülebilir artış, katılımcı ülkelerin ekonomik kalkınma düzeyinin eşitlenmesi;
- Karşılıklı ticaret kısıtlamalarının kaldırılması, gerekli hammaddelerin taşınması ve nihai malların ihraç edilmesi maliyetlerinin azaltılması nedeniyle mal fiyatlarında azalma;
- Ortak alandan pazara yeni oyuncuların girmesi nedeniyle AEB ortak pazarının rekabet gücünün artırılması;

- Maliyetlerin azaltılmasına ve işgücü verimliliğinin artırılmasına dayalı olarak ücret düzeyinin artırılması;
- Mallara olan talebin artması nedeniyle üretimin artması;
- Artan pazar hacmi nedeniyle yeni teknolojilere ve ürünlere yapılan yatırımın getirisinin artırılması;
- İstihdamın artmasıyla AEB ülkelerindeki halkların refahının arttırılması.

Kazakistan ile Rusya arasında yürürlükte olan yaklaşık 400 farklı anlaşma bulunmaktadır (Alimbetova, 2023). Kazakistan ile Rusya arasındaki karşılıklı yarar sağlayan ilişkiler, enerji ortaklığına, uzayda işbirliğine ve endüstriyel işbirliğine dayanmaktadır. KazSat uydularının oluşturulması ve Küresel Navigasyon Uydu Sisteminin (GLONASS) ortak kullanımına yönelik ortak bilimsel araştırmalar yürütülmüştür (Alimbetova, 2023). Rusya, 1993 yılından bu yana Kazakistan'daki çeşitli projelerin hayata geçirilmesi için en az 40 milyar dolar ayırmıştır (Alimbetova, 2023). Yerel pazarın en büyük oyuncular arasında AvtoVAZ, Gazprom, Lukoil, Beeline ve Sberbank yer almaktadır. Rusya, Kazakistan'ın en büyük ticaret ortağı olmaya devam etmektedir. Kazakistan'da en popüler üç ürün arasında makine, ekipman ve taşıtlar (%25,64), metaller ve bunlardan yapılan ürünler (%16,56) ve kimyasal ürünler (%16,40) yer almaktadır (Alimbetova, 2023). Rusya'nın Kazakistan'dan yaptığı ithalatın yapısında %72,75 oranında mineral ürünler, metaller ve metal ürünler bulunmaktadır. Rusya Federasyonu, daha fazla entegrasyon için önemli bir faktör olan Kazak mallarının ana tüketicisidir (Alimbetova, 2023).

Kazakistan, nakliye maliyetlerini azaltmak, AEB genelindeki nakliye prosedürlerini bürokratikleştirmek ve Baltık'taki Rus boru hatlarına ve limanlarına eşit erişim imkanı sağlamakla ilgilenmektedir (Alimbetova, 2023).

Kazakistan, AEB içinde ekonomik kalkınma açısından en büyük potansiyele sahiptir. Bu, coğrafi konum, ekonomi politikasının açıklığı, yeniliği teşvik edecek bir takım programın benimsenmesi ve küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) gelişimine destek gibi bir takım faktörlerden kaynaklanmaktadır (Kushukova, 2020).

Kazakistan AEB'de merkez rolü oynayabilir. Özellikle mevcut potansiyeli kullanarak, AEB'nin inovasyon gelişimine katkıda bulunacak bir ulaştırma, lojistik ve finans merkezi haline gelebilir. Bu sonuca ulaşmak için mevcut araçları etkin bir şekilde

kullanması gereklidir. Kazakistan'ın bir ticaret, ulaştırma ve lojistik merkezi haline gelmesi için, CAREC programı ve İpek Yolu Kuşağı kaynaklarının daha aktif kullanılması, ayrıca bir takım hassas ürüne istisnalar getirilerek ticaretin daha fazla serbestleştirilmesinin teşvik edilmesi gereklidir. Kazakistan'ı AEB'nin finans merkezi haline getirmek için, İngiliz yasalarına göre faaliyet gösterecek ve yatırımcılara benzeri görülmemiş koşullar sağlayacak Astana Uluslararası Finans Merkezi'nin kaynaklarının daha aktif bir şekilde tanıtılması ve kullanılması gereklidir. Kazakistan ve BDT'den yüksek teknolojikli start-up şirketlerinin ilgisini çekmek, Kazakistan'ın yenilikçi gelişimine katkıda bulunacaktır (Kushukova, 2020).

2.2.2. AEB'nin Kazakistan Ekonomisi Üzerindeki Etkisi

AEB, halihazırda dünya ekonomisinin gelişme eğilimleri ve uluslararası ekonomik ilişkiler sistemindeki yerleri hakkında net fikirleri olan bağımsız devletler tarafından kurulduğu için Avrasya bölgesinde bölgesel entegrasyonun gelişiminin en başarılı örneklerinden birini temsil etmektedir. COVID-19 salgını bağlamında bile entegrasyon etkileşimi durmamış, aksine e-ticaretin artan payı gibi yeni dinamikler kazanmıştır. Aynı zamanda, AEB'nin daha fazla gelişmesi, Avrasya entegrasyonunu geliştirmek için belirlenmiş bir ideolojinin veya stratejinin varlığına ve entegrasyonun hızını ve beklentilerini belirleyecek sürdürülebilir bir entegrasyon çekirdeğinin varlığına bağlı olacaktır (Agaidarov ve Rahardja, 2023).

AEB üyesi ülkelerin ekonomik politikaları, bütçe açığının dengeli bir şekilde düzenlenmesine ve kamu yönetimi sektörünün açık borç koridorlarının oluşturulmasına dayanmaktadır. AEB ülkeleri için stratejik temel, birlikteki iş ortamını iyileştirerek yatırım faaliyetlerini teşvik etmeye devam etmektedir (Medeubaeva, 2020).

Ashikbaeva'ya (2021) göre, Kazakistan'ın AEB'ye katılmasında başlangıçta iki önemli hedefi vardı. Kazakistan, öncelikle petrol ve gaz ve elektrik için tek bir pazar yaratmayı hedeflemektedir. İkincisi, başta Rusya olmak üzere komşu devletlerin pazarlarına serbestçe erişim ve ayrıca Belarus'a geçişle ilgilenmektedir. Zira çok uzun zaman önce Kazakistan petrolünün bu ülkeye ve Rusya Federasyonu üzerinden diğer ülkelere en azından birliğin genel pazarında herhangi bir geri çekilme ve kısıtlama olmaksızın ihracatı konusu gündeme gelmiştir (Ashikbaeva, 2021). Kazakistan'ın aynı eğilimlerini daha önce Gümrük Birliği'nde de izlenmesi karakteristiktir (Ashikbaeva, 2021).

Kazakistan için AEB'nin önemli bir avantajı, gümrüksüz ticaret ve küresel ulaşım merkezlerine entegrasyon sayesinde ihracatın kolaylaştırılmasıdır. AEB ülkelerinden gelen yatırım akışında artış, pazarlarda rekabetin artması ve lojistik ve ulaşım erişilebilirliğiyle ilgili çeşitli avantajlar kaydedilmiştir. Kazakistan birlik içindeki açık sınır, vizesiz rejim ve patent almadan çalışma hakkı gibi temel özgürlüklerden yararlanmaktadır (Ashikbaeva, 2021).

AEB, katılımcı ülkelerin hem dış ekonomik faaliyetlerden hem de iç ekonomik süreçlerden sinerjik bir etki elde etmeleri için elverişli koşullar yaratmaktadır. Dodonov'a (2022) göre, satın alma gücü paritesine göre AEB'nin GSYİH'si %13, kişi başına düşen GSYİH %12, sabit sermayeye yapılan yatırımlar %19 artmıştır. Kazakistan için modern koşullarda, dış ortaklarla istikrarlı ekonomik bağların geliştirilmesi, ekonomik kalkınmanın önemli bir vektörüdür (Dodonov, 2022). Bu bağlamda AEB, ihracat potansiyelinin büyümesi için geniş fırsatlar ve umut verici alanlar açmaktadır. Bu durum Kazakistan'ın refah düzeyine yansımaktadır. Her ülkenin entegrasyona dayalı kendi avantajları vardır. Kazakistan için bu, tek tip gümrük normlarına dayalı ihracatın kolaylaştırılması, gümrüksüz ticaret, dünyanın diğer ekonomik makro bölgelerine erişim ile küresel ulaşım merkezlerine entegrasyondur (Dodonov, 2022).

Kazakistan, 2015-2020 döneminde AEB ortak ülkelerinin pazarlarına ihracatını diğer ülkelerden daha az artırdı (%8 oranında), ancak hesaplamalar, ülke AEB üyesi olmasaydı, büyüme yerine bir düşüş olacağını göstermiştir (Kusaya, 2023). AEB ülkelerinden ithalattaki artış esas olarak entegrasyon etkilerinden kaynaklanırken, toplam ihracat ve ithalatın dinamiklerine katkı, birliğin diğer ekonomilerine kıyasla önemsizdir. Kazakistan'ın üreticileri ve Rus yatırımları için Rusya pazarına erişmeyi beklediği belirtilmelidir. AEB kapsamındaki DYY akışları, birlik içinde Rusya ve Kazakistan arasındaki işbirliğinin önceliğini göstermektedir (Kusaya, 2023). Bu bağlamda, birliğin işleyişi sırasında AEB ülkeleriyle yapılan ticaretin ticaret cirosunda, ihracatta, ithalatta bir artış göstermesidir. Kazakistan'ın 2019 yılına kadar AEB'ye ihracatının bir başarısı, rekabet gücü potansiyelini önemli ölçüde artıran yüksek oranda işlenmiş ürünlerin payının artmasıdır (Kusaya, 2023).

Kazakistan Cumhuriyeti'nin AEB üye devletleriyle entegrasyon işbirliğinin, Kazakistan tüketicilerinin AEB üreticilerinin yerli rekabetçi ürünlerine yeniden odaklanmasının bir sonucu olarak, ithalat ikamesi düzeyi üzerinde önemli bir etkisi olabilir. STB'nin ve

Gümrük birliğinin işleyişi çerçevesinde ticaret akışlarının yeniden dağıtılması nedeniyle karşılıklı ticaretin büyümesi şeklindeki entegrasyon etkisinin büyük ölçüde yüksek tabanına ulaştığı belirtilmelidir (Karimbaeva vd., 2023). Tablo 10, AEB ülkelerinin 2015-2022 yılları arasındaki GSYİH verilerini milyar dolar cinsinden göstermektedir. Bu tablo, AEB ülkelerinin ekonomik büyüme trendlerini ve ekonomik performanslarını karşılaştırmalı olarak analiz etmeye olanak tanır. Aşağıdaki tabloda, her bir yıl için AEB üyesi ülkelerin GSYİH değerleri listelenmiştir.

Tablo 10

AEB Ülkelerinin 2015-2022 GSYİH (milyar dolar).

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
AEB	1 626 658	1 481 879	1 815 278	1 920 745	1 961 976	1 748 851	2 126 392	2 601 393
Ermenistan	10 553	10 546	11 527	12 458	13 619	12 642	13 862	19 513
Belarus	55 317	47 479	54 698	59 955	64 505	60 845	69 679	73 044
Kazakistan	184 387	137 278	166 806	179 338	181 666	171 084	197 111	223 445
Kırgızistan	6 678	6 813	7 703	8 271	8 871	7 781	8 741	10 930
Rusya	1 369 722	1 279 762	1 574 544	1 660 724	1 693 315	1 496 500	1 836 999	2 274 461

Kaynak: Avrasya Ekonomi Komisyonu (2023).

Tablo 10'a göre AEB'nin toplam GSYİH'si 2015 yılında 1,626.658 milyar dolardan 2022 yılında 2,601.393 milyar dolara yükselmiştir. Bu artış, AEB ülkelerinin ekonomik büyüme politikalarının, dış ticaret anlaşmalarının ve enerji fiyatlarındaki yükselmelerin etkisiyle gerçekleşmiştir (Alimbetova vd., 2023). Avrasya Ekonomi Komisyonu'nun (2023) istatistik departmanının yayınına göre, 2022 yılında AEB ülkelerindeki GSYİH büyümesi, Belarus'ta %7,9, Kazakistan'da %4,3, Rusya'da %3,6, Ermenistan'da %2,1 ve Kırgızistan'da %1,8 gerçekleşmiştir. Kazakistan'ın GSYİH'si 2015 yılında 184.387 milyar dolardan 2022 yılında 220.472 milyar dolara yükselmiştir. Kazakistan'ın petrol ve doğal gaz ihracatındaki artış, bu büyümenin ana sebeplerindendir (Alimbetova vd., 2023). Sanayi üretimindeki artış ise, Belarus'ta %0,9 ve Kırgızistan'da %0,3 olmuştur (Alimbetova vd., 2023). Rusya'nın GSYİH'si 2015 yılında 1,369.722 milyar dolardan 2022 yılında 2,274.461 milyar dolara yükselmiştir. Rusya'nın enerji ihracatındaki artış ve sanayi üretimindeki büyüme, bu artışın ana sebeplerindendir. Tablo 10'da, AEB ülkelerinin ekonomik büyüme performansını ve GSYİH dinamiklerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. AEB'nin genel ekonomik büyümesi, bölgedeki ekonomik entegrasyonun ve işbirliğinin gücünü gösterir. Ermenistan ve Kırgızistan'ın hızlı büyümesi, ekonomik reformların ve dış yatırımların etkisini yansıtırken, Belarus, Kazakistan ve Rusya'nın büyümesi, enerji ve sanayi sektörlerindeki başarılarını ortaya koyar. Bu veriler, AEB ülkelerinin ekonomik stratejilerinin ve politikalarının etkinliğini ve sürdürülebilir büyüme potansiyelini gösterir (Alimbetova vd., 2023).

Madiyarova ve Malakhova'ya (2022) göre, AEB'nin entegrasyon projesine katılımdan Kazakistan Cumhuriyeti'nin elde edeceği potansiyel kazançların ölçeğini azaltan iki ek faktör vardır.

1) Kazakistan Cumhuriyeti'nin ihracat yapısı, mineral ürünlere (2020'de toplam ihracatın %69,2'si) ve bunların metal ve ürünlerine (%15,2) doğru belirgin bir çarpıklığa sahiptir. Diğer tüm mallar, Kazakistan'ın ihracatının yalnızca %15,6'sını oluşturmaktadır. Bu durum AEB ülkelerine ihracatın gelişmesinin makroekonomik etkisini en aza indirmektedir.

2) Kazakistan büyük ölçüde Rusya'dan ithalata bağımlıdır (ülkenin toplam ithalatının yaklaşık %36'sı) ve AEB Ortak Gümrük Tarifesi'nin, AEB'nin oluşturulmasından önce Kazakistan Cumhuriyeti'nde yürürlükte olan ithalat gümrük vergilerinin yapısından daha korumacı olduğu ortaya çıkmıştır.

Bazı emtia segmentlerinde (özellikle et ürünleri açısından) Belarus'tan Kazakistan Cumhuriyeti'ne ithalat da artmıştır (Madiyarova ve Malakhova, 2022). Rusya ve Belarus'tan ithalattaki artış, bu ülkelere yapılan geleneksel emtia ihracatındaki artışla engellenemez ve bunun sonucunda Kazakistan'ın AEB ortaklarıyla olan pasif ticaret dengesi oranı artmaktadır. 2015 yılında AEB ülkeleriyle karşılıklı ticaret dengesi 5,9 milyar ABD doları iken, 2020 yılı sonunda 8,6 milyar ABD dolarına yükselmiştir (Madiyarova ve Malakhova, 2022).

AEB ülkelerinin dış ve karşılıklı ticaret dinamiklerinin kötüleşmesi, büyük ölçüde, Rusya ile Ukrayna arasındaki çatışmadan kaynaklanan jeopolitik durumun değişmesine bağlıdır. AEB dışındaki ülkelere yönelik toplam ihracatta, ihracatın %85'inden fazlasının Rusya Federasyonu'na ait olduğu göz önüne alındığında, toplam hacimde bir düşüş beklenmektedir. AEB dışındaki ülkelere yönelik toplam ihracatın yalnızca %10'unu oluşturan Kazakistan, AB ülkelerinin Kazakistan'dan ham petrol, ferroalyajlar, doğal gaz ve diğerleri gibi malların ithalatında bir artış olmasına rağmen, bu hacmi kapatamamıştır (Madiyarova ve Malakhova, 2022).

Khitahunov'e (2016) göre, AEB üye devletlerinin entegrasyon bağlamında sosyo-ekonomik kalkınma beklentisi için aşağıdakiler önerilmektedir:

1. Gelişmiş ekonomilerde para politikası normalleşmesi daha yavaş gerçekleşecek, bu da gelişmekte olan ülkelerdeki sermaye akımları ve döviz kurları üzerinde önemli bir baskı oluşturmayacak ve sermaye çıkışlarından kaynaklanan mali krizi önleyecektir.

2. Toparlanma aşamasından geçerken ve ekonomik büyümenin yavaşlaması aşamasına girerken ekonomik politika önlemlerinin ayarlanması gereklidir. Enflasyonist baskılar azaldıkça, ekonomik büyümeyi sürdürmek için merkezi (ulusal) bankalar tarafından parasal koşulların kademeli olarak hafifletilmesi beklenmektedir.

3. Sosyal ve ekonomik büyümeyi desteklemek gerekmektedir. Rusya'da ulusal projelerin uygulanması, Kazakistan'daki sosyal harcamaları desteklemek için önlem paketinin genişletilmesinin etkinleştirilmesi ve Belarus'taki iş koşullarının iyileştirilmesi ile ilgili yeni teşvik önlemleri bu desteği sağlamalıdır. Önümüzdeki beş yıl içinde Ermenistan hükümeti, yeni programa göre, özellikle tarım alanında yüksek teknoloji, sanayi ve çevre standartlarını hedefleyen ihracata yönelik, rekabetçi bir ekonomi yaratmak için çalışacaktır. Kırgızistan hükümeti, iş ortamını iyileştirme, vergi idaresini basitleştirme ve büyüme kaynaklarını çeşitlendirme görevleriyle karşı karşıyadır.

4. AEB ülkelerinin ithalat ikamesi konusundaki eylemlerini koordine etmek için önemli bir araç haline gelecek olan AEB'nin sanayileşme haritasının geliştirilmesi, ithalata bağlı teknolojik alanları, üye devletlerin üreticilerinin potansiyelini, yerleşik endüstriyel projeleri ve birlik içindeki işbirliği bağlarını yansıtacaktır. Bu, tarafların üretimlerin tekrarlanmasından kaçınmasına ve üreticilerin sektörel uzmanlığına doğru ilerlemesine olanak sağlayacaktır.

2.2.3. AEB'nin Kazakistan'ın Dış Ticaretine Etkisi

Yüksek düzeyde uluslararası işbölümü ve küreselleşme süreçlerine sahip devletlerin modern kalkınma koşulları, Kazakistan'ın dış ticaret süreçlerine aktif katılım ihtiyacını belirlemektedir. Bu bağlamda, gümrük düzenleme faktörü de dahil olmak üzere dış ticaret faktörlerini analiz etmenin yanı sıra ülkeler arasında mal ticaretinin yapısını ve doğasını incelemeye sürekli ihtiyaç vardır (Mukhamediev, 2023).

AEB, yalnızca mal ve hizmetlerin üye devletler arasında serbest ticaretini sağlamayı değil, aynı zamanda üçüncü ülkelerle ekonomik işbirliğini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Günümüzde bu tür işbirliğinin ana odağı, bu alandaki AEB anlaşmalarının bir dizi devletle sürdürülmesiyle ifade edilen dış ticarettir. Bu anlaşmalar, tercihli dış ticaret rejimlerinin kurulması (ithalat gümrük vergilerinin azaltılması veya kaldırılması, mallara el konulması listesinin sabitlenmesi, ticaret rejimindeki değişikliklerin karşılıklı olarak bildirilmesi, hizmet ticaretinin

serbestleştirilmesi vb.) nedeniyle taraflar arasındaki ticari ve ekonomik işbirliğini yoğunlaştırmayı amaçlamaktadır (Mukhamediev, 2023).

Nitekim her devlet, olumlu işbirliği hedefiyle entegrasyon birliğine girer. Üye devletler arasındaki karşılıklı ticarete sektör içi ticaret akışlarının varlığında daha yakın ilişkiler ortaya çıkar ve böylece entegrasyon grubu ülkelerinin işletmeleri arasında işbirliğine dayalı bağların oluşumunu artırır. Kazakistan Cumhuriyeti, AEB karşılıklı ticaretinde üye devletlerin varlığının payı bakımından Rusya Federasyonu ve Beyaz Rusya Cumhuriyeti'nden sonra üçüncü sırada yer almaktadır (2023 sonunda toplamın yaklaşık %10,7'sini oluşturmuştur) (Mukhamediev, 2023).

Avrasya Ekonomi Komisyonun (2021) raporuna göre, AEB üye ülkeleri arasında hizmetler pazarının (53 sektörünün) oluşumunda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Ayrıca, mal pazarı aktif olarak faaliyet göstermekte olup, üye ülkeler arasında ticaretin kolaylaştırılması için yeni gümrük kanunu kabul edilmiştir.

AEB üye ülkelerinin vatandaşları, bu birlik içerisinde serbestçe hareket edebilmekte ve sosyal güvence haklarından yararlanabilmektedir. Örneğin, Ocak 2021'de yürürlüğe giren emeklilik güvenliği anlaşması, üye ülkeler arasında sosyal güvenlik haklarının korunmasını sağlamaktadır (Avrasya Ekonomi Komisyonu, 2021).

Teknik düzenlemeler açısından, AEB kapsamında 49 tek tip teknik düzenleme uygulanmakta ve 12.000'den fazla uluslararası standart yürürlüktedir (Avrasya Ekonomi Komisyonu, 2021). Bu standartlar sayesinde, AEB üye ülkeleri arasında ticareti yapılan malların yaklaşık %85'i tek tip teknik standartlara göre sertifikalandırılmıştır (Avrasya Ekonomi Komisyonu, 2021). Bu durum, üye ülkeler arasında ürün kalitesinin ve güvenliğinin artırılmasına katkıda bulunmakta ve ticareti kolaylaştırmaktadır (Avrasya Ekonomi Komisyonu, 2021).

Zuev ve diğerlerine (2021) göre mevcut durumda, esas olarak ticaret alanında olmak üzere, tek tek ülkelerle işbirliği konusunda beş anlaşma yürürlüktedir.

- AEB üye devletleri ile Vietnam arasındaki STA (2015'te imzalandı, 5 Ekim 2016'da yürürlüğe girdi);
- Bir yanda AEB ile üye devletleri ile diğer yanda İran Cumhuriyeti arasında STB'nin kurulmasına yol açan geçici anlaşma (2018'de imzalanarak 27 Ekim 2019 tarihinde yürürlüğe girmiştir);

- Bir yanda AEB ile üye devletleri ile diğer yanda Çin Halk Cumhuriyeti arasında ticari ve ekonomik işbirliği Anlaşması (29 Ekim 2019 tarihinde yürürlüğe girmiştir);
- Singapur Cumhuriyeti ile serbest ticaret Anlaşması (Ekim 2019'da imzalandı);
- Bir yanda AEB ile üye devletleri ile diğer yanda Sırbistan Cumhuriyeti arasında serbest ticaret Anlaşması (Ekim 2019'da imzalanmıştır).

Tablo 11, Kazakistan'ın 2015-2022 yılları arasında gayri safi yurt içi hasılası (GSYİH), toplam ihracatı, diğer ülkelere ihracatı ve AEB ülkelerine ihracatını milyon dolar cinsinden göstermektedir.

Tablo 11

Kazakistan İhracatının Dinamikleri (milyon dolar).

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
GSYİH (milyon dolar)	184387,0	137278,3	166806,3	179337,8	181665,9	171083,7	197055,6	220472,1
İhracat, toplam (milyon dolar)	45955,8	36736,9	48503,3	61111,2	58065,6	47540,8	30321,0	84394
Diğer ülkelere ihracat (milyon dolar)	40835,5	32806,8	43240,7	55064,4	51659,4	41868,9	52506,9	74684,2
AEB ülkelerine ihracat (milyon dolar)	5120,3	3930,2	5262,5	6046,8	6406,2	5671,9	7814,1	9709,8

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Milli Ekonomi Bakanlığı İstatistik Komitesi (2023).

Tablo 11'e göre, Kazakistan'ın GSYİH'si 2015 yılında 184,387 milyon dolar iken 2022 yılında 220,472.1 milyon dolara yükselmiştir. Bu büyüme, Kazakistan'ın petrol ve doğalgaz sektörlerindeki yatırımlarının artması, altyapı projelerinin başlatılması ve ticaret hacminin genişlemesi gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır (Agaidarov ve Rahardja, 2023).

Diğer ülkelere yapılan ihracat 2015 yılında 40,835.5 milyon dolar iken 2022 yılında 74,684.2 milyon dolara yükselmiştir. Çin, Avrupa Birliği ülkeleri ve diğer Asya ülkeleri, Kazakistan'ın önemli ihracat pazarlarıdır. Özellikle Çin'e yapılan mineral ve metal ihracatı bu büyümeyi tetiklemiştir (Agaidarov ve Rahardja, 2023). Diğer ülkelere ihracattaki artış, Kazakistan'ın küresel ticaret ilişkilerini çeşitlendirdiğini ve dış pazarlarda daha aktif olduğunu gösterir (Agaidarov ve Rahardja, 2023).

AEB ülkelerine yapılan ihracat 2015 yılında 5,120.3 milyon dolar iken 2022 yılında 9,709.8 milyon dolara yükselmiştir. Rusya, Belarus ve Ermenistan, Kazakistan'ın AEB içindeki ana ticaret ortaklarıdır. Bu ülkelere yapılan tarım, enerji ve sanayi ürünleri ihracatındaki artış bu büyümeyi desteklemiştir (Agaidarov ve Rahardja, 2023).

İhracat, "post-kriz" 2021-2022 yıllarında Kazakistan'ın GSYİH'sı üzerinde daha belirgin bir etki yaratmıştır (Agaidarov ve Rahardja, 2023). 2015 yılında, Rusya ile Ukrayna arasındaki askeri çatışmanın neden olduğu kriz ve 2014-2015 yıllarındaki devalüasyonlar nedeniyle önemli bir düşüş yaşanmıştır (Agaidarov ve Rahardja, 2023).

AEB dışındaki ülkelere yapılan ihracatın payı 2010'dan 2015'e kadar azalmış, ardından 2022'ye kadar artmıştır (Kazakistan Cumhuriyeti Milli Ekonomi Bakanlığı İstatistik Komitesi, 2023). Toplam ihracat hacminin (yaklaşık %90) ana bölümünü diğer ülkelere yapılan ihracat oluşturduğu için, bu göstergenin dinamikleri toplam ihracat hacminin dinamiklerini etkilemiştir (Kazakistan Cumhuriyeti Milli Ekonomi Bakanlığı İstatistik Komitesi, 2023). AEB ülkelerine yapılan ihracatın Kazakistan GSYİH'sindeki payı yaklaşık %3-4 oranı ile nispeten sabit kalmıştır (Kazakistan Cumhuriyeti Milli Ekonomi Bakanlığı İstatistik Komitesi, 2023).

Kosherbaeva'ya (2022) göre Kazakistan Cumhuriyeti'nin dış ticaret etkinliğini artırma sorunları başlıca şu nedenlerden kaynaklanmaktadır:

- Dış ticaret engellerinin varlığı: hukuki, teknik vb.;
- AEB ülkeleri tarafından Kazakistan ürünlerine uygulanan teknik gereksinim ve standartlarla ilgili sorunlar;
- Ticaret ve taşıma altyapısının yetersizliği;
- Gelişmemiş ihracat prosedürleri.

Musina ve Ospanova'ya (2023) göre bu faktörlerin etkisinin nötralize edilmesi, aşağıdaki önlemler kompleksinin uygulanması yoluyla mümkün olacaktır:

1. İhracatın dış pazarlara sunulması için koşulların iyileştirilmesi. Küresel ekonomik sistemdeki mevcut kriz, uluslararası rekabeti keskin bir şekilde artırmakta ve korumacı eğilimleri güçlendirmektedir. Rakiplerin ticaretteki çeşitli manevraları (hukuki, teknik vb. engeller), uluslararası anlaşmaları doğrudan ihlal etmese de, Kazakistan işletmelerinin pazara erişimi için ayrımcı koşullar yaratmakta ve bu durum, Kazakistan Cumhuriyeti hükümetinin

doğrudan müdahalesini gerektirmektedir. Milli Ekonomi Bakanlığı, ihracatçı işletmeden gelen bildirimi aldıktan sonra, ortaya çıkan kısıtlamaların ortadan kaldırılması için taktiksel araçların hızlı bir şekilde bulunması ve karşılık verilmesiyle sorumlu hale gelmektedir. Öncelikli ve yüksek ilgi gösterilen ülkelerdeki Kazakistan temsilcilikleri bünyesinde, ticaret (QazTrade Ticaret Politikası Geliştirme Merkezi), lojistik (Kazlogistics şirketi), turizm (KazakhTourism şirketi) ve yatırım (KazakhInvest şirketi) konularını bir araya getirecek "Genişletilmiş Ticaret Ekonomisi Enstitüleri"nin oluşturulmasını uygun bulunmaktadır.

2. Ticari çıkarların dengelenmesi amacıyla teknik gereksinimlerin ve standartların karşılıklı tanınmasının sağlanmaktadır. Kazakistan ihracatçılarının Uluslararası Standartlar Teşkilatı (ISO) ve Uluslararası Elektroteknik Komisyonu (IEC) bazında geliştirilen uluslararası standart ve teknik gereksinim projelerinin analizine doğrudan katılımı yoluyla sağlanabilir. Ancak, bu durumda engelleyici faktör, yerli uzmanların bu tür önemli projelerin geliştirilmesine katılım giderlerinin tazmini konusundaki belirsizliktir. Bu sorunun çözülmesi için, Kazakistanlı uzmanların bölgesel konferanslar ve eğitim seminerlerine katılım giderlerinin tazmin edilmesinin değerlendirilmesi gerekmektedir.
3. Kazakistan ticaret ve taşıma altyapısının kalitesinin artırılması önem arz etmektedir. Yüksek taşıma maliyetleri, Kazakistan ekonomisinin hammadde dışı ihracat segmentinin gelişimini engelleyen faktörlerden biridir. Dünya Bankası tarafından düzenli olarak yapılan ve Kazakistan'daki lojistik etkinliğini değerlendiren araştırmalar Lojistik Performans Endeksi (LPI), Cumhuriyetin ticaret ve taşıma altyapısının düşük kalitesi ile ilgili sorunları işaret etmekte ve bu sorunlar, yüklerin zamanında teslimatını ve rekabetçi fiyatlarla uluslararası taşımacılığın organizasyonunu etkilemektedir. Belirtilen sorunlar, Kazakistan'da 3PL (Üçüncü Taraf Lojistiği) ve 4PL (Dördüncü Taraf Lojistiği) seviyelerinde ileri lojistik gelişimi, personelin eğitimi ve yeniden nitelendirilmesi, ayrıca Kazakistan, Çin, Avrupa ve Afrika arasındaki dış ticaret ortaklığının derinleştirilmesi amacıyla AEB ve BRI (Kuşak ve Yol Girişimi) lojistik sistemlerine entegrasyon süreçlerinin yoğunlaştırılması için ciddi sermaye yatırımlarını gerektirmektedir. Bu hedefin gerçekleştirilmesi, gümrük sınırlarının

geçişinde ön bilgilendirme teknolojisinin yaygın olarak uygulanmasını teşvik eden geniş bir faaliyetler kompleksinin yürütülmesi ile ilişkilidir.

4. İhracat prosedürlerinin iyileştirilmesi, pandemi ve uzaktan erişim koşullarında, ihracat ve ithalat mallarının elektronik beyanının yaygın olarak uygulanmasının yoğunlaştırılmasını gerektirmektedir. Kazakistan'da, başarılı bir şekilde kendini kanıtlamış olan Rusya Federasyonu'nda olduğu gibi, "Tek Pencere" konsepti uygulanmaktadır.

BÖLÜM 3. KAZAKİSTAN'IN DIŞ TİCARETİNDE AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ETKİSİNİN ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümü, araştırmanın yöntembilimsel tercihinin detaylarıyla tanıtımı ve verilerin analizini kapsayacak şekilde tasarlanmıştır. Bu çalışmanın temel araştırma sorusu, 'AEB'nin Kazakistan'ın dış ticaret üzerindeki etkisi nedir?' şeklinde ifade edilebilir. Kazakistan Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı'nın periyodik raporları, özellikle AEB'nin Kazakistan'ın dış ekonomisine olan etkisini çözmek için önemli bir kaynak olarak değerlendirilmiştir.

Kullanılan raporlar, Kazakistan'ın Avrasya Ekonomik Birliği'ne katılım tarihlerini içerdiğinden, incelenen dönem 2016-2023 yıllarını kapsamaktadır (Kazakistan Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı, 2023).

Çalışmada yer alan raporlar, içerikleri, raporlama yılları ve rapor numaraları Tablo 11'de sunulmuştur. Bu raporlar, kavramsal değişiklikleri ve terimlerin zaman içindeki evrimini analiz etmemize olanak tanır. Bu analizler sayesinde, AEB'nin Kazakistan ekonomisi üzerindeki etkisinin tespit edilmesi hedeflenmektedir. Böylelikle, Kazakistan'ın dış ekonomisi üzerindeki AEB'nin etkisi üzerine daha derin bir anlayış elde edilmesi amaçlanmaktadır. Seçilen raporlar, hükümetten alınan resmi bilgileri içerdikleri ve daha ileri analizler için kaynak olarak hizmet edebilecekleri için seçilmiştir. 2015-2023 yılları arasındaki dönem, AEB'nin Kazakistan'ın dış ticareti üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde incelemek için tercih edilmiştir. Bu zaman dilimi, Kazakistan'ın AEB'ye katılımından itibaren günümüze kadar olan süreci kapsayarak, entegrasyonun kısa ve orta vadeli etkilerini değerlendirmek için gerekli verileri sunmaktadır. Bu nedenle, bu dönem, araştırmanın amacına uygun ve anlamlı bir zaman aralığıdır.

Nitel bir araştırma deseni olan nitel içerik analiz yönteminin özelliklerinden bu bölümde kısaca bahsedilecek ve bu çalışma için önemi üzerinde durulacaktır. Araştırmanın yürütülmesine dair aşamalarla ilgili detaylı bilgi veren akış, araştırmacı için kısıt oluşturan durumların ortaya konması ile devam edecektir.

Analizin birinci aşamasında açık kodlama ile elde edilen kod listesi kullanarak raporların kodlaması yapılacaktır. İkinci aşamada ise raporların içeriği

değerlendirilecektir. Bu bölüm, kısa bir genel değerlendirme ve sonuç tartışması ile noktalanacaktır.

3.1. Araştırma Yöntemi ve Tasarımı

Giriş bölümündeki açıklamalardan anlaşıldığı üzere, Kazakistan Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı'nın raporları, değişen küresel koşullar bağlamında ticaret ve ekonomik entegrasyona yönelik gelişen yaklaşımları yansıtmaktadır. Bu raporlar, ticari ilişkilerin ve ekonomik işbirliğinin dinamiklerini izlememizi sağlayarak, değişen koşullar bağlamında ticaret ve ekonomik entegrasyonun evrimini yansıtmaktadır.

Açık kodlama ile kod listesi oluşturma, kodlanmış metinleri tekrar incelemek ve kodların anlamlarını ve ilişkilerini daha derinlemesine anlamak için metin bağlamını kullanmayı amaçlar (Strauss ve Corbin, 1990). Bu teknik, nitel verilerin daha bütüncül ve kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlar. Araştırmacı, verileri kodlarken metin içindeki belirli kelimeleri veya ifadeleri doğrudan kullanır ve bu ifadelerin doğal anlamlarını korur.

Açık kodlama ile kod listesi oluşturma, metin bağlamını kullanarak kodların anlamlarını keşfetmeyi ve kodlar arasındaki ilişkileri belirlemeyi hedefler. Böylece nitel verilerin daha bütüncül ve kapsamlı bir şekilde anlaşılması sağlanır. Ayrıca, teorik çerçevelerin geliştirilmesine ve araştırmacının kendi önyargılarını ve varsayımlarını sorgulamasına yardımcı olur (Auerbach ve Silverstein, 2003).

Açık kodlama ile kod listesi oluşturma analizinin metodolojisi:

1. Veri hazırlığı: Araştırmacı, önceden kodlanmış nitel verileri (örneğin, görüşme metinleri, gözlem notları, dokümanlar) hazırlar.
2. Kod listesi oluşturma: Araştırmacı, kodlanmış verileri tekrar inceler ve her bir koda ilişkin açıklayıcı notlar oluşturur. Bu notlar, kodların anlamlarını ve ilişkilerini daha derinlemesine anlamayı sağlar.
3. Kod gruplandırma: Araştırmacı, benzer anlamlara sahip kodları gruplandırarak daha geniş kategoriler oluşturur. Bu sayede, verilerin daha bütüncül bir şekilde anlaşılması sağlanır.
4. İlişkilerin keşfedilmesi: Araştırmacı, kod grupları arasındaki ilişkileri ve örüntüleri keşfeder. Bu süreç, verilerin daha derinlemesine analizini mümkün kılar (Bogdan ve Biklen, 2007).

Açık kodlama ile kod listesi oluşturma'nın uygulama alanları değişkendir (Casterle vd, 2012):

1. Fenomenolojik araştırmalar: Katılımcıların deneyimlerini ve algılarını derinlemesine anlamak için kullanılabilir.
2. Etnografik çalışmalar: Kültürel bağlamın anlaşılmasına katkı sağlar.
3. Eylem araştırmaları: Uygulama ve teorisinin bütünleştirilmesine yardımcı olur.
4. Vaka çalışmaları: Derinlemesine vaka analizlerinde kullanılabilir.

3.2. Nitel İçerik Analiz Yöntemleri

Araştırmanın bulguları, Kazakistan Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı'nın raporlarından elde edilen verilerin analizi sonucunda ortaya çıkmıştır. İlk olarak, AEB'nin Kazakistan'ın dış ekonomisi üzerindeki etkisinin raporlar aracılığıyla tespit edildiği gözlemlenmiştir. Bu etkinin özellikle değişen küresel koşullar bağlamında ticaret ve ekonomik entegrasyona yönelik gelişen yaklaşımları yansıttığı belirlenmiştir. Rapor konularının genişletilmesi ve güncel eğilimleri yansıtan yeni terimlerin kullanılması, AEB'nin etkisinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Karşılaştırmalı analizler, ticari ilişkilerin ve ekonomik işbirliğinin dinamiklerini izlememizi mümkün kılmıştır. Ayrıca, raporlar aracılığıyla ortaya çıkan bulgular, Kazakistan'ın dış ekonomisine yönelik stratejik planlamada da kullanılabilecek önemli bilgiler sunmuştur. Araştırmanın sonuçları, Kazakistan'ın uluslararası ticaret ve ekonomik entegrasyon alanındaki pozisyonunu daha iyi anlamamıza yardımcı olmuştur. Bu bulgular, Kazakistan'ın dış ekonomisi üzerindeki AEB'nin etkisinin daha derinlemesine analiz edilmesi için bir zemin oluşturabilir. Son olarak, araştırmanın bulguları, Kazakistan'ın dış ekonomisine yönelik politika oluşturma sürecinde kullanılabilecek stratejik önerilerin geliştirilmesine katkı sağlamıştır.

Geleneksel içerik analizi, kodlanan kategorilerin, metinden doğrudan elde edilen verilere dayanarak türetildiği bir yaklaşımı içerir (Krippendorff, 2004). Yönlendirilmiş içerik analizi ise belirlenen kılavuz veya teoriye uygun olarak kodlanan kategorileri temsil eder (Hsieh ve Shannon, 2005). Özetleyici içerik analizi ise genellikle anahtar kelimelerin veya içeriğin sayılarak, karşılaştırılarak ve sonrasında yorumlanarak elde edilen kategori verilerini içerir (Neuendorf, 2002). Çalışma içerisinde, nitel içerik analiz yöntemlerinden, özetleyici içerik analiz yöntemi daha ağırlıklı olarak tercih edilmiştir.

3.2.1. İçerik Analizi

İçerik analizi, bir araştırma tekniği olarak yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Hsieh ve Shannon, 2005). Bu yöntem, yazılı metinler, raporlar ve görsel materyaller gibi içeriklerin belirlenmiş kurallar çerçevesinde incelenmesini içerir. İçerik analizi, gerçekleşen olaylara ait belgelerin detaylı bir şekilde araştırılmasını sağlar ve elde edilen sonuçlar, etkileriyle birlikte değerlendirilmelidir (Oral, 2018).

Tavşancıl ve Aslan (2001) tarafından tanımlandığı üzere, içerik analizi, sözlü veya yazılı kaynakların sistematik bir şekilde incelenmesidir (Sert, Kurtoğlu ve diğerleri, 2012). Bu çalışmada, özetleyici içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Özetleyici içerik analizi, materyallerin daha az ilgili bölümlerinin atlanması ve aynı anlamları taşıyan açıklamaların birleştirilerek aktarılması sürecini içerir (Yüksel, 2015).

Gökçe (1995) tarafından belirtildiği üzere, içerik analizi, gözlem yoluyla sosyal gerçekliğe ilişkin çıkarımları hedefler (Yüksel, 2015). Bu yöntem, araştırmacılara derinlemesine anlayış kazandırarak, incelenen konu hakkında kapsamlı bilgi sağlar.

3.2.2. Yöntemin Önemi ve Seçilme Gerekçesi

İçerik analizi, nitel verilerde belirli kelime, tema veya kavramların varlığını belirlemek için kullanılan bir araştırma aracıdır. Bu yöntem, kamuoyu araştırmalarına etkili bir alternatif oluşturmakta ve piyasanın izlenmesi, siyasi görüşlerin belirlenmesi ve ortaya çıkan fikirlerin analiz edilmesi amacıyla kullanılmaktadır (Hsieh ve Shannon, 2005).

Niteliksel ve niceliksel analiz: Bir araştırma sorusu veya hipotezi geliştirmeyi ve ardından niteliksel veya niceliksel bir analiz yapmayı içerir. İnsan deneyimine ilişkin araştırma soruları, bireysel görüşmelerden toplanan metinsel verilerin analiz edilmesiyle araştırılabilir (Kaarianinen vd., 2014).

İçerik analizi, araştırmacıların verileri derinlemesine anlaması ve karmaşık sosyal olguları analiz etmesi için önemli bir araçtır. ‘İçerik Analizi: Metodolojiye Giriş’, Klaus Krippendorff (2004), bu alanda yetkili bir kaynaktır ve içerik analizi metodolojisine ilişkin kapsamlı bir anlayış sağlar. Bu yöntem, pazar araştırması ve politika analizinin yanı sıra akademik araştırmalar da dahil olmak üzere çeşitli alanlarda kullanılabilir (Wilson, 2011).

İçerik analizinin önemi şu şekilde ifade edilebilir (Charles ve Harter, 1980):

- Derinlemesine anlayış: İçerik analizi, metinlerdeki gizli anlamları, dolaylı mesajları ve altta yatan temaları tanımlayarak konuları daha derinlemesine anlamamıza olanak tanır.
- Niceliksel değerlendirme: Araştırmacılar, içerik analizi kullanarak belirli kelimeler veya kavramlar etrafında verileri niceliksel olarak değerlendirip analiz edebilirler. Bu, metinlerdeki örüntüleri ve ilişkileri anlamada kritik bir rol oynar. (Charles ve Harter, 1980).

İçerik analizi yönteminin kullanım alanları çeşitlilik gösterebilir;

- Kalitatif veri analizi: İçerik analizi, mülakat transkriptleri gibi kalitatif verileri analiz etmek ve anlamak için kullanılır (Berelson, 1952).
- Tema ve kavram analizi: Araştırmacılar, içerik analizini kullanarak metinlerdeki temaları, kavramları ve terimleri analiz eder. Bu, belirli kelimelerin veya ifadelerin kullanımı ve bunların izleyici tepkileri üzerindeki etkilerini anlamada önemlidir (Ithiel, 1959).

‘İçerik Analizi: Metodolojiye Giriş’ adlı eserinde Klaus Krippendorff (2004), içerik analizinin teorik temellerinin ve pratik uygulamalarının derinlemesine anlaşılmasını sağlar. Bu kitap, çeşitli araştırma örnekleri kullanarak içerik analizi metodolojisini açıklamakta ve araştırmacıların teoriyi gerçek dünya araştırmalarına nasıl uygulayabileceklerini göstermektedir (Krippendorff, 2004).

Bilgi devrimiyle bağlantılı olarak modern toplumda içerik analizi önemli değişiklikler geçirmektedir. Kamuoyu araştırmalarına etkili bir alternatif olarak kullanılmakta ve çeşitli alanlarda uygulamaları bulunmaktadır .

İçerik analizi, piyasaları takip etmek, siyasi görüşleri analiz etmek, hukuki anlaşmazlıkları çözmek ve insanların düşüncelerini incelemek gibi çeşitli amaçlar için kullanılır. Araştırmacıların karmaşık sosyal olguları analiz etmeleri ve anlamaları için önemli bir araçtır.

3.3. Verilerin Kodlaması

Strauss ve Corbin (1990), eserlerinde in vivo kod listesi oluşturma analizini kullanarak hastane çalışanlarının deneyimleri ile ilgili nitel verileri analiz etmişlerdir. Araştırmacılar, aşağıdaki adımları izleyerek grounded theory (temelli teori) geliştirmek için in vivo kod listesi oluşturma analizini kullanmışlardır:

1. Verileri toplama: Hastane çalışanlarıyla görüşmeler ve gözlemler yoluyla veri toplamışlardır.
2. Açık kodlama: Verileri satır satır inceleyerek ve her bir satır için bir kod oluşturarak açık kodlama yapmışlardır.
3. Eksenel kodlama: Açık kodları ilişkilendirerek ve daha geniş kategoriler oluşturarak eksenel kodlama yapmışlardır.
4. Seçici kodlama: En önemli kodları ve kategorileri seçerek ve bunları birbiriyle ilişkilendirerek seçici kodlama yapmışlardır.

Raporları incelemek için açık kodlama yöntemi kullanması uygun görüldü. Açık kodlama yöntemi, nitel veri analizinde önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu yöntem, verilerin dikkatlice okunması ve anlamlı parçalara bölünmesi sürecini içerir (Berelson, 1952). Kodlama süreci, araştırmacının veri setindeki temaları, kavramları ve ilişkileri tanımlamasına ve bu bilgileri yapılandırmasına olanak tanır (Berelson, 1952). Açık kodlama yöntemi, esnek ve uyarlanabilir doğası nedeniyle özellikle karmaşık ve derinlemesine analiz gerektiren çalışmalarda tercih edilir (Berelson, 1952).

Kodlamanın bir fikir veya kavramı örneklendirilen bir parçaya atama yapma işlemi olduğunu belirten Kuş (2006), bu işlemin araştırmacı tarafından manuel olarak ya da bilgisayar programları aracılığıyla yapılabilen bir süreç olduğunu ifade etmektedir. Yıldırım ve Şimşek (2008) de benzer şekilde kodlamayı verilerin sözcük, cümle veya paragraflarına bir isim/kavram atanması işlemi olarak tanımlamışlardır.

Schmidt (2004), özellikle yarı yapılandırılmış mülakatların analizinde kodlamanın önemine vurgu yapmaktadır. Kodlamanın, verilerin anlamlı küçük parçalar halinde sınıflandırılmasını sağlayarak, veri parçaları arasındaki ilişkilerin açığa çıkmasına ve kavramsallaştırmayı kolaylaştırmasına olanak tanıdığını belirtmektedir. Schmidt'e göre, bu tür araştırmalar için önerilen süreç beş aşamalıdır.

1. İlk olarak, deşifre edilen materyal defalarca okunmalıdır. Böylece, araştırmacının genel manada metne nüfuz etmesi ve araştırma sorusu ile metni ilişkilendirmesi sağlanmaktadır.
2. İkinci olarak, analitik kategorilerin, yani kodların taslağının çıkarılması önerilmektedir. Araştırmacı, kodlamaya başlamadan önce bir taslak oluşturarak

bundan yararlanmaktadır. Taslak kod listesi oluşturulurken, tüm örneklerde tekrar eden kavramların kod ismi olarak seçilmesine özen gösterilmektedir.

3. Kategorileştirme: kodlanmış verileri kategorilere ayırır ve gruplandırır.
4. Tema Belirleme: kategoriler arasındaki temaları ve kavramsal bağlantıları belirlemek önermektedir.
5. Analiz ve Yorumlama: verileri analiz etmek ve yorumlamak gerekmektedir.

Bu çalışmada yarı yapılandırılmış mülakat kullanılmamakla birlikte ele alınan rapor metinlerinin kodlanmasında yanı sıra takip edilmiştir.

Saldana (2015), kodlamanın nitel veri analizindeki önemini daha detaylı bir şekilde ele almıştır. Ayrıca kodlama süreci araştırmacıya veri toplama ve analiz stratejilerini geliştirme, verilere derinlemesine dalma ve sonuçları yorumlama fırsatı sunar. Kodlama, araştırmacının verileri anlamlandırma sürecini kolaylaştırır ve araştırma sorularını yanıtlamak için gerekli olan bilgileri sağlar.

Charmaz (2006), kodlamanın nitel araştırma sürecindeki önemini vurgulayan diğer bir önemli yazardır. Örneğin, kodlama araştırmacının verileri anlamlandırma ve analiz etme sürecinde kritik bir rol oynar. Kodlama süreci, araştırmacının veri setini düzenleyerek, ortak temaları ve desenleri belirlemesine yardımcı olur. Bu sayede araştırmacılar, veriler arasındaki ilişkileri ve anlamlı desenleri tanımlayabilirler.

Glaser ve Strauss (1967), kodlamanın nitel araştırmada temel bir adım olduğunu belirten diğer önemli isimlerdir. Bu bağlamda, kodlama süreci araştırmacının verileri organize etmesini ve analiz etmesini sağlar. Kodlama süreci, verilerin anlamlı bir şekilde kategorize edilmesini ve analiz edilmesini sağlar, bu da araştırmacının verilere daha iyi bir şekilde ulaşmasına ve yorumlamasına olanak tanır.

Bu yazarların görüşleri, kodlamanın nitel veri analizindeki merkezi rolünü vurgulayarak, araştırmacının verileri etkili bir şekilde işleme ve anlamlandırma sürecindeki kilit önemini açıklamaktadır. Kodlama, araştırmacının verileri sistematik bir şekilde incelemesini ve araştırma sorularını yanıtlamak için gerekli olan bilgileri çıkarmasını sağlar.

Miles ve Huberman (1994), "Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook" adlı eserlerinde açık kodlama ile (in vivo) kod listesi oluşturma analizini kullanarak eğitim

politikaları ile ilgili nitel verileri analiz etmişlerdir. Araştırmacılar, üç aşamalı bir yaklaşım kullanmışlardır:

1. Miles ve Huberman, kodlanmış metinleri tekrar okuyarak her bir kodun neyi temsil ettiğini ve metinde nasıl kullanıldığını anladıklarından emin olmuşlardır. Gerekirse kodları güncellemiş veya yeni kodlar oluşturmuşlardır.
2. Farklı kodlar arasında nasıl ilişkiler olduğunu belirlemişler, hangi kodların birlikte kullanıldığını ve hangilerinin birbirini dışladığını analiz etmişlerdir. Kodlar arasındaki ilişkileri görselleştirmek için diyagramlar ve tablolar kullanmışlardır.
3. Her bir kodun anlamını metin bağlamında derinlemesine inceleyerek kodların metnin genel temalarına ve argümanlarına nasıl katkıda bulunduğunu analiz etmişlerdir. Gerekirse kodların tanımlamalarını güncellemişlerdir.

Miles ve Huberman'ın (1994) çalışması, açık kodlama ile kod listesi oluşturma analizinin eğitim politikaları gibi karmaşık konuları anlamak için nasıl kullanılabileceğini göstermektedir.

Yin (2016), "Qualitative Research Methodology: A Practical Guide for Applied Researchers" adlı eserlerinde açık kodlama ile kod listesi oluşturma analizini kullanarak program değerlendirmeleri ile ilgili nitel verileri analiz etmişlerdir. Yin (2016), açık kodlama ile kod listesi oluşturma analizinin program değerlendirmelerinde aşağıdaki amaçlara hizmet edebileceğini savunmaktadır:

- Programın uygulamasını anlamak: Kodlar, programın nasıl uygulandığı ve katılımcıların programı nasıl deneyimlediği hakkında bilgi sağlayabilir.
- Programın etkisini değerlendirmek: Kodlar, programın katılımcılar üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu ve bu etkinin nasıl gerçekleştiğini anlayabilmeyi sağlayabilir.

3.3.1. Kodların Oluşturulması

Kazakistan'ın dış ekonomisi üzerindeki AEB'nin etkilerini incelediğimiz için ekonomi kategorisi tüm alanları kapsayan bir temadır. Tablo 12'de kod listesi tablosu dikkate alınmaktadır. Kod listesi tablosunda ana kategoriler dış ticaret, siyasi ilişkiler, ekonomik etkiler, üretim ve finans olarak belirlenmiştir. Beş rapora dayanarak veri kodlaması yapılmıştır. Her kod, tanımını ve örneklerini içermektedir. Kodlar şu şekildedir: ihracat, ithalat, gümrük, uluslararası ticaret, ticaret, pazar, yatırımlar, ekonomik büyüme,

endüstri, üretim, maaş, finansman, ödeme hacmi, maliyet, faiz. Bu kodlar, Kazakistan'ın dış ekonomisine AEB'nin etkilerini kapsamlı bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Kodlar şu nedenlerle seçilmiştir:

- İhracat ve ithalat, bir ülkenin dış ticaret performansını ve küresel pazarlara entegrasyonunu anlamak için temel göstergelerdir. AEB üyeliğinin Kazakistan'ın ihracat ve ithalat hacimlerine etkisi, entegrasyonun ekonomik faydalarını ve sınırlamalarını ortaya koymaktadır.
- Gümrük politikaları ve uluslararası ticaret anlaşmaları, ülkeler arasındaki ticaretin kolaylaştırılması ve maliyetlerin azaltılması için kritik öneme sahiptir. AEB'nin ortak gümrük tarifeleri, Kazakistan'ın ticaret maliyetlerini nasıl etkilediğini gösterir.
- Pazar erişimi ve yatırım akışları, ekonomik büyüme ve kalkınma için önemli faktörlerdir. AEB'nin sunduğu geniş pazar olanakları ve yatırım fırsatları, Kazakistan ekonomisinin dinamiklerini önemli ölçüde etkiler.
- Ekonomik büyüme oranları ve endüstriyel üretim, bir ülkenin ekonomik sağlığının ana göstergelerindendir. AEB'nin Kazakistan'ın ekonomik büyümesine ve sanayi üretimine katkıları, entegrasyonun uzun vadeli etkilerini değerlendirir.
- İş gücü piyasası ve finansal göstergeler, ekonominin mikro düzeydeki performansını ve halkın refah düzeyini yansıtır. AEB'nin Kazakistan'ın maaş seviyelerine, finansman olanaklarına ve faiz oranlarına etkisi, entegrasyonun sosyal ve ekonomik sonuçlarını açıklar.

Tablo 12

Kod Listesi Tablosu

Tema	Kategori	Kod	1 Rapor:	2 Rapor:	3 Rapor:	4 Rapor	5 Rapor:
			Kushukova (2020)	Alimbetova vd. (2023)	Sultanov (2020)	Askarula (2020)	Agaidarov ve Rahardja (2023)
Ekonomi	1. Dış Ticaret	1.1 İhracat,	"Kazakistan'ın ihracatında fiziki hacimde %4 oranında artış var. Kazakistan'ın AEB ülkelerine ihracatının yapısında işlenmiş ürünlerin payı %58'dir. İhracat sepetinin çeşitliliği iki katından fazla arttı (2010'da Dış Ekonomik Faaliyet Emtia Sınıflandırmasının 6 işareti 669 emtia kalemi, 2010'da 1141, 2019'da 1452). "İhracat-ithalat işlemleri için tek durak" sisteminin uygulanması, ithalat, ihracat ve transit için komşu ülkelerle sınır ötesi veri alışverişi, elektronik ödeme sisteminin iyileştirilmesi ve elektronik dijital imzaların kullanılması, iş dünyasının mali ve zaman harcamalarının azalmasına neden olmuştur.	Örneğin, demiryolu ile üçüncü ülkelere meyve ve sebze ihracatı yapabilmek için Kazakistanlı bir ihracatçının 26 adım atması gerekiyor, bu rakam Özbekistan için ise sırasıyla 29 ve 27 adıma denk geliyor. Örneğin üçüncü ülkelerden Kazakistan'a deterjan ithal etmek için 24 adım, Kırgızistan ve Özbekistan için ise sırasıyla 29 ve 30 adım gerekiyor.	Kazakistan'ın AB ülkelerine ihracatı yüzde 30,6 azalarak 13 milyar 108 milyar dolar olarak gerçekleşti. İthalat ise geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 14,3 azalarak 4 milyar 276 milyar dolar olarak gerçekleşti.	İhracata yönelik devlet destek mekanizmaları ve dış pazarlara erişim koşulları konusunda farkındalığın düşük olması. Kazakistan hizmetlerinin ihracatını teşvik etmeye yönelik sistematik bir yaklaşımın eksikliği. Analiz, aşağıdaki ikili ticaret akışları bağlamında Kazakistan ticaret portalına yansıyan bilgilere dayanmaktadır: Özbekistan'a buğday unu ihracatı, Tacikistan'dan taze meyve ve sebze ithalatı, Kırgızistan'dan süt ürünleri ithalatı, Özbekistan'dan meyve suyu ithalatı ve Avrupa Birliği'ne bitkisel yağ ihracatı.	Kazakistan'ın petrolünün yaklaşık %80'ini ihraç ettiği Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu'nun Karadeniz terminalindeki operasyonlar, Ukrayna'nın çatışmaları nedeniyle artan jeopolitik gerilimler nedeniyle 2022'de birkaç kez askıya alındı. Bugün portalda (tradeinfo.kz) 80'den fazla mal grubunun 6 taşıma modunu (otomobil, demiryolu ve hava, su, su-otomobil, su-demiryolu) ve 2 ticaret akış yönünü (AEB içinde ve AEB dışında) kullanarak ihracat ve ithalatına ilişkin ticaret prosedürleri açıklama sunulmuştur.
		1.2 İthalat					
		1.3 Gümrük, Uluslararası Ticaret	Kazakistan'ın AEB'ye katılımının önemli avantajları arasında, malların gümrük beyannamesinin ortadan kaldırılması nedeniyle malların AEB'ye taşınması sırasındaki belge yükünün azaltılması, uygunluk belgelerinin, veterinerlik ve sağlık belgelerinin vb. karşılıklı tanınması yer almaktadır.	ASTANA-1 IS'nin kullanıma sunulması, Kazakistan'da gümrük süreçlerinin dijitalleştirilmesine yönelik önemli bir adımı temsil ediyor. Bu sistem, bilgi akışını etkili bir şekilde yöneterek gümrük yetkilileri ile ithalatçıları arasındaki yüz yüze etkileşim ihtiyacını ortadan kaldırır. Gümrük memurları geleneksel yöntemler yerine elektronik kopya formatında ek belge talebinde bulunabilmekte ve bu etkileşim uzaktan gerçekleştirilebilmektedir. Elektronik formata geçiş, yalnızca bilgi alışverişinin güvenliğini sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda tüm taraflar için zaman ve kaynak maliyetlerini de azaltıyor.	Bu kapsamda, Kazakistan Cumhuriyeti'nde Gümrük Yönetmeliğine İlişkin Kanun'un (Kazakistan Gümrük Kanunu) 2018 yılında yürürlüğe girmesi, Kazakistan'ın önümüzdeki yıllarda gümrük idaresinin iyileştirilmesi için sağlam bir temel oluşturmasını sağlamıştır.	Gümrük tarifesi ve tarife dışı düzenleme tedbirlerinin uygulanması, mal ve hizmetlerde dış ticarete ilişkin kısıtlamalar	Vergi Kanunu'nda yapılan diğer değişiklikler arasında benzin ve diğer petrol ürünlerine uygulanan tüketim vergilerinin ve petrole uygulanan gümrük vergilerinin artırılması yer alıyor. Genel olarak, bu gelir tedbirleri, yüksek petrol fiyatlarından kaynaklanan önemli artışla birleştiğinde, petrol dışı açığın 2021'deki %9,9'dan 2022'de GSYH'nin %8,5'ine düşmesine yardımcı oldu.

Tablolar Devamı

2. Siyasi İlişkiler	1.4 Ticaret	AEB'nin işleyişi sırasında Kazakistan Cumhuriyeti'nin ortaklarıyla karşılıklı <u>ticareti</u> %33 arttı (2015'te 16,3 milyar ABD doları, 2019'da 21,7 milyar ABD doları). Aynı zamanda üçüncü ülkelerle ticaretteki artış da yüzde 26,4 (2015'te 60,2 milyar ABD doları, 2019'da 76,1 milyar ABD doları) olarak gerçekleşti. AEB ile yapılan ticaretin Kazakistan'ın toplam ticaretindeki payı %22,2'dir.	Kazakistan'da kağıtsız <u>ticaret</u> sisteminin otomasyonu büyük ölçüde "Gümrük ve vergi idaresinin otomatik sistemi" ASTANA-1" bilgi sisteminin işleyişine bağlıdır (daha fazla ayrıntı için bu Raporun IV.A bölümüne bakınız) ve ayrıca "Elektronik lisanslama "E-lisans" platformu Kazakistan'da sınır ötesi kağıtsız ticaretin uygulanma düzeyi 2023 yılında %50'ye ulaşırken, önceki analiz döneminde (2021) bu oran %50'ye ulaştı. rakam %38,9 oldu. Son yıllarda Kazakistan'da sınır ötesi kağıtsız ticaret mekanizmalarının uygulanmasındaki genel ilerleme, 2015 ve 2017'de ilgili rakamın yalnızca %11,11 olduğu göz önüne alındığında, dikkate değer derecede önemlidir. En az gelişmiş ülkeler için ticaret engellerini ortadan kaldırmaya yönelik 17.C alt hedefi hedefine ulaşma bağlamında Kazakistan, çabuk bozulan mallara yönelik gümrük prosedürlerini basitleştirdi. Bu önlem, Kazakistan'da gıda güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olmakla kalmıyor, aynı zamanda tarım ürünlerinin en az gelişmiş ülkelere Kazakistan <u>pazarına</u> erişimini de kolaylaştırıyor.	2019 yılında Avrupa Birliği'nin Orta Asya ülkeleriyle karşılıklı <u>ticareti</u> 36 milyar ABD dolarına ulaşırken, Kazakistan Cumhuriyeti ile AB arasındaki ticaret ise 31,5 milyar ABD dolarına ulaştı.	İç <u>ticaret</u> , döviz ticareti: Yerli üreticilere yönelik garantili satışların olmaması. Düşük seviyede döviz ticareti – toptan ticaret hacminin %8'i.	Yaptırımlara rağmen, Kazakistan'ın Rusya Federasyonu ile <u>ticareti</u> 2022'de genel olarak arttı; kimya ve ekipman ihracatındaki artış nedeniyle toplam ihracat arttı ve maden ihracatındaki düşüşleri fazlasıyla telafi etti. Bu, Avrupa'dan gelen bir ikame etkisini yansıtmıyor olabilir.
	2.1 Pazar	Dünya Ticaret Örgütü standartlarına dayanan tek tip şeffaf ticaret kuralları, <u>pazarımızı</u> yatırımcılar için açık ve anlaşılır, dış ortaklar için ise çekici kılmaktadır.		Bu bağlamda, İspanyol toptancı ulusal gıda <u>pazarları</u> ağı "Mercasa" veya Fransız ticaret ve lojistik kompleksi "Rungis" gibi Avrupa devlerinin deneyimlerinden yararlanmak son derece yararlı olacaktır.	Entegrasyon: Kazak mallarının iç <u>piyasadan</u> çıkarılması. Ticaret engellerinin zamanında çözülmesi ve misilleme (ayna) önlemlerinin kullanılması için bir mekanizmanın bulunmaması.	2021'in sonunda, genel AEB demiryolu konteyner taşımacılığı <u>pazarı</u> , 2020'ye kıyasla %12,1 artışla 6,5 milyon Twenty-Foot Equivalent Unit (TEU) eşdeğer, benzeri görülmemiş bir yüksek seviyeye ulaştı.
	2.2 Yatırımlar	2019'da üçüncü ülkelere gelen <u>yatırımlar</u> 22,6 milyar dolara ulaştı; bu, 2015'e göre (+%53) 7,8 milyar dolar daha fazla. Bu durum dolaylı olarak Kazakistan'ın AEB'ye katılımının bir sonucu olarak da değerlendirilebilir.	Sınır ötesi ticaret ve <u>yatırım</u> çekme konularında kamu ve özel sektör arasındaki diyalogun genişletilmesi. USAID, bu hedefe ulaşmak için 12-13 Ekim 2022 tarihlerinde Astana'da gümrük hizmetlerinin dijitalleştirilmesi konulu 12. Orta Asya Ticaret Forumu'nu düzenleyerek bölgesel ticaret diyalogunu desteklemeye devam ediyor.	Tüm Orta Asya bölgesinin kilit ticaret ve <u>yatırım</u> ortakları arasında Avrupa Birliği cesur bir lider konuma sahiptir.	Kazakistan, Orta Asya'nın ana ulaşım, lojistik ve ticaret merkezidir; <u>yatırım</u> döneminde 10 binden fazla, işletme döneminde ise yaklaşık 40 bin istihdam yaratılması;	2022 yılında doğrudan yabancı <u>yatırım</u> (DYY) girişleri bir önceki yılın aynı dönemine göre %7,9 arttı. DYY girişlerindeki önemli artışın temel nedeni, yabancı kuruluşlarla bağlantılı ortak yatırım projelerine yatırım yapan yabancı şirketlerin yeniden yatırılan kazançlarındaki, önceki yıla göre iki kattan fazla artış gösteren önemli artışı.

Tablolar Devamı

3 Ekonomik Etkiler	3.1 Ekonomik Büyüme	AEB'nin işleyişi sırasında Kazakistan Cumhuriyeti'nin ortaklarıyla karşılıklı ticareti %33 arttı (2015'te 16,3 milyar ABD doları, 2019'da 21,7 milyar ABD doları). Aynı zamanda üçüncü ülkelerle ticaretteki artış da yüzde 26,4 (2015'te 60,2 milyar ABD doları, 2019'da 76,1 milyar ABD doları) olarak gerçekleşti.	Kadınların işgücü piyasası da dahil olmak üzere çeşitli sektörlerde katılımı üretkenliğin artmasına ve ekonomik çeşitliliğin artmasına katkıda bulunmaktadır. Ticaret, kadınların güçlendirilmesini destekleyerek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik ederek büyümenin desteklenmesinde önemli bir rol oynuyor. Cinsiyet eşitliği ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki vardır. <u>Ekonomik büyüme</u> ve cinsiyet eşitliği birbirini karşılıklı olarak etkileyerek makroekonomik göstergeleri etkilemektedir.	Ayrıca IMF, bu yıl küresel ticarete %10,4'lük bir azalma öngörürken, WB, Orta Asya ekonomilerinin %1,7 oranında daralmasını öngörüyor ki bu, geçen yılki 4,9'luk <u>büyüme</u> oranına kıyasla bölge için keskin bir gerileme olacak. %.	Orta Asya bölgesi ile ticaretin artırılması, ürün pazarlarının çeşitlendirilmesine ve yurt içi ihracatın <u>ekonomik büyümesinde</u> istikrarın sağlanmasına olanak sağlayacaktır.	Yüksek enflasyonla mücadeleyle yönelik politikalar, kötüleşen finansal koşullar ve Rusya'nın Ukrayna'yı çatışmaların yarattığı aksaklıklar sonucunda küresel <u>ekonomik büyüme</u> yavaşlıyor. 2022'de yüzde 2,8 olarak tahmin edilen küresel ekonomik büyümenin 2023'te yüzde 1,8'e gerileyeceği tahmin ediliyor. Kazakistan'ın ana ticaret ortakları olan Avro Bölgesi, Çin ve Rusya, büyüme beklentileri ve küresel emtia fiyatları üzerinde buna bağlı sonuçları olan belirgin bir ekonomik zayıflık dönemi yaşıyor. Kazakistan'ın Rusya'dan ithal ettiği mallardan <u>endüstriyel</u> mallar, özellikle ekipman ve araçlar, yabancı ortakların ve yedek parça tedarikçilerinin Rusya'dan ayrılması nedeniyle büyük olasılıkla zarar görecektir. 2020 yılında Kazakistan'ın Rusya'dan ithalatının yaklaşık %10'unu ve %7'sini sırasıyla ekipman ve yedek parçalar (HS 1684) ve motorlu taşıtlar (HS 1572) oluşturdu. Bu mal gruplarının her biri için Rus tedarikçiler sırasıyla %18 ve %34'lük paya sahiptir.
4. Üretim	4.1 Endüstri, Üretim	Metalurji, kimya, petrol rafineri <u>endüstrileri</u> ve gıda ürünlerinden gelecek vaat eden ürünler, ihracatın arttırılması açısından umut vericidir. İhracat potansiyeli yaklaşık 800 milyon ABD doları olan 3 anlaşmanın (İsrail, Mısır, Hindistan) daha sonuçlandırılması için görüşmeler sürüyor.	Hizmetler, 2020 yılında ülkenin brüt ihracat <u>üretim</u> inin %46'sını oluşturarak Kazakistan ekonomisine önemli bir katkı sağlamaktadır.	Örneğin gıda <u>endüstrisindeki</u> düşüş temel olarak iki faktöre bağlı: tarım ve ulaşım. Ürünlerin üretimine yönelik teknolojik zincirler, hem bölgesel hem de bölgeler arası işbirliğini desteklemeyi amaçladı.	Hizmet ihracatının geliştirilmesi: ihracat pazarındaki talebi dikkate alarak yüksek kaliteli filmlerin <u>üretimi</u> .	

Tablolar Devamı

5. Finans	5.1 Maaş, finansman, Ödeme Hacmi, Maliyet	Bir diğer önemli faktör ise AEB üye devletlerindeki işçilere yönelik emeklilik hükmüdür. Yakın gelecekte emekli maaşlarının ihracatına izin verecek uluslararası bir anlaşma yürürlüğe girecek.	ITC, ticaret prosedürlerini kolaylaştırma ve küçük ve orta ölçekli işletmelerin potansiyelini artırma konusunda Kazakistan'ın ana ve güvenilir ortaklarından biridir. ITC tarafından 2020 yılında Avrupa Birliği <u>finansman</u> ıyla başlatılan ve ITC tarafından ulusal ortaklarla yakın işbirliği içinde uygulanan, bölge içi ve uluslararası ticareti teşvik etmeyi amaçlayan “Ready4Trade Orta Asya” projesi özellikle dikkate değerdir.	Kazakistan'da da benzer bir projeyi hayata geçirerek eyaletler arası bir emtia dağıtım sisteminin oluşturulmasını ve bunun için aşağıdaki adımların atılmasını öneriyoruz. İlk olarak, birleşik bir bilgi sistemi başlatmak. Büyük toptan dağıtım ve tarımsal lojistik merkezlerinin birleşmesi, mevcut ve öngörülen hacim ve ürün türleri, kalitesi ve <u>maliyeti</u> hakkında hızlı bilgi alışverişinin yanı sıra elektronik ticaret platformunun başlatılmasıyla sonuçlanacaktır.	Dış pazarlara erişim: uluslararası depo merkezleri ve perakende satış alanlarının düzenlenmesine ilişkin kira ve <u>maliyetler</u> .	Yüksek enflasyonla mücadeleye yönelik politikalar, kötüleşen <u>finansal</u> koşullar ve Rusya ve Ukrayna çatışmaları yarattığı aksaklıklar sonucunda küresel ekonomik büyüme yavaşlıyor. 2022'de %2,8 olarak tahmin edilen küresel ekonomik büyümenin 2023'te %1,8'e düşeceği tahmin ediliyor. Avro Bölgesi, Çin ve Rusya (Kazakistan'ın ana ticaret ortakları) belirgin bir ekonomik zayıflık dönemi yaşıyor ve bunun büyüme beklentileri ve küresel emtialar üzerinde etkileri var. Hızlanan enflasyona yanıt olarak Kazakistan Merkez Bankası (NBK) para politikasını önemli ölçüde sıkılaştırdı. 2022 yılında PBOC, %4-6 hedef aralığının oldukça üzerinde gerçekleşen çift haneli enflasyona yanıt olarak baz oranını 6,5 <u>faiz</u> artırarak %16,75'e çıkardı.
	5.2 Faiz	AEB'nin işleyişi sırasında Kazakistan Cumhuriyeti'nin ortaklarıyla karşılıklı ticareti %33 arttı (2015'te 16,3 milyar ABD doları, 2019'da 21,7 milyar ABD doları). Aynı zamanda üçüncü ülkelerle ticaretteki artış da %26,4 (2015'te 60,2 milyar ABD doları, 2019'da 76,1 milyar ABD doları) olarak gerçekleşti. AEB ile yapılan ticaretin Kazakistan'ın toplam ticaretindeki faizi 22,2'dir.	Kazakistan'ın ihracatındaki yabancı katma değerin <u>faizini</u> gösteren sunulan sonuçlar, ülkenin nihai ihraç edilen mallara katkısı hakkında fikir vermektedir. Özellikle Kazakistan, OECD (%8) ve G20 (%5) ortalamalarının aksine, %11 ile %22 arasında değişen, nispeten daha yüksek bir yabancı katma değer düzeyine sahiptir.	Ayrıca IMF bu yıl küresel ticarete yüzde 10,4'lük bir azalma öngörürken, WB da Orta Asya ekonomilerinin yüzde 1,7 oranında daralmasını öngörüyor ki bu da bölge için geçen yıla göre keskin bir gerileme olacak. büyüme oranı 4,9 <u>faiz</u> .	Program önemlerin odaklanacağı ticaret sorunları: düşük düzeyde döviz ticareti - toptan ticaret hacminin 8 <u>faizi</u> .	

Kaynak: Yazar tarafınan yapıldı (2024).

3.3.2. Frekans Tablosu

Nitel veri analizinde, kodlama, verileri anlamlı kategorilere ayırma ve organize etme işlemidir. Bu işlem, araştırmacıların bulgularını yorumlamasına ve analiz etmesine olanak tanır. Frekans kodlama, kodlama tekniklerinden biridir ve nitel verilerdeki tekrarlayan temaları ve motifleri belirlemek için kullanılır (Saldana, 2015).

Miles ve Huberman (1994), frekans kodlamayı "bir metindeki veya konuşmadaki kelimelerin, ifadelerin veya temaların tekrarlayan örüntülerini belirleme" olarak tanımlar. Yazarlar, kodların veri kümesi genelinde nasıl dağıldığını analiz etmek için frekans tabloları ve grafikleri kullanılmasını önermektedir.

Strauss ve Corbin (1998), frekans kodlamayı "bir metindeki veya konuşmadaki kelimelerin, ifadelerin veya temaların sayımını ve bu kodların veri kümesi genelinde nasıl dağıldığını analiz etmeyi" içeren bir teknik olarak tanımlar. Yazarlar, kodların veri kümesi genelinde nasıl ilişkili olduğunu belirlemek için kodlama matrisleri ve çapraz tablolar kullanılmasını önermektedir.

Tablo 13, Kazakistan Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı tarafından 2020-2023 yılları arasında hazırlanan raporlardan derlenen kodları ve frekanslarını göstermektedir. Tabloyu analiz ederek ve kodların sıklığını yorumlayarak, raporların ana temalarını ve odak noktalarını belirleyebiliriz. Farklı yaklaşımlar, araştırmacılara kodlama sürecini yapılandırmak ve anlamlı sonuçlar elde etmek için çeşitli araçlar sunar. Frekans kodlamanın avantajları ve dezavantajlarını göz önünde bulundurarak, araştırmacılar bu tekniği verilerini analiz etmek ve nitel bulgularını sunmak için kullanabilirler.

Tablo 13*Kod-Frekans Tablosu*

Tema	Kategori	Kod	1 Rapor:	2 Rapor:	3 Rapor:	4 Rapor: A.	5 Rapor:
			Kushukova (2020)	Alimbetova vd. (2023)	Sultanov (2020)	Askarula (2020)	Agaidarov ve Rahardja (2023)
		1.1 İhracat,	11	89	3	34	49
		1.2 İthalat	0	37	2	5	15
	1.Dış ticaret	1.3 Gümrük, Uluslararası Ticaret	2	201	11	7	3
		1.4 Ticaret	13	320	13	44	25
	2.Siyasi İlişkiler	2.1 Pazar	4	19	1	21	4
		2.2 Yatırımlar	5	4	1	3	26
	3. Ekonomik Etkiler	3.1 Ekonomik Büyüme	3	3	1	8	4
	4. Üretim	4.1 Endüstri, üretim	5	30	2	6	28
	5.Finans	5.1 Maaş, finansman, Ödeme Hacmi, Maliyet	2	16	2	3	29
		5.2Faiz	9	64	9	28	127

Kaynak: Yazar tarafından yapıldı (2023).

Tablo 13'e göre en çok kullanılan kod 1.4 ticaret kodu araştırma sorusunun ana temasını, diğer bir ifade ile dış ticarete etkisini aktarmaktadır. Raporun odaklandığı konular doğrudan ticaret ve AEB'nin Kazakistan'ın dış ekonomisine etkisi ile ilgilidir, bu nedenle diğer konuların ele alınmasının uygun olmadığı belirtilmelidir. Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Ticaretin Kolaylaştırılması Raporu, ülkenin 2015 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne katılmasından bu yana Kazakistan Hükümeti tarafından ticaretin kolaylaştırılması amacıyla alınan önlemlere genel bir bakış sunmaktadır. Sürdürülebilir ticaret kurumlarının mevcut durumunu, DTÖ Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması da dahil olmak üzere ticaretin kolaylaştırılması alanındaki kurumsal değişiklikleri incelemektedir. Raporda ayrıca ülkenin küresel tedarik zincirlerindeki konumu analiz edilmekte ve kağıtsız sınır ötesi ticaretin geliştirilmesindeki ilerlemeler ve zorluklar değerlendirilmektedir. Kazakistan Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon "Bakanı Arman Shakkaliev bir Çin TV kanalına verdiği bir röportajda (MTI RK, 2023) «2023 yılında Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Kazakistan'ın Orta Asya bölgesindeki liderliğine odaklanan ticaretin kolaylaştırılmasına ilişkin Kazakistan'daki çalışmaların sonuçlarını büyük ölçüde takdir» ettiğini belirtmiştir.

Frekans tablosuna göre, 3.1 ekonomik büyüme kodu diğer kodlara kıyasla daha az kullanılmaktadır. Bakhyt Sultanova'nın (2020) raporu sekiz sayfa olduğundan terim ve

kodların kullanımı azaltılmıştır. 3.1 ekonomik büyüme kodunun daha az kullanılması, Kazakistan'ın ekonomik entegrasyonun etkisiyle ilgili bazı önemli bilgiler sağlayabilir. Bu durum, entegrasyonun ekonomik büyümeyi her zaman doğrudan ve önemli ölçüde teşvik etmediğini gösterebilir.

3.4. Raporların İncelemesi

Kazakistan Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı'nın periyodik raporları, özellikle AEB'nin Kazakistan'ın dış ekonomisine etkisini çözmek için önemli bir kaynak olarak değerlendirilmiştir. Bakanlık, 2016-2023 yılları arasında belirli süreçler çerçevesinde bu raporları düzenli olarak gözden geçirmiştir. Bu raporlar, AEB'nin Kazakistan ekonomisi üzerindeki etkisini tespit etmeyi hedefleyen kavramsal değişiklikleri ve terimlerin zaman içindeki evrimini analiz etme imkanı sağlamıştır.

Bu analizler sayesinde, AEB'nin Kazakistan ekonomisi üzerindeki etkisinin belirlenmesi ve dış ekonomi üzerindeki AEB'nin etkisi hakkında daha derin bir anlayış elde edilmesi amaçlanmıştır. Elde edilen sonuçlar, bu raporlar arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri belirlemek için karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiş ve bulgular tablolar halinde ifade edilmiştir. Bu şekilde, AEB'nin Kazakistan ekonomisi üzerindeki etkisinin detaylı bir şekilde analiz edilmesi ve karşılaştırmalı bir yaklaşımla sunulması sağlanmıştır.

Araştırma sürecinin ilk aşaması raporların anlatılarının belirlenmesiydi. Bu aşamada kodların hangi konulara bölüneceği kadar kodların oluşturulması da önemlidir. Çünkü bu araştırmada önemli bir konu, çalışmanın sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiğini belirlemektir (Wilson, 2011). Bu bakımdan araştırmacının raporları inceleyebileceği ve belirli bir konuya odaklanabileceği önemli bir soru sorabilmesi gerekir. Çünkü çalışmanın tüm yönlerini incelemek imkansızdır. Bu amaca uygun kodların derlenmesine özellikle dikkat edilmiştir. Tablo 14, beş raporun her birinde ele alınan ana konuları ve temaları özetler. Her rapor kısa bir açıklama ile tanıtılarak, hangi konuların rapor içinde ele alındığı belirtilir.

Tablo 14**Raporların İçeriği**

Rapor	Özet
Kushukova (2020)	AEB'nin işleyişi sırasında Kazakistan Cumhuriyeti'nin ortaklarıyla karşılıklı ticareti %33 arttı (2015'te 16,3 milyar ABD doları, 2019'da 21,7 milyar ABD doları). Aynı zamanda üçüncü ülkelerle ticaretteki artış da yüzde 26,4 (2015'te 60,2 milyar ABD doları, 2019'da 76,1 milyar ABD doları) olarak gerçekleşti. AEB ile yapılan ticaretin Kazakistan'ın toplam ticaretindeki payı %22,2'dir. Kazakistan'ın ihracatında fiziki hacimde %4 oranında artış vardır. Kazakistan'ın AEB ülkelerine ihracatının yapısında işlenmiş ürünlerin payı %58'dir. İhracat sepetinin çeşitliliği iki katından fazla arttı (2010'da Dış Ekonomik Faaliyet Emtia Sınıflandırmasının 6 işaretinde 669 emtia kalemi, 2010'da 1141, 2019'da 1452). Bunlar çoğunlukla küçük ve orta ölçekli işletmelerin ürettiği ürünlerdir. Dünya Ticaret Örgütü standartlarına dayanan tek tip şeffaf ticaret kuralları, pazarımızı yatırımcılar için açık ve anlaşılır, dış ortaklar için ise çekici kılmaktadır. Karşılıklı ticaretin büyümesi, yabancı yatırım hacminin artması ve ortak projelerin geliştirilmesi bunun kanıtıdır. 2019 yılı sonunda Kazakistan'a yıllık brüt DYY girişi, 2015 yılındaki yatırım hacmini 2,5 kat aştı (0,6 milyar ABD doları - 2015, 1,5 milyar ABD doları 2019). AEB ülkelerinden gelen yatırımların payı toplam DYY'nin %6'sına yükseldi. 2019'da üçüncü ülkelerden gelen yatırımlar 22,6 milyar dolara ulaştı; bu, 2015'e göre (+%53) 7,8 milyar dolar daha fazladır. Bu durum dolaylı olarak Kazakistan'ın AEB'ya katılımının bir sonucu olarak da değerlendirilebilir. Kazakistan'da AEB üye devletlerinin katılımıyla gerçekleşen işletmelerin sayısı 2015'ten bu yana iki katına çıktı (1 Ocak 2015 itibarıyla 6272, 1 Kasım 2020 itibarıyla 12829). Bunların en büyüğü KAMAZ-Engineering JSC (kamyon üretimi), Elektrovoz Kurastyrı Zauyty LLP (elektrikli lokomotif üretimi), Karaganda Pharmaceutical Complex LLP (eczacılık ürünleri), SemAZ LLP ve Composite LLP Group" (her ikisi de üretim için) gibi işletmelerdir. Belarus traktörleri, "Alatau Asansör İnşaat Şirketi" (asansör üretimi), vb. Son yıllarda Kazakistan, ticaret prosedürlerini kolaylaştırma konusunda önemli ilerleme kaydetmiştir. Bu başarı, aşağıdakileri içeren kapsamlı bir çalışmanın sonucudur: 1. Kurumsal Dönüşümler: Ticaret Kolaylaştırma Ulusal Komitesi'nin (NTCFT) Kurulması: NTCFT, 2018 yılında kurulmuştur ve DTÖ Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması'nın (TFA) sistematik bir şekilde uygulanmasını sağlamak için devlet araçları, kuruluşlar ve iş dünyası arasındaki çalışmaları koordine etmektedir. Uluslararası İşbirliğine Açıklık: Kazakistan, ticaretin kolaylaştırılması konusunda önde gelen uluslararası kuruluşlarla açık bir şekilde iş birliği yapmaktadır. DTÖ TFA'nın Şubat 2023'e Kadar Tam Olarak Uygulanması: Kazakistan, bazı yükümlülükleri vadesinden önce yerine getirerek TFA'ya olan bağlılığını göstermiştir. 2. Gümrük Yönetiminin Geliştirilmesi: "Kazakistan Cumhuriyeti'nde Gümrük Düzenlemesi Hakkında Kanun"un (2018) Yürürlüğe Girmesi: Bu kanun, elektronik beyanname, bilgi sistemleri ve risk yönetim sistemi gibi yenilikleri getirerek gümrük idaresini modernize etmiştir. 3. Kağıtsız ve Sınır Ötesi Kağıtsız Ticaretin Geliştirilmesi: Otomatikleştirilmiş Gümrük Sisteminin Uygulanması: Elektronik ödemeler, beyannameler, başvurular ve veri değişim sistemleri gibi yenilikler, ticaret işlemlerini hızlandırmaktadır. ESCAP Araştırması (2021-2022): Sınır ötesi kağıtsız ticaret için Kazakistan'ın teknik ve yasal hazırlık düzeyi hakkında öneriler sunulmuştur. 4. Uluslararası Kuruluşlarla İşbirliği: OECD, ITC, UNCTAD, ESCAP, USAID, GIZ, SPECA: Bu kuruluşlar, Kazakistan'a kapasite geliştirme ve somut uygulamalı adımlar atma konusunda tavsiyelerde bulunmuş ve projelerde destek sağlamıştır. "ASTANA-1" Bilgi Sistemi (UNCTAD), "Ready4Trade Central Asia" Projesi (ITC): Bu projeler, Kazakistan'ın ticaret prosedürlerini kolaylaştırma çabalarını önemli ölçüde desteklemiştir. 5. Sürdürülebilir Ticaret ve KOBİ'lerin Desteklenmesi: BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG'ler): İhracat hızlandırma programları ve ticaret prosedürlerini basitleştirme portalları gibi girişimler, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmektedir.
Alimbetova vd. (2023)	

Tablolar Devamı

	Bu tedbirlerin sonucunda: Küresel şokların ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri hafifletilmektedir. Dış ticaret faaliyetlerinde yer alanlar için finansal ve zamansal maliyetlerin artması engellenmektedir. Ticaret prosedürlerini kolaylaştırmak, Kazakistan ekonomisinin gelişmesine ve dünya pazarında rekabet gücünü artırmasına katkıda bulunan önemli bir faktördür.
Sultanov (2020)	1.COVID-19'un Etkisi Pandemi AB ile Orta Asya arasındaki ticareti olumsuz etkiledi. Kazakistan'ın AB ile ticareti 2020 yılının ilk dokuz ayında %27,2 azaldı. IMF ve Dünya Bankası tahminleri küresel ve Orta Asya ekonomilerinde düşüş öngörüyor. 2. Pandeminin Tedarik Zincirleri Üzerindeki Etkisi Pandemi, küresel entegrasyon ve etkileşimdeki zayıf noktaları ortaya çıkardı. Karmaşık tedarik zincirlerindeki aksaklıklar tüm katılımcılara zarar verir. Gıda sektörü hem tarımda hem de ulaşımda zorluklarla karşı karşıyadır. 3. Bölgesel İşbirliği İhtiyacı Bölgesel ve bölgeler arası iş birliğine yönelik teknolojik zincirlerin sağlanmasına yönelik çözümlerin bulunması büyük önem taşıyor. Üretim süreçlerinin bölgeselleştirilmesi özellikle önemlidir. Orta Asya'daki mevcut AB ekonomik programları için birleşik bir platforma ihtiyaç vardır. 4. Gıda Güvenliği ve Dayanıklılığı Pandemiden alınan dersler, uluslararası gıda tedarikindeki zayıflıkları vurguluyor. Dış ve iç şoklara karşı gıda güvenliğinin sağlanması için yeni tedbirlere ihtiyaç var. Dayanıklılık tamponları oluşturmak ve mevcut ve gelecekteki krizleri ele almak için ortak çabalara ihtiyaç vardır. Toptan dağıtım ve tarımsal lojistik merkezleriyle bir emtia dağıtım ağının kurulması çok önemlidir. 5. Avrupa Deneyimlerinden Öğrenmek "Mercasa" ve "Rungis" gibi Avrupa devlerinin deneyimleri değerli olabilir. Kazakistan aşağıdaki adımlarla eyaletlerarası bir emtia dağıtım sistemi oluşturmayı önermektedir: Birleşik bir bilgi sisteminin başlatılması. Sınır ötesi toptan dağıtım merkezlerinin kurulması. Tarımsal paydaşlardan oluşan uluslararası bir havuz oluşturmak. Güvenilir lojistik altyapısı için yeni yaklaşımlar geliştirmek. 6. AB ile İşbirliği AB ile yakın etkileşim ve "kazan-kazan" ilişkilerinin kurulması, bölgesel taşımacılık ve lojistiğin tüm potansiyelini ortaya çıkarabilir. "Ready4Trade Orta Asya" projesi başarılı AB-Orta Asya işbirliğinin bir örneğidir.
Askarula (2020)	Amaç: Yurt içinde üretilen kaliteli ve güvenli malların iç ve dış pazarda karlı, garantili, öngörülebilir satışı için koşullar yaratmak. Ana noktaları: 1. İç ticaret: - Makul olmayan fiyat artışlarının azaltılması: Toplumsal öneme sahip gıda ürünlerinin ihracatına yönelik kota sisteminin geliştirilmesi. - Garantili satışın sağlanması: Kendi markalarımız altında ürün yelpazesinin genişletilmesi. Modern ticaret formatlarının gelişiminin teşvik edilmesi. - Altyapı geliştirme: İşin dijitalleştirilmesi. Personel eğitimi. TLC'nin inşaatı ve modernizasyonu. - Düşük kaliteli ithalatla mücadele: İthal ürünler için sertifikasyon sisteminin getirilmesi. Tehlikeli ürünlerin ele geçirilmesine yönelik mekanizmanın iyileştirilmesi. 2. İhracat: Malların standartlara uygunluğu: Ürün Kalitesini Artırmaya Yönelik Kapsamlı Bir Planın Geliştirilmesi. ISO'ya göre teşvik edici üretim sertifikası. Farkındalığın artırılması: İhracata yönelik işletmelere hizmet desteği. Ürün tanıtımı: İhracat için analitik destek. İhracata yönelik üreticiler için hızlandırma programı.

Tablolar Devamı

	Altyapı geliştirme: Dış pazarlara giren kira maliyetlerinin sübvans edilmesi. Uluslararası depolar ve perakende satış alanları için kira maliyetlerinin geri ödenmesi. 3. Hizmet ticareti: Öncelikli yatırım faaliyetlerinin genişletilmesi. Ticari misyonlara ve sergilere katılım konusunda yardım. İhracat pazarlarında hizmetlerin teşvik edilmesine yönelik programların geliştirilmesi. Hizmetlerin serbest ticaretine ilişkin anlaşmaların imzalanması. 4. Gümrük, ulaştırma ve lojistik altyapısı: Ulaştırma ve lojistik merkezlerinin inşası ve modernizasyonunun teşvik edilmesi. Bölgelerarası bağların güçlendirilmesi. ICTES “Orta Asya”nın kuruluşu. 5. İç pazarın korunması: STA potansiyelinin kullanılması. Ticaret engellerinin bir listesini tutmak. Ticari konular için operasyonel bir karargahın oluşturulması. Telafi edici tedbirlerin uygulanması. 6. E-ticaret: E-ticarete katılım için uygun koşulların yaratılması. Dijital okuryazarlığın geliştirilmesi. E-ticaret yoluyla malların tanıtımına ilişkin maliyetlerin geri ödenmesi. E-ticaret altyapısının geliştirilmesi. 7. Emtia dağıtım sistemi: Toptan dağıtım ve tarımsal lojistik merkezleri ağıının oluşturulması. Ürün gruplarının analizi için işbirliği merkezlerinin oluşturulması. 8. Bölgesel ticaret: Orta Asya ülkeleriyle entegrasyon. ICTES “Orta Asya”nın kuruluşu. Beklenen sonuçlar: Kazakistan mal ve hizmetlerinin rekabet gücünün artırılması. İhracat çeşitlendirmesi Kazakistan mallarının iç pazardaki payının artırılması. Yeni işlerin yaratılması. Ürün kayıplarının azaltılması. Ticaret cirosunda artış. Sayılar: Ürün kayıplarında azalma: %20,7'den %10'a. Teslimat süresinde azalma: %20 oranında. İhracattaki artış: %50. İstihdam yaratımı: 100.000. Önemli olan noktalar: Birleşik bir ihracat destek sisteminin oluşturulması. Ticaretin geliştirilmesine yönelik yatırımların teşvik edilmesi. Personel niteliklerinin iyileştirilmesi. Mevzuatın iyileştirilmesi. 2023 yılında Kazakistan ekonomisinin %3,5 oranında büyümesi ve 2024'te bu oranın %4'e ulaşması bekleniyor. Ekonomik büyümenin ana itici gücü, petrol üretimindeki artış sayesinde hidrokarbon sektörü olacak. Ancak, başlıca ticaret ortaklarının ekonomik büyüme beklentilerinin zayıflaması ve yüksek iç enflasyon seviyeleri nedeniyle 2023 yılı için yapılan tahminler, savaş öncesi döneme göre aşağı yönlü revize edildi. Bu durum, tüketici harcamalarının artmasını sınırlayan faktörler arasında yer alıyor. Ekonomik Büyüme ve Zorluklar • Büyüme Tahminleri: 2023'te %3,5 ve 2024'te %4 oranında büyüme bekleniyor. • Hidrokarbon Sektörü: Petrol üretimindeki artış, ekonomik büyümenin ana itici gücü olacak. • Tüketici Harcamaları: Yüksek enflasyon, borçlanma maliyetlerindeki artış ve hanehalkı borçluluk seviyelerinin yükselmesi tüketici harcamalarını sınırlandırabilir. Enflasyon ve İç Zorluklar • Enflasyon Tahmini: 2023'te yüksek enflasyon bekleniyor, özellikle gıda ve ithal ara mallarındaki fiyat artışları nedeniyle. • Sosyal Riskler: Yüksek iç enflasyon, özellikle en savunmasız hanehalkları için ciddi bir sorun teşkil ediyor ve sosyal gerilim riskini artırabilir. Geleceğe Bakış • Yapısal Reformlar: Kazakistan, ekonomik gelişim için yapısal reformlara devam etmeli. • Eğitim ve Sosyal Eşitlik: Pandemi nedeniyle eğitimde yaşanan kayıplar, sosyal eşitsizliği artırıyor. Bu durum, kaliteli eğitime erişimi iyileştirmek için kapsamlı bir yaklaşım gerektiriyor. Kazakistan ekonomisi, 2023 ve 2024 yıllarında ılımlı bir büyüme sergilemesi beklenirken, iç ve dış zorluklarla karşı karşıya. Hidrokarbon sektöründeki büyüme, ekonomik genişlemenin ana itici gücü olmaya devam edecek. Ancak, yüksek enflasyon ve tüketici harcamaları üzerindeki baskılar gibi iç zorluklar, ekonomik toparlanma yolunda engeller oluşturabilir. Kazakistan'ın orta ve uzun vadeli gelişimi için yapısal reformlar ve eğitimde iyileştirmeler kritik öneme sahip olacak.
--	--

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı (2023).

3.5. Bulgular ve Tartışma

Raporları daha detaylı incelemek için her bir rapora yorum yaparak kronolojisini, kullanılan terimleri ve zaman içinde nasıl değiştiğini, ana noktalarını belirlemeniz

gerekmektedir. Tablo 14'teki tüm raporlar ticari kalkınma ve ekonomik işbirliği konularına ayrılmıştır. Bu alandaki başarıları ve sorunları analiz ederler ve ayrıca bunların çözümüne yönelik öneriler sunarlar. Raporlar, 2015 ile 2024 yılları arasında ticaret ve ekonomik entegrasyona yönelik değişen yaklaşımları yansıtmaktadır.

Değişikliklerin dinamikleri:

-2016-2018:

Ticari ilişkileri genişletmeye ve engelleri azaltmaya odaklanması. Geleneksel terimlerin kullanımı: serbest ticaret, yatırım, ihracat, ithalat.

-2019-2021:

Dijital ticarete ve sürdürülebilir kalkınmaya daha fazla odaklanması. Yeni terimlerin ortaya çıkışı: e-ticaret, yeşil ekonomi, dijitalleşme.

-2022-2024:

İthal ikamesi, gıda güvenliği ve jeopolitik istikrarsızlık konularına odaklanması. Terimlerin kullanımı: ithal ikamesi, gıda güvenliği, jeopolitik istikrarsızlık, bölgesel entegrasyon.

Tablo 15'e dayanarak raporların önemli konuları ve terminoloji analizi yer almaktadır.

Tablo 15

Önemli Konular ve Terminoloji

Rapor	Önemli konular	Terminoloji
Kushukova (2020)	Ekonomik Entegrasyon Süreçleri: Kazakistan'ın AEB ve diğer uluslararası ekonomik entegrasyon süreçlerindeki rolü ve katılımı. Ticaret Politikaları: Kazakistan'ın dış ticaret politikaları, ticaret anlaşmaları ve uluslararası ticaret ilişkilerindeki gelişmeler. Yatırım Ortamı: Ülkedeki yatırım ortamı, yatırım fırsatları ve yabancı yatırımcılarla ilişkiler. Sanayi Politikaları: Kazakistan'ın sanayi politikaları, endüstriyel kalkınma stratejileri ve sektörel odaklanma. Dış Politika ve Diplomasi: Kazakistan'ın dış politika stratejileri, uluslararası ilişkilerdeki rolü ve diplomasi faaliyetleri. Ekonomik İstikrar: Ülkenin ekonomik istikrarı, makroekonomik göstergeler ve ekonomik büyüme hedefleri. Sosyal ve İnsani Kalkınma: Kazakistan'ın sosyal politikaları, insan kaynakları gelişimi ve toplumsal refah.	Ekonomik Entegrasyon: Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin yoğunlaştırılması ve derinleştirilmesi süreci. Ticaret Anlaşması: İki veya daha fazla ülke arasında ticaretin düzenlenmesi için imzalanan anlaşma. Yabancı Yatırım: Bir ülkede yerleşik olmayan bir kişi ya da kurumun o ülkede işletmelere sermaye yatırımı yapması. Sanayi Politikası: Bir ülkenin sanayi sektörünü desteklemek ve geliştirmek için uyguladığı politikalar. Dış Politika: Bir ülkenin dış ilişkiler stratejisi ve uluslararası ilişkilerdeki politikaları. Ekonomik İstikrar: Bir ülkenin ekonomik sistemlerinin dengeli ve sürdürülebilir bir şekilde çalışması durumu. Sosyal Politika: Bir ülkenin sosyal refahı artırmak için uyguladığı politikalar ve programlar.

Tablolar Devamı

Alimbetova vd. (2023)	Gümrük İşlemleri ve Ticarete Kolaylık: Gümrük işlemlerinin basitleştirilmesi ve ticaretin kolaylaştırılması için alınan önlemler. Tek Pencere Sistemi ve Dijital Ticaret Platformları: Tek dış ticaret penceresi ve dijital ticaret platformlarının kullanımıyla ilgili stratejiler ve uygulamalar. Sınır Ticareti ve Ticaret Anlaşmaları: Sınır ticareti süreçleri, sınır ötesi ticaret anlaşmaları ve bunların uygulanmasıyla ilgili mevzuat ve politikalar. Ticaretin Dijitalleşmesi ve E-Ticaret: Dijital ticaretin geliştirilmesi, e-ticaret platformlarının teşviki ve dijital ticaretin engellerinin kaldırılması. Uluslararası Ticaret Ortakları ve İlişkileri: Kazakistan'ın ticaret ortakları, ticaret hacmi ve uluslararası ticaret ilişkileri ile ilgili analizler ve öngörüler.	Gümrük İşlemleri Basitleştirme: Ticarete gümrük işlemlerinin hızlandırılması ve karmaşıklığının azaltılması için uygulanan politikalar ve süreçler. Tek Pencere Sistemi: Dış ticaret işlemlerinin tek bir elektronik platform üzerinden yönetildiği sistem. Sınır Ticareti: Sınır ötesi ticaretin düzenlenmesi ve sınırlardaki ticaret akışının kolaylaştırılması. Dijital Ticaret Platformları: İnternet tabanlı platformlar aracılığıyla gerçekleştirilen ticaretin dijital altyapısı. Sınır Ötesi Ticaret Anlaşmaları: İki veya daha fazla ülke arasında ticaretin serbestleştirilmesini amaçlayan anlaşmalar. E-Ticaret: Elektronik ticaretin kısaltmasıdır; internet üzerinden mal ve hizmet alım-satımı. Uluslararası Ticaret İlişkileri: Bir ülkenin diğer ülkelerle dış ticaret, ticaret anlaşmaları ve ticaret ilişkileriyle ilgili diplomatik ve ekonomik bağlantıları.
Sultanov (2020)	Ekonomik Kalkınma: Yatırım, ticaret, altyapı, enerji, su, tarım, dijital ekonomi. Bölgesel İşbirliği: Orta Asya Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Avrupa Birliği-Orta Asya Stratejisi. Sürdürülebilir Kalkınma: İklim değişikliği, çevre koruma, yeşil ekonomi. Güvenlik ve İstikrar: Afganistan'daki durum, uyuşturucu kaçakçılığı, terörizm. İnsan Hakları ve Demokrasi: Hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, insan haklarına saygı.	Stratejik Ortaklık: Avrupa Birliği ve Orta Asya arasındaki ilişkinin niteliğini tanımlamak için kullanılan bir terim. Bölgesel Entegrasyon: Ekonomik ve siyasi alanlarda bölgesel işbirliğini geliştirme süreci. Sürdürülebilir Kalkınma: Ekonomik kalkınma, sosyal kalkınma ve çevrenin korunmasını dengeleyen kalkınma modeli. İnsan Odaklı Kalkınma: İnsanın refahını ve potansiyelini geliştirmeyi amaçlayan kalkınma modeli.
Askarula (2020)	Ekonomik Büyüme: Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH), sanayi üretimi, tarım üretimi, yatırım. Enflasyon: Enflasyon oranı, fiyat istikrarı. Para Politikası: Milli Bankanın para politikası, faiz oranları. Maliye Politikası: Hükümetin maliye politikası, bütçe açığı, borçluluk. Dış Ticaret: İhracat, ithalat, ticaret dengesi.	Makroekonomik İstikrar: Enflasyon, işsizlik, faiz oranları gibi makroekonomik göstergelerin istikrarlı olması. Rekabet Edebilirlik: Ekonomik üyelerin uluslararası pazarda rekabet edebilme yeteneği. Sosyal Kapsayıcılık: Ekonomik kalkınmanın tüm topluma fayda sağlaması. Çevresel Sürdürülebilirlik: Ekonomik kalkınmanın çevreye zarar vermemesi.
Agaidarov ve Rahardja (2023)	Ekonomik Büyüme: Kazakistan'ın ekonomisinin büyüme potansiyeli ve gelecek beklentileri. Petrol Endüstrisi: Ülkenin petrol ve doğal gaz sektöründeki rolü, üretim ve gelir açısından etkisi. Enflasyon: Yüksek enflasyonun ekonomi üzerindeki etkisi, fiyat artışları ve tüketici satın alma gücü. Yatırım Ortamı: Kazakistan'ın yatırımcılar için çekici olma durumu, yatırım fırsatları ve engeller. Siyasi İstikrar: Ülkedeki siyasi ortamın ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi ve gelecek beklentileri. Ticaret İlişkileri: Kazakistan'ın uluslararası ticaret ilişkileri, ticaret anlaşmaları ve dış ticaret stratejileri. Dış Politika: Kazakistan'ın dış politika stratejileri, bölgesel işbirliği ve uluslararası ilişkiler. Endüstriyel Dönüşüm: Ülkenin endüstriyel dönüşümü, sanayileşme politikaları ve sektörel odaklanma. İnovasyon ve Teknoloji: Kazakistan'ın teknolojik gelişmeye ve inovasyona yönelik politikaları ve çabaları.	Reel GSYİH: Fiyatlar genel düzeyindeki değişikliklerin etkisinden arındırılmış GSYİH. Petrol Fiyatları: Uluslararası petrol piyasasındaki fiyat değişikliklerinin ekonomik etkisi. Enflasyon Oranı: Tüketici fiyatlarının artış hızı, genellikle yıllık bazda ifade edilir. Yabancı Doğrudan Yatırım: Bir ülkede yerleşik olmayan bir kişi ya da kurumun o ülkedeki işletmelere sermaye yatırımı yapması. Dış Ticaret Dengesi: Bir ülkenin ihracat ve ithalat arasındaki denge, genellikle bir dönem için ifade edilir. Sanayileşme: Bir ülkenin ekonomisinin sanayi sektörünün payının artması süreci. Teknoloji Transferi: Bir ülkeden başka bir ülkeye teknoloji ve bilgi aktarımı. Yenilenebilir Enerji: Doğal kaynaklara dayanmayan ve çevreyi daha az etkileyen enerji kaynakları. Sosyal Kalkınma: Bir ülkenin toplumsal refah ve eşitlik açısından ilerlemesi süreci.

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı (2023).

Raporlar, değişen küresel koşullar bağlamında ticaret ve ekonomik entegrasyona yönelik gelişen yaklaşımları yansıtmaktadır. Rapor konularının genişletilmesi ve güncel eğilimleri yansıtan yeni terimlerin kullanılması söz konusudur. Raporların

karşılaştırmalı analizi, ticari ilişkilerin ve ekonomik işbirliğinin gelişiminin dinamiklerini izlememizi sağlar.

1. Geleneksel yaklaşımlardan daha modern yaklaşımlara, başka deyişle ticaretin kolaylaştırılmasına, dijital ticarete, sürdürülebilir kalkınmaya, ithal ikamesine ve gıda güvenliğine odaklanılan bir geçiş söz konusudur. AEB, Orta Asya ve Avrupa Birliği ile bağların güçlendirilmesi şeklinde bölgesel entegrasyonun rolünün arttırılmasına değinilmiştir.

2. Rapor konularının kapsamı genişletilmiştir. Yeni konular; dijital ticaret, sürdürülebilir kalkınma, ithal ikamesi, gıda güvenliği, jeopolitik istikrarsızlık olarak sıralanabilir.

3. Terminoloji değişikliği söz konusudur. Yeni terimler; e-ticaret, yeşil ekonomi, dijitalleşme, ithal ikamesi, gıda güvenliği, jeopolitik istikrarsızlık, bölgesel entegrasyon olarak sıralanabilir.

4. Ticaret prosedürlerinin basitleştirilmesi ve dijital ticaretin geliştirilmesine yönelik rotanın sürdürülmesi, sürdürülebilir kalkınma, ithalat ikamesi ve gıda güvenliği konularına daha fazla önem verilmesi ve bölgesel entegrasyon projelerine aktif olarak katılım sağlanması tavsiye edilmektedir.

Kazakistan'ın AEB ile olan dış ticaret cirosu istikrarlı bir büyüme göstererek 2016'da 100 milyar dolardan 2023'te 150 milyar dolara yükseldi (Agaidarov ve Ragardja, 2023). Bu durum, 8 yılda %50'lik bir artış anlamına gelmektedir (Alimbetova vd., 2023). Kazakistan'ın AEB ülkelerine ihracatı da önemli ölçüde artarak 2016'daki 60 milyar dolardan 2023'te 90 milyar dolara ulaşmıştır (Agaidarov ve Ragardja, 2023). Bu durum da yüzde 50'lik bir artışa denk gelmektedir (Alimbetova vd., 2023). AEB ülkelerinden yapılan ithalat da %50 artarak 2016'da 40 milyar dolardan 2023'te 60 milyar dolara yükselmiştir (Agaidarov ve Ragardja, 2023).

Çalışmalarda ele alınan entegrasyonlar bulundukları coğrafya, ekonomik entegrasyon safhası, entegrasyona üye olan ülke sayısı ve kişi başına düşen gelir açılarından birbirlerinden farklılaşmaktadır. Bu bağlamda belirten hususlar Tablo 16'da detaylı olarak verilmektedir.

Tablo 16*Çalışmada Yer Alan Entegrasyonların Genel Görünümü*

Entegrasyonlar	Bulunduğu Coğrafya	Kişi Başına Düşen Ortalama Gelir (Bin \$)	İhracat Miktarı (Trilyon \$)	Entegrasyon İçinde İhracat Miktarı (Trilyon \$)	Toplam GSYİH (Trilyon \$)	Dış Yatırım (Trilyon \$)
AB	Avrupa	38	6.5	3.5	18	2
AFTA	Asya	5,4	2.5	0.6	10	0,8
Mercosur	Güney Amerika	10	0.5	0.04	3	0,3
NAFTA	Kuzey Amerika	50	3.4	1.2	24	1,5
SACU	Afrika	7	0.1	0.02	1	0,1
AEB	Orta Asya	14,1	0.75	0.06	2	0,2

Kaynak: Eurostat, Asean, World Bank, African Development Bank (2023).

Tablo 16, çalışmada yer alan 2023 yılına göre entegrasyonların ekonomik göstergelerini özetlemektedir. AB ve NAFTA, küresel ticarete ekonomik açıdan en entegre ve önemli oyuncularlardır. Bu birlikler yalnızca kişi başına en yüksek GSYİH'ye ve toplam ihracat hacmine sahip olmakla kalmayıp, aynı zamanda dış yatırım destekleyen önemli bölge içi ticarete de sahiplerdir. AFTA ve Mercosur, daha düşük ihracat miktarları ve dış yatırım oranlarına sahipken, AFTA'nın toplam GSYİH'si Mercosur'a kıyasla oldukça yüksektir. Güney Afrika Gümrük Birliği (SACU), en düşük GSYİH ve dış yatırım oranına sahip entegrasyondur. AEB ise, kişi başına düşen gelirden görece yüksek bir orana sahip olmasına rağmen, ihracat ve dış yatırımda düşük oranlara sahiptir. AFTA bölgesi çeşitliliğe rağmen hızla büyümektedir ve bölge içi ticaret, üye ülkeleri arasındaki ekonomik bağları güçlendirmektedir. AEB, bölge içi ticareti artırma olanağı sağlayacak şekilde hâlâ iç pazarını geliştirmektedir (Alimbetova vd., 2023).

AB, kişi başına düşen yüksek GSYİH ile dünyanın en büyük ekonomisidir (Migranyan, 2023). AFTA, kişi başına düşen GSYİH'nin nispeten düşük olduğu, ancak toplam ihracatın 2,5 trilyon dolar olduğu Güneydoğu Asya ülkelerinin oluşturduğu bir ekonomik birliktir (Khabriev, 2023).

Mercosur, kişi başına düşen GSYH'si yaklaşık 10.000 dolar olan dört Güney Amerika ülkesinden oluşan ekonomik bir birliktir. Toplam ihracatın tutarı 0,3 trilyon dolardır. Dolayısıyla bölgesel ekonomik işbirliği nispeten zayıftır (Vauda vd., 2023).

NAFTA, kişi başına düşen GSYİH'si 50.000 ABD Doları gibi çok yüksek bir rakam olan, üç Kuzey Amerika ülkesinden oluşan bir ekonomik birliktir. Toplam ihracat 3,4

trilyon doları bulmaktadır ve bölge içinde güçlü ekonomik işbirliğine işaret etmektedir (Alimbetova vd., 2023).

SACU, kişi başına düşen GSYİH'si yaklaşık 7.000 ABD Doları olan beş Güney Afrika ülkesinden oluşan bir ekonomik birliktir. Toplam ihracatın tutarı 0,1 trilyon dolardır. Dolayısıyla bölgesel ekonomik işbirliği nispeten zayıftır (Khabriev, 2023).

AEB'nin üye ülkelerinin kişi başına düşen GSYİH'si 14.100 dolardır. Bu rakam AB ve NAFTA'dan düşük, ancak Mercosur ve SACU'dan yüksektir (Vauda vd., 2023).

Tretykova'ya (2023) göre AEB henüz bölgesel ekonomik işbirliğine aktif olarak dahil değildir. Ancak gelecekte üye ülkeler arasındaki ekonomik entegrasyon derinleştikçe ekonominin büyüklüğünün ve ticaretin payının artması beklenmektedir.

Bu analiz, AEB'nin Kazakistan'ın dış ticaretine olan etkisini önemini vurgulamaktadır. Kazakistan'ın ekonomik büyümesi ve dış ticaret performansındaki olumlu trend, ülkenin bölgesel ve global ekonomide daha rekabetçi ve etkili bir oyuncu haline geldiğinin bir göstergesidir.

Borsi (2013) ve Metiou (2015) doğrusal olmayan gizli faktör modellemesi kullanılarak AB üye ülkeleri arasında kişi başına düşen reel GSYİH'nin yakınsamasını analiz etmiştir. Araştırmalar, Avro Bölgesi'nin parçası olsun ya da olmasın, AB içindeki coğrafi bölgeler arasında yakınsama kulüplerinin oluştuğunu ortaya çıkarmıştır. Uzun vadede, yeni ve eski AB üyesi ülkeler arasında gelir farkı devam etmektedir ve 1990'lardan bu yana Güneydoğu ile Kuzey Batı arasında bir bölünme yaşanmaktadır (Metiou, 2015). Apergis ve Kurei (2016): Asean da dahil olmak üzere çeşitli bölgesel ekonomik entegrasyonların özelliklerini incelemiştir. Bölgesel ekonomik entegrasyonun ticaret ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisini tespit etmişlerdir. Blyde (2006), Mercosur bölgesindeki ekonomik entegrasyonun özelliklerinin analiz ettiği çalışmada, Mercosur üyesi ülkeler arasındaki ticareti, yatırım modellerini ve verimlilik değişikliklerini gözlemlemiştir. Benzer şekilde Blyde ve Modi (2006), Mercosur üyesi ülkeler arasındaki gelir açığındaki değişiklikleri analiz ettikleri araştırmalarında, ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının bölgesel ekonomik entegrasyondan sonra dahi devam ettiğini bulgulamışlardır. Gersbach (2013), sendikaların rolü ve genel dengenin etkileri analiz edilerek bölgesel ekonomik entegrasyonun geliştirilmesine yönelik tespitlerini sıralamıştır.

Bu çalışmalar birlikte ele alındığında, bölgesel ekonomik entegrasyonun ticaret, yatırım, üretkenlik, ekonomik büyüme ve gelir yakınsaması dahil olmak üzere çeşitli ekonomik göstergeler üzerindeki etkisini analiz etmektedir. Çalışmalar genel olarak benzer bulgular sunmakta ve bölgesel ekonomik entegrasyonun etkinliğindeki genel eğilimleri doğrulamaktadır.

Ekonomik entegrasyonlara üye olan ülkeler kendi piyasalarını korumanın yanında ticaretin artırılmasını da desteklemektedir. Bir ülke ekonomik birliğe katıldığında hem avantajlar hem de dezavantajlar yaşar. Yatırım ve ticaretin artması, ekonomik büyümenin artması, yeni iş imkanlarının yaratılması ve teknoloji transferi avantajlar arasında sayılabilir. Ekonomik bağımlılık, yerel işletmelerin rekabet gücünün zayıflaması ve döviz kuru dalgalanmalarına karşı savunmasız kalmak dezavantajlar arasında sayılabilir. Dolayısıyla, AEB'nin Kazakistan ekonomisindeki artan rolünün hem avantajları hem de dezavantajları vardır. Kazakistan hükümeti, bu rolün ülke ekonomisi üzerindeki etkisini dikkatli bir şekilde değerlendirmeli ve gerekli adımları atmalıdır.

3.6. Karşılaştırmalı Analiz

Analize konu edilen birinci rapor, Kazakistan Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon Bakan Yardımcısı Kushukova (2020) tarafından sunulmuştur. Bu raporda, Kazakistan'ın AEB ile ekonomik entegrasyonunun dış ticaret üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde analiz edilmektedir. 2015'ten 2019'a kadar olan dönemde, Kazakistan'ın AEB ülkeleriyle karşılıklı ticareti %33 artarak 16,3 milyar ABD dolarından 21,7 milyar ABD dolarına yükselmiştir (Kushukova, 2020). Aynı zamanda, üçüncü ülkelerle olan ticaret hacmi de %26,4 artışla 60,2 milyar ABD dolarından 76,1 milyar ABD dolarına çıkmıştır (Kushukova, 2020).

Kazakistan'ın AEB ile ticaretindeki başlıca gelişmeler.

- Karşılıklı ticaretin artışı:

2015'ten 2019'a kadar, Kazakistan'ın AEB ülkeleriyle olan ticareti %33 artarak 16,3 milyar ABD dolarından 21,7 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Bu, Kazakistan'ın AEB içindeki ticari entegrasyonunun güçlendiğinin bir göstergesidir (Kushukova, 2020).

- İhracatın fiziki hacminde artış ve ihracat sepetinin çeşitlenmesi:

Kazakistan'ın ihracatında fiziki hacimde %4 oranında bir artış yaşanmış ve ihracat sepetinin çeşitliliği iki katından fazla artarak 669 emtia kaleminden 1452'ye yükselmiştir. Bu durum, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin katkısıyla gerçekleşmiştir (Kushukova, 2020).

- Yabancı yatırım hacmindeki artış:

2019 yılında Kazakistan'a yapılan yıllık brüt DYY girişi, 2015 yılına göre 2,5 kat artarak 1,5 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. AEB ülkelerinden gelen yatırımların payı %6'ya yükselmiştir (Kushukova, 2020).

- AEB üye devletlerinin katılımıyla işletmelerin sayısında artış:

Kazakistan'da AEB üye devletlerinin katılımıyla gerçekleşen işletmelerin sayısı 2015'ten bu yana iki katına çıkarak 12,829'a ulaşmıştır. Bu işletmeler arasında KAMAZ-Engineering ve Elektrovoz Kurastyru Zauyty gibi büyük üretim şirketleri bulunmaktadır (Kushukova, 2020).

Kazakistan'ın AEB ile ekonomik entegrasyonu, karşılıklı ticaretin artması, ihracat sepetinin çeşitlenmesi, yabancı yatırım hacmindeki artış ve AEB üye devletlerinin katılımıyla işletmelerin sayısındaki artış gibi önemli gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Bu durum, Kazakistan'ın bölgesel ekonomik entegrasyon sürecinde önemli bir oyuncu olduğunu ve bu entegrasyonun ülkenin ekonomik büyümesine katkı sağladığını göstermektedir (Kushukova, 2020).

'AEB'ye entegrasyonu ve ticaret kolaylaştırma çabaları' başlığını taşıyan ikinci rapor ise, ülkenin dış ticaret performansı üzerinde önemli etkiler yaratmıştır (Alimbetova vd., 2023). 22 Aralık 2023 tarihli ulusal rapor, bu gelişmelerin detaylarını sunmaktadır.

Kazakistan'ın AEB ile entegrasyonunun dış ticaret üzerindeki etkileri.

- Dış ticaret dengesi:

AEB ülkeleri ile olan ticarete ihracatın ithalatı karşılama oranı %42,26'da kalmıştır. Bu durum Kazakistan'ın AEB üyeleri ile dış ticaret dengesindeki zorlukları göstermektedir (Alimbetova vd., 2023).

- E-ticaret hacminin artışı:

Kazakistan Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı'nın 2021-2025 Devlet Ticareti Geliştirme Programı kapsamında, e-ticaret hacminin 4,5 milyar ABD doları düzeyine ulaşması

hedeflenmektedir. Bu, AEB ile entegrasyonun e-ticaret üzerindeki olumlu etkilerini yansıtmaktadır (Alimbetova vd., 2023).

Kazakistan'ın ticaret kolaylaştırma raporunun öne çıkan noktaları.

- Gümrük harçları ve ithalat vergileri:

Kazakistan Cumhuriyeti milli mevzuatı çerçevesinde uygulanan gümrük harçları ve AEK kararları ile belirlenen ithalat vergileri, ticaret kolaylaştırma raporunda önemli bir yer tutmaktadır (Alimbetova vd., 2023).

- Rusya ile yakın entegrasyon:

Kazakistan ekonomisi, Rusya ile yakın bir şekilde entegredir ve ikili ticaret cirosu 18 milyar ABD doları üzerindedir. Rusya, Kazakistan'ın en büyük ithalat kaynağıdır. Bu durum, Kazakistan'ın AEB içindeki ticaret stratejilerini şekillendirmede önemli bir faktördür (Alimbetova vd., 2023).

Kazakistan'ın AEB'ye entegrasyonu ve ticaret kolaylaştırma çabaları, dış ticaret performansını ve e-ticaret hacmini olumlu yönde etkilemiştir. Bu gelişmeler, ülkenin uluslararası ticaretteki konumunu güçlendirmekte ve ekonomik büyümesine katkıda bulunmaktadır (Alimbetova vd., 2023).

Üçüncü rapor ise 7 Aralık 2020'de yapılan 'Orta Asya diyalogu - refah için ortaklığa ilişkin Avrupa Birliği' sanal ekonomik forumu'nda sunulmuştur (Sultanov, 2020). COVID-19 pandemisinin etkileri ve bölgesel işbirliğinin önemi vurgulanmıştır. Bu rapor, Kazakistan'ın AEB'ye girişinin ardından dış ticaret üzerindeki etkilerini ve pandeminin getirdiği zorlukları ele almaktadır (Sultanov, 2020).

COVID-19'un etkisi ve dış ticaret:

- Ticarete azalma: Pandemi, AB ile Orta Asya arasındaki ticareti olumsuz etkilemiştir. Kazakistan'ın AB ile ticareti 2020 yılının ilk dokuz ayında %27,2 azalmıştır. Bu durum, küresel ve Orta Asya ekonomilerinde düşüş öngören IMF ve Dünya Bankası tahminleriyle uyumludur (Sultanov, 2020).

Pandeminin tedarik zincirleri üzerindeki etkisi:

- Zayıf noktalar ve aksaklıklar: Pandemi, küresel entegrasyon ve etkileşimdeki zayıf noktaları ortaya çıkarmıştır. Karmaşık tedarik zincirlerindeki aksaklıklar,

özellikle gıda sektöründe, tarımda ve de ulaşımda zorluklara neden olmuştur (Sultanov, 2020).

Bölgesel işbirliği ve gıda güvenliği:

- İşbirliği ve dayanıklılık: Bölgesel ve bölgelerarası işbirliği, üretim süreçlerinin bölgeselleştirilmesi ve gıda güvenliğinin sağlanması için kritik öneme sahiptir. Pandemi, dış ve iç şoklara karşı dayanıklılık tamponları oluşturulması gerektiğini göstermiştir (Sultanov, 2020).

Avrupa deneyimlerinden öğrenmek ve AB ile işbirliği:

- Eyaletlerarası emtia dağıtım sistemi: Kazakistan, "Mercasa" ve "Rungis" gibi Avrupa devlerinden öğrenerek, birleşik bir bilgi sistemi ve sınır ötesi toptan dağıtım merkezleri kurmayı önermiştir. AB ile yakın etkileşim, bölgesel taşımacılık ve lojistiğin potansiyelini ortaya çıkarabilir (Sultanov, 2020).

Kazakistan'ın AEB'ye girişi ve COVID-19 pandemisi, ülkenin dış ticaret stratejilerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Bölgesel işbirliği, gıda güvenliği ve dayanıklılık, pandemi sonrası dönemde öncelikli konular arasında yer almaktadır. Kazakistan, Avrupa deneyimlerinden öğrenerek ve AB ile işbirliği yaparak bu zorlukların üstesinden gelmeye çalışmaktadır (Sultanov, 2020).

Dördüncü rapor ise 'Askarula'nın 4 Şubat 2020 tarihli yönetim kurulu'na ait bir belgedir (Askarula, 2020). AEB'ye katılımın Kazakistan'ın dış ticaretini nasıl etkilediğini incelemektedir. Raporun temel bulguları şunlardır:

Dış Ticaret Hacmi:

- AEB'ye katılımın ardından Kazakistan'ın dış ticaret hacminde önemli bir artış gözlemlenmiştir.
- 2015 yılında 122.7 milyar ABD doları olan dış ticaret hacmi, 2019 yılında 165.4 milyar ABD dolarına yükselmiştir.

İhracat:

- AEB'ye katılım, Kazakistan'ın ihracatında da artışa yol açmıştır.
- 2015 yılında 69.4 milyar ABD doları olan ihracat, 2019 yılında 88.1 milyar ABD dolarına yükselmiştir.

İthalat:

- AEB'ye katılım, Kazakistan'ın ithalatında da artışa yol açmıştır.
- 2015 yılında 53.3 milyar ABD doları olan ithalat, 2019 yılında 77.3 milyar ABD dolarına yükselmiştir.

AEB ile Ticaret:

- AEB'ye katılımın ardından Kazakistan'ın AEB ile olan ticaret hacminde de önemli bir artış gözlemlenmiştir.
- 2015 yılında 20.2 milyar ABD doları olan AEB ile ticaret hacmi, 2019 yılında 29.4 milyar ABD dolarına yükselmiştir.

Ticaretin Çeşitlenmesi:

- AEB'ye katılım, Kazakistan'ın ticaretini çeşitlendirmesine de katkıda bulunmuştur.
- 2015 yılında Kazakistan'ın ihracatının %43'ü AEB'ye giderken, 2019 yılında bu oran %52'ye yükselmiştir.

AEB'ye katılımın Kazakistan'ın dış ticareti üzerinde genel olarak olumlu bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. AEB'ye katılım, Kazakistan'ın dış ticaret hacmini, ihracatını ve AEB ile olan ticaret hacmini önemli ölçüde artırmıştır (Askarula, 2020). Aynı zamanda, Kazakistan'ın ticaretini çeşitlendirmesine de katkıda bulunmuştur. Kazakistan'ın makine ve ekipman, gıda ve tarım ürünleri ve kimyasal ürünler gibi sektörlerde ihracatını artırmıştır. AEB'ye katılım, Kazakistan'ın Rusya, Belarus ve diğer AEB ülkelerinden gelen ithalatı da artırmıştır. Kazakistan'ın yatırım ortamını da iyileştirmiştir (Askarula, 2020).

Beşinci rapor, 'Kazakistan Ekonomi Raporu – zorlu bir dönemde ekonomik toparlanma' - ismini taşımaktadır (Agaidarov ve Rahardja, 2023). Kazakistan'ın 2015 yılında AEB'ye katılımının dış ticareti nasıl etkilediğini daha ayrıntılı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. AEB'ye katılımın hem olumlu hem de olumsuz etkileri olduğu ve bu etkilerin Kazakistan ekonomisi için net sonucunun değerlendirilmesi gerekliliği ortaya konmuştur.

AEB'ye katılımın olumlu etkileri:

- Gümrük vergilerinin kaldırılması: AEB ülkeleri arasında gümrük vergilerinin kaldırılması, Kazakistan'ın AEB ülkelerine ihracatını önemli ölçüde artırmıştır. 2015 yılında Kazakistan'ın AEB ülkelerine ihracatı 20.2 milyar ABD doları iken, 2022 yılında bu rakam 29.4 milyar ABD dolarına yükselmiştir.
- Serbest mal ve hizmet dolaşımı: AEB ülkeleri arasında serbest mal ve hizmet dolaşımı, Kazakistan'ın AEB ülkeleri ile ticaret hacmini ve yatırımlarını artırmıştır.
- Ortak yatırımlar: AEB ülkeleri ile ortak yatırımların artması, Kazakistan ekonomisinin kalkınmasına katkıda bulunmuştur.
- Rekabetin artması: AEB'ye katılımın getirdiği rekabet, Kazakistan'ın üretim ve hizmet sektörlerini geliştirmeye teşvik etmiştir.

AEB'ye katılımın olumsuz etkileri:

- AEB dışındaki ülkelere ihracatta azalma: AEB'ye katılımın ardından Kazakistan'ın AEB dışındaki ülkelere ihracatında bir azalma gözlemlenmiştir. 2015 yılında Kazakistan'ın AEB dışındaki ülkelere ihracatı 49.2 milyar ABD doları iken, 2022 yılında bu rakam 48.7 milyar ABD dolarına düşmüştür.
- AEB ülkelerinden gelen ithalatta artış: AEB'ye katılımın ardından Kazakistan'ın AEB ülkelerinden gelen ithalatında bir artış gözlemlenmiştir. 2015 yılında Kazakistan'ın AEB ülkelerinden gelen ithalatı 13.2 milyar ABD doları iken, 2022 yılında bu rakam 17.3 milyar ABD dolarına yükselmiştir.

AEB'ye katılımın Kazakistan ekonomisine net etkisi karmaşıktır ve hem olumlu hem de olumsuz yönleri vardır. AEB'ye katılımın Kazakistan'ın dış ticaret hacmini önemli ölçüde artırdığı ve AEB ülkeleri ile ticaret ve yatırımların gelişmesine katkıda bulunduğu görülmektedir. Ancak, AEB'ye katılımın AEB dışındaki ülkelere ihracatta azalmaya ve bazı Kazakistan firmaları için rekabetin artmasına yol açtığı da gözardı edilemez.

Rapor (Agaidarov ve Rahardja, 2023), Kazakistan ekonomisinin 2022'de küresel ve bölgesel şoklara maruz kaldığını, ancak 2023'te toparlanmaya başladığını belirtmektedir. Raporun ana bulguları şunlardır:

- Dış ticaret: 2022'de Kazakistan'ın dış ticaret hacmi %10,5 artarak 124,2 milyar ABD dolarına ulaşmıştır.

- İhracat: 2022'de Kazakistan'ın ihracatı %14,7 artarak 84,7 milyar ABD dolarına ulaşmıştır.
- İthalat: 2022'de Kazakistan'ın ithalatı %6,3 artarak 39,5 milyar ABD dolarına ulaşmıştır.
- Ana ihraç ürünleri: petrol ve gaz, Kazakistan'ın ihracatındaki ana kalemler olmaya devam etmektedir.
- Ana ithal ürünleri: makine ve ekipman, kimyasal ürünler ve gıda ürünleri, Kazakistan'ın ithalatındaki ana kalemlerdir.
- Bu bağlamda, AEB'ye katılımın Kazakistan ekonomisine etkisini daha ayrıntılı olarak analiz etmek için aşağıdaki faktörler göz önünde bulundurulmalıdır (Agaidarov ve Rahardja, 2023):
- Sektörel etki: AEB'ye katılımın her sektörü aynı şekilde etkilemediği gözlemlenmiştir. Örneğin, tarım ve gıda sektörleri AEB'ye katılımdan olumlu etkilenirken, tekstil ve hafif sanayi sektörleri olumsuz etkilenmiştir.
- Firma büyüklüğü: büyük firmalar AEB'ye katılımdan daha fazla faydalanırken, küçük ve orta ölçekli firmalar için rekabet daha zorlayıcı olmuştur.
- Coğrafi konum: AEB ülkelerine yakın olan Kazakistan bölgeleri AEB'ye katılımdan daha fazla faydalanmıştır.

Bu çalışmada incelediğimiz beş raporlar, Kazakistan'ın ekonomik entegrasyon ve ticaretin kolaylaştırılması konularında attığı adımları ve bu süreçlerdeki stratejik hedeflerini ortaya koyar. Raporlar arasındaki farklılıklar, Kazakistan'ın ekonomik politikalarının çeşitliliğini ve dinamizmini gösterirken, benzerlikler ise ülkenin bölgesel entegrasyon ve ticaret kolaylaştırma konularındaki tutarlı yaklaşımını vurgular.

Nitel içerik analizi, Kazakistan'ın ekonomik ve ticari politikalarının derinlemesine anlaşılmasında önemli bir araçtır. Bu analiz, raporların detaylı incelenmesi ve karşılaştırılması yoluyla, Kazakistan'ın ekonomik stratejilerinin ve hedeflerinin daha net bir şekilde ortaya konulmasını sağlar.

Tez çalışması kapsamında incelenen rapor sayısının az olmasının nedeni Kazakistan Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı'nın rapor hazırlayan sayısının az

olmasıdır ve genç birlik olmasıdır. Önümüzdeki yıllarda raporların sayılarının artması beklenmektedir. Bu sayının artış göstermesiyle beraber her beş raporlama arasında daha geniş kapsamlı bir karşılaştırma yapılabilir. Bu yönüyle çalışmanın literatüre az da olsa katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, Kazakistan'ın AEB üyeliğinin dış ekonomisi üzerindeki etkilerini Kazakistan Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı'nın periyodik raporları aracılığıyla nitel içerik analiz yöntemlerinden içerik analiz yöntemi yardımıyla değerlendirmektedir.

Ekonomik entegrasyon, coğrafi bir bölgedeki iki veya daha fazla ülkenin ekonomik hedeflerini ilerletmek veya korumak amacıyla ticari engelleri azalttığı bir süreçtir (Khitahunov, 2016). Bu süreç, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında hız kazanmış ve Viner (1950 aktaran Khitahunov, 2016) tarafından daha ayrıntılı olarak incelenmiştir. Günümüzde ekonomistler, siyasetçiler ve sosyologlar tarafından araştırılan bu kavram, gelişmekte olan ülkeler üzerinde kültürel, siyasal ve ekonomik etkileri üzerine yapılan çalışmalarla önem kazanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, ekonomik entegrasyon teorisi açısından AEB'nin ne kadar başarılı olduğunu ve Kazakistan'ın AEB üyeliğinin ülkeye sağladığı avantaj ve dezavantajları analiz etmektir. Yapılan araştırmaların çoğunluğunun Rus yazarlarına ait olduğu ve bu araştırmalarda genellikle entegrasyonun olumlu yönlerinin vurgulandığı, dezavantajların ve ülkenin egemenliğini kaybetme gibi faktörlerin göz ardı edildiği görülmüştür.

Kazakistan'ın AEB'ye üyeliği, ülkenin dış ticaretine önemli bir etki yapmıştır. AEB, Kazakistan'a önemli bir yatırımcı olarak katkıda bulunmuş ve Kazakistan'dan petrol, gaz ve diğer kaynakları ithal etmiştir. Ayrıca, AEB'nin Kazakistan'ın ticaret ve yatırım ortamını geliştirmeye ve gümrük prosedürlerini basitleştirmeye yardımcı olduğu gözlemlenmiştir. 2016-2023 yılları arasında Kazakistan'ın AEB ile olan dış ticaret hacmi önemli ölçüde artmış ve bu artış ithalat ve ihracatta büyüme ile sağlanmıştır. Kazakistan'ın 2015 yılında AEB'ye üye olması, ülkenin dış ticaretine önemli bir etki yapmış ve AEB ülkeleriyle olan ticaret payı %18,3'ten %21,9'a yükselmiştir (Askarula, 2020).

Kazakistan'ın katıldığı bölgesel entegrasyon birlikleri, ülkenin ekonomik büyümesine katkı sağlamaktadır. Türk Keneşi gibi örgütler, barış ve istikrarı güçlendirme amacıyla ekonomik kalkınmanın temeli olan projelere yatırım kaynakları sağlamaktadır (Karimbaeva vd., 2023). Ancak, siyasi örgütlerin ekonomik anlaşmaları dış politika

aracı olarak kullanması, Kazakistan'ın ticaret ve ekonomik göstergeleri üzerinde doğrudan bir etki yaratmamaktadır (Ginoyan ve Tkachenko, 2022).

Kazakistan'ın geniş dış politika sektöründe sürekli değişen temas konfigürasyonunun yanı sıra, AEB ortağı ülkelerle yapılan ticarete ilişkin bir ön değerlendirme, hızlı büyümenin dört ülkeden üçüyle ticaret göstergeleri tarafından oluşturulduğunu ortaya koymuştur. Vietnam ile serbest ticaret anlaşması kapsamında nispeten uzun vadeli bir ilişkinin tek örneğidir, bir önceki dönemin benzer dönemine göre hem ticaret cirosunda hem de Kazak ihracatında önemli bir artış olduğunu göstermektedir (Arkhipova, 2023).

Kazakistan'ın AEB ile imtiyazlı ilişkileri olan ülkelerle ticaretinin ilk yıllarındaki deneyimi, bu anlaşmaların olumlu sonuçlarını göstermiş ve ticaret cirosunun ve ihracatın hacminde artış şeklinde gözle görülür bir ekonomik etki getirmiştir. Bu durum, Kazakistan'ın ticaret ortaklarıyla olan ekonomik bağlarını güçlendirmesine ve dış ticaret hacmini artırmasına olanak tanımıştır (Chernova, 2022).

AEB'ye katılım, gümrük birliğindeki ortaklarıyla olan ticaret açığının artmasına katkıda bulunmuştur. Bu durum, devam eden ekonomik kriz bağlamında ekonomi için olumsuz bir şok olmuştur. Ayrıca, Kazakistan'ın bölgesel düzeyde bile düşük ekonomik çeşitliliğe sahip bir hammadde ülkesi statüsünü koruduğu görülmektedir. Bu durum, ekonominin belirli sektörlerle aşırı bağımlı olmasına ve dış şoklara karşı hassasiyetin artmasına yol açmaktadır (Migranyan, 2023).

Kazakistan'ın dış tarifelerinin önemli ölçüde artması, ekonomisinin korumacı hale geldiği ve ticaretin sapmasına neden olduğu anlamına gelmektedir. Ancak korunan bir pazar, ölçek ekonomilerinden yararlanarak yerli üretime başlama veya mevcut işletmelerin üretim hacimlerini artırma konusunda bir teşvik sağlayabilir. Bu durum, gümrük birliğinin oluşumu ile Kazakistan'daki pazarın küçük boyutu sorununu çözmüştür. Tarife artışlarının etkilerinden biri de tarife gelirlerinde gözle görülür bir artış olmasıdır (Krivoguz, 2023).

Bu çalışmanın birinci bölümde, AEB kavramlarının tarihsel gelişimi ve ekonomik entegrasyon modelleri incelenmiştir. AEB'nin Kazakistan üzerindeki etkisi ve bu entegrasyonun süreçleri detaylandırılmıştır. Kazakistan'ın ekonomik birliğe katılımının, ülkenin ekonomik stratejileri ve uluslararası ticaret üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. AEB'nin ekonomik ve ticari stratejileri, işleyişi ve uluslararası ticaret üzerindeki genel etkileri vurgulanmıştır. Bu analizler, Kazakistan'ın AEB'ye

katılımının ekonomik büyüme ve dış ticaret hacminde önemli artışlar sağladığını göstermektedir. 38 Makaleleri gözden geçirerek bu tezin yöntemi seçilmiştir.

İkinci bölümde, Kazakistan'ın ithalat ve ihracat dinamikleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. AEB ülkelerinin dış ticaret dengesi ve ekonomik performansı analiz edilmiştir. AEB'nin Kazakistan'ın dış ticaretine olan etkisi, ithalat ve ihracat verileri ışığında değerlendirilmiştir. Özellikle, Kazakistan'ın AEB'ye katılımıyla birlikte ticaret hacminde meydana gelen değişiklikler ve bu değişikliklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri tartışılmıştır. Ayrıca, AEB ticaret ve ekonomik potansiyelinin SWOT analizi yapılmıştır, bu da Kazakistan'ın ticaret stratejilerini optimize etmesine yardımcı olmuştur.

Üçüncü bölümde, Kazakistan'ın dış ticaretinde AEB'nin etkisinin analizi yapılmıştır. Araştırma yöntemi ve tasarımı açıklanmış, nitel içerik analiz yöntemleri kullanılarak veriler kodlanmış ve frekans tablosu oluşturulmuştur. Bulgular ve tartışma bölümünde, elde edilen veriler detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Karşılaştırmalı analiz yapılarak, AEB'nin Kazakistan ekonomisi üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, AEB'ye üyeliğin Kazakistan'ın dış ticaret hacmini artırdığı ve ekonomik büyümesine olumlu katkılar sağladığı belirlenmiştir.

Bu tez, Kazakistan'ın AEB'ye üyeliğinin, ülkenin ekonomik büyümesi ve dış ticaret hacmi üzerindeki etkilerini kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Kazakistan'ın ithalat ve ihracat dinamikleri, AEB üyeliği sonrasında belirgin değişiklikler göstermiştir. Buna ek olarak, AEB'nin Kazakistan ekonomisine sağladığı avantajları ve ticaret ilişkilerindeki dönüşümleri detaylandırmıştır. Sonuçlar, AEB'nin Kazakistan için önemli bir ekonomik entegrasyon modeli olduğunu ve ülkenin dış ticaret performansını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

İncelenen raporlara dayanarak aşağıdaki sonuçlar çıkarılabilir.

- Dış Ticaret Hacmi Artışı: AEB'ye katılım, Kazakistan'ın dış ticaret hacmini 2015-2019 yılları arasında %15 oranında artırmıştır. Ancak 2020-2023 yılları arasında küresel durgunluk ve COVID-19 pandemisi nedeniyle dış ticaret hacminde %10 oranında bir azalma olmuştur (Alimbetova vd., 2023).
- İthalat ve İhracatta Çeşitlenme: AEB, Kazakistan'ın ithalat kalemlerinde çeşitlenmeye yol açmış, ithalatta makine ve ekipman, kimyasal ürünler ve gıda

maddeleri oranları artmıştır. İhracatta hammadde ve tarım ürünlerinin oranı azalırken, işlenmiş ürünlerin oranı artmıştır (Sultanova, 2020).

- Coğrafi Ticaret Dağılımının Dengelenmesi: AEB, Kazakistan'ın coğrafi ticaret dağılımını daha dengeli hale getirmiştir. AEB ülkeleri ile ticaret hacminde %20 oranında bir artış gerçekleşmiştir. Aynı zamanda AB ve Çin ile ticaret hacminde de artış gözlemlenmiştir (Sultanova, 2020).
- Ticaret Politikasının Liberalizasyonu: AEB'ye katılım, Kazakistan'ın ticaret politikasını daha liberal hale getirmiştir. Gümrük vergileri ve kotalar kaldırılmış, yatırım ve hizmet sektörlerinde serbestleşme sağlanmıştır (Askarula, 2020).

Bu çalışma, AEB'nin Kazakistan dış ticareti üzerindeki etkisine dair kapsamlı bir analiz sunmakta ve AEB'ye katılımın hem olumlu hem de olumsuz yönlerini ortaya koymaktadır. Ayrıca, AEB'nin uzun vadeli etkilerini değerlendirmek ve Kazakistan'ın dış ticaretini geliştirmek için yapılabilecekler hakkında öneriler sunmaktadır. Kazakistan, bölgesel entegrasyon birliklerinin potansiyelini kullanarak bir ulaştırma, lojistik ve finans merkezi haline gelebilir ve yenilikçiliğin gelişimini teşvik edebilir.

Bölüm 3'te incelenen, Kazakistan Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı'nın beş periyodik raporlarına dayanarak AEB'nin Kazakistan dış ticaretin etkileyen avantajları ve dezavantajları Tablo 17'de verilmiştir.

Tablo 17

AEB'nin Kazakistan Dış Ticaretine Etkileri: Avantajlar ve Dezavantajlar

Avantajlar	Dezavantajlar
Ticaret hacminin artışı: AEB üyeliği, Kazakistan'ın toplam dış ticaret hacmini önemli ölçüde artırmıştır. AEB üyesi ülkelerle yapılan ticaret, özellikle Rusya ve Belarus ile ticaretle artış sağlamıştır. Gümrük prosedürlerinin basitleştirilmesi: AEB ile entegrasyon, gümrük işlemlerinin basitleştirilmesine ve ticaretin daha verimli hale gelmesine yardımcı olmuştur. Bu durum, ticaret maliyetlerinin düşmesine ve sınır geçiş sürelerinin kısalmasına katkıda bulunmuştur. Pazar erişiminin genişlemesi: AEB üyeliği, Kazakistan'a geniş bir pazara erişim sağlamıştır. Bu pazar erişimi, Kazakistan'ın ürünlerini daha geniş bir kitleye ulaştırmasını ve ihracat gelirlerini artırmasını mümkün kılmıştır. Yatırım çekme: AEB, Kazakistan'a doğrudan yabancı yatırım çekme konusunda avantajlar sunmuştur. Özellikle altyapı projeleri ve enerji sektöründe önemli yatırımlar yapılmıştır. Tarife gelirlerinin artışı: AEB ile entegrasyon, Kazakistan'ın tarife gelirlerinde belirgin bir artış sağlamıştır. Bu gelirler, kamu maliyesine katkıda bulunarak ekonomik kalkınmayı desteklemektedir.	Ticaret açığının artması: AEB'ye katılım, Kazakistan'ın AEB üyesi ülkelerle olan ticaret açığının artmasına neden olmuştur. Özellikle sanayi ürünlerinde ithalatın ihracattan daha hızlı artması, ticaret açığının büyümesine yol açmıştır. Dış şoklara karşı hassasiyet: Kazakistan'ın düşük ekonomik çeşitlilik ve hammadde bağımlılığı, dış şoklara karşı hassasiyetini artırmaktadır. Bu durum, küresel piyasalardaki dalgalanmalardan olumsuz etkilenme riskini beraberinde getirmektedir. Ekonomik korumacılık: Dış tarifelerin artması ve korumacı politikalar, Kazakistan ekonomisini dış rekabete karşı koruyarak kısa vadede yerli üretimi teşvik etse de, uzun vadede verimlilik ve yenilikçilik üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir. Üçüncü ülkelerle ticaretin azalması: AEB'ye katılım, Kazakistan'ın üçüncü ülkelerle olan ticaret cirosunda azalmaya yol açmıştır. Bu durum, ülkenin dış ticaret partnerlerini çeşitlendirme çabalarını olumsuz etkilemektedir. Ekonomik çeşitliliğin düşüklüğü: Kazakistan'ın ekonomik çeşitliliğinin düşük olması, ülkenin belirli sektörlerle aşırı bağımlı olmasına ve ekonomik kırılganlığının artmasına neden olmaktadır. Bu durum, uzun vadeli sürdürülebilir kalkınma için bir tehdit oluşturabilir.

Kaynak: Yazar tarafından yapıldı (2024).

Yukarıda incelenen raporlara dayanarak aşağıdaki sonuçları çıkarmak mümkündür. Kazakistan'ın AEB üyeliği, ülkenin dış ticaret hacmini artırmış ve bölgesel entegrasyon yoluyla çeşitli ekonomik avantajlar sağlamıştır. Ancak, üyeliğin getirdiği bazı dezavantajlar da göz ardı edilmemelidir. Kazakistan, dış ticaret politikasını daha dengeli hale getirmeli ve ekonomik çeşitliliği artırmak için stratejik adımlar atmalıdır. Bu bağlamda, dış ticaretin ve yatırımların sürdürülebilir bir şekilde büyümesi için aşağıdaki öneriler sunulabilir:

1. Ekonomik Çeşitliliğin Artırılması: Kazakistan, hammadde ihracatına olan bağımlılığını azaltarak, sanayi ve hizmet sektörlerinde çeşitliliği teşvik etmelidir. Bu, uzun vadeli ekonomik sürdürülebilirliği artıracaktır.
2. Yatırım Ortamının İyileştirilmesi: Yabancı yatırımları çekmek için yatırım ortamını iyileştirmeli ve bürokratik engelleri azaltmalıdır. Özellikle yüksek teknoloji ve yenilikçi sektörlerle yönelik teşvikler artırılmalıdır.
3. Bölgesel İşbirliğinin Güçlendirilmesi: AEB'nin yanı sıra, AB, Çin ve diğer küresel ticaret ortaklarıyla işbirliğini güçlendirmelidir. Serbest ticaret anlaşmaları ve bölgesel entegrasyon projeleri desteklenmelidir.
4. Altyapı ve Lojistik Geliştirilmesi: Ulaşım ve lojistik altyapısına yatırım yaparak, Kazakistan'ı bir ticaret merkezi haline getirmelidir. Bu, ticaretin verimliliğini artıracak ve bölgesel entegrasyonu destekleyecektir.
5. Ekonomik Reformlar: Ekonomik reformları devam ettirerek, iş ortamını iyileştirmeli ve piyasa ekonomisini güçlendirmelidir. Bu, uzun vadeli ekonomik büyümeyi destekleyecektir.

KAYNAKÇA

- Adilet Zhan (2020). *Kazakistan Cumhuriyeti'nin düzenleyici hukuki düzenlemelerinin bilgi ve hukuk sistemi yıllık raporu, 2020*.
<https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2000000280/links>
- African Development Bank. (2023). *Afrika ekonomik görünümü yıllık raporu, 2023*.
<https://www.afdb.org/en>
- Agaidarov, A. ve Rahardja, S. (2023). *Kazakistan ekonomi raporu - zorlu bir dönemde ekonomik toparlanma. Kazakistan Cumhuriyeti ticaret ve entegrasyon Bakanlığı*.
https://www.gov.kz/memleket/entities/mti/documents/1?lang=ru&type=_6
- Ağır, O. ve Ağır, Ö. (2017). Avrupa Birliği ve Avrasya Birliği kuruluş süreçlerinin karşılaştırılması. *Türkiye Sosyal Araştırmaları Dergisi*, 21(1), 103-128.
- Akgül, F. (2009). *Rusya ve Türkiye'de avrasyacılık* (1. Baskı). İQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Akhmedzhanova, D. (2022). BDT alanında politik gelişmenin sorunları. *Sovyet Sonrası Çalışmalar*, 5(1), 90-108.
- Akiyama, T. ve Kawamura, K. (1993). Japonya'nın tarım politikası ve koruma büyümesi. *Tarım Ekonomisi*, 8(2), 91-105.
- Akorda (2014). *Lomonosov'un adını taşıyan Moskova Devlet Üniversitesi'nde konuşma*.
https://www.akorda.kz/ru/events/international_community/foreign_visits/vystuplenie-v-moskovskom-gosudarstvennom-universitete-imeni-mv-lomonosova
adresinden 05 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- Aleksanyan, L. (2023). AEB (Ermenistan ve Kazakistan örneğini kullanarak) ülke ülkeleri ile Latin Amerika ve Karayip ülkeleri arasında mevcut aşamadaki ticari ve ekonomik büyümeler. *Sovyet Sonrası Sorunlar*, 10(3), 245-257.
Doi:10.24975/2313-8920-2023-10-3-245-257
- Alimbetova, A., Amirbekova, A., Ashimov, S., Kazhimova, M., Kulbatyrov, N., Kusainova, E. ve Shakargaliev, E. (2023). *Kazakistan Cumhuriyeti'nin ticaretin kolaylaştırılmasına ilişkin ulusal yıllık raporu, 2023*.
<https://www.gov.kz/memleket/entities/mti/documents/details/573754?lang=ru>
- Amirova, M. ve Shvakov, E. (2023). *Kazakistan ve Rusya arasında uluslararası ticaretin gelişimi: modern talepler ve beklentiler*. Bilimsel İşbirliği Merkezi: Interactive Plus. Doi:10.21661/a-852
- Anderson, E. ve Wincoop, E. (2003). Gravity with gravitas: A Solution to the border puzzle. *Amerikan Ekonomik İncelemesi*. 93(1), 170–92.
- Andronova, I. (2016). AEB: yeni işbirliği kapasitesinin kapasitesi ve sınırlamaları. *Uluslararası Kuruluşlar Dergisi Bülteni. Eğitim, Bilim, Yeni Ekonomi*.11(2), 7-23

- Arkhipova, V. (2023). Dünya ekonomisinde entegrasyon süreçleri: noo yaklaşımı ve Avrasya alanının gelişimi. RAS, 1(1), 35-49. Doi:10.37930/1990-9780-2023-1-75-35-49.
- Arupov, A. (2012, 10 Nisan). *Ortak ekonomik alan çerçevesinde bilim ve eğitim alanında işbirliğinin geliştirilmesi. Kazakistan – Rusya: stratejik ortaklığın ekonomik ve siyasi faktörleri: VI. Kazak-Rusya bilimsel ve pratik konferansı materyalleri*. Almatı: KİSİ Kazakistan Cumhuriyeti İlk Cumhurbaşkanlığı döneminde. <https://www.imemo.ru/files/File/ru/publ/2012/12016.pdf>
- Asean. (2023). *Güneydoğu Asya bölgesi'nde makroekonomik göstergelerin istatistik raporu*, 2023. <https://asean.org/category/library/books/>
- Ashikbaeva, A. (2021). Kazakistan'ın ekonomik gelişimi ve AEB'de entegrasyonun rolü. *MEMO RAN*, 1(15), 34-41.
- Askarula, A. (2020). *Kazakistan Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı'nın Askarula 4 Şubat 2020'de kuruldaki raporu*, 2020. <https://www.gov.kz/memleket/entities/mti/documents/details/12176?lang=ru>
- Auerbach, C. ve Silverstein, L. (2003). *Niteliksel veriler: Kodlama ve analize giriş*. ABD: New York University Press.
- Avdokushin, E. ve Sizova, M. (2015). *Küreselleşme ve uluslararası ekonomik entegrasyon*. INFRA-M.
- Avrasya Ekonomi Komisyonu. (2021). *53 sektör, istatistiksel göstergeler ve yayınlar*. https://eec.eaeunion.org/comission/department/dep_stat/union_stat/publications/ adresinden 05.05.2000 tarihinde alındı.
- Avrasya Ekonomi Komisyonu. (2023). *Avrasya Ekonomi Birliği departmanının istatistik yıllık raporu*, 2023. https://eec.eaeunion.org/upload/files/dep_stat/econstat/statpub/Stat_Yearbook_2023.pdf
- Avrasya Ekonomik Birliği İstatistikleri. (2023). *Tarımsal sanayi kompleksi yıllık raporu*, 2023. https://eec.eaeunion.org/comission/department/dep_stat/union_stat/current_stat/agriculture/statistical_compilations/
- Avrasya Ekonomik Komisyonu. (2023). *2025 yılına kadar geliştirilmesine yönelik stratejik yönler komisyonu'nun yıllık raporu*, 2023. https://eec.eaeunion.org/commission/department/dep_razv_integr/strategicheskie-napravleniya-razvitiya.php
- Bagdasaryan, K. (2019). Ekonomik entegrasyon modelinin analizi. *İktisat Teorisi Dergisi*, 16(3), 352-361. Doi:10.31063/2073-6517/2019.16-3.4
- Baktybekov, M. (2019). Avrasya Ekonomik Birliği ve Kazakistan'ın modern entegrasyon sorunları. *Altay Devlet ve Belediye Hizmetleri Bülteni*, 17(17), 45–47.

- Balandina, G. ve Spartak, A. (2017). Rusya'nın bölgesel ve küresel değer zincirlerine katılımına ilişkin beklentiler ve sınırlamalar. *Rusya Dış Ekonomi Bülteni: Rossiiskii Vneshne Ekonomicheskii Vestnik*, 11(1), 3–16.
- Balassa, B. (1961). *Ekonomik entegrasyon teorisi*. Homewood, Illinois.
- Baldwin, R. (1997). Bölgeselcilğin nedenleri. *Dünya Ekonomisi*, 20(7), 865-888.
- Baltagi, Badi H. (2008). *Ekonometri*. Springer - Verlag Berlin Heidelberg. Doi:10.1007/978-3-540-76516-5
- Basalyga, V. ve Mikhaleva, T. (2023). AEB'de taşımacılığın organizasyonunda dijitalleşme aracı olarak navigasyon mühürleri. *Minsk: BSU*, 1(8), 547-552.
- Basenko, A. ve Ishanov, I. (2015). Gümrük birliği ülkelerinin Avrasya Ekonomik Topluluğu çerçevesinde entegrasyonunun geliştirilmesi ve işleyişine yönelik strateji. *Rostov Devlet Ekonomi Üniversitesi Bülteni*, 3(51), 57–63.
- Baylis, J., Smith, S., ve Owens, P. (2017). *Dünya siyasetinin küreselleşmesi: Uluslararası ilişkilere giriş*. Oxford Üniversitesi Yayınları.
- Belashchenko, D., Tolkachev, V. ve Shodzhonov, I. (2020). AEB: Sovyet sonrası alanlardaki sorunları ve sorunları. *RUDN Üniversitesi Bülteni*, 20(3), 543-559. Doi:10.22363/2313-0660-2020-20-3-543-559
- Benini, R. ve Plummer, M. (2008). Bölgeselcilik ve çok taraflılık: RTA'lara ilişkin tartışmadaki önemli konular. *Ekonomik Değişim ve Yeniden Yapılanma Yayıncılık*, 41(4), 267-287.
- Berelson, B. (1952). *İletişim araştırmalarında içerik analizi*. New York: Özgür Basın.
- Berentaev, K. (2013). *Kazakistan ekonomisi ve 21. yüzyılın zorlukları*. KİSİ.
- Berezina, E. ve Toropygin, A. (2021). AEB uluslararası işbirliğini genişletiyor: Latin Amerika'nın yönü. *MEMO RAN*, 3(1), 43-57. Doi:10.22394/1726-1139-2021-3-43-57
- Bereznyakov, D. ve Kozlov, S. (2017). Avrasya Ekonomik Birliği'nin kalkınma stratejisinin uluslararası ilişkiler teorisindeki ittifak kavramı prizmasından hareketle tasarlanması. *Tomsk Devlet Üniversitesi Bülteni*, 50(1), 58–63.
- Bergsten, C. (1997). Açık bölgeselcilik. *Dünya Ekonomisi*, 20(5), 545–565.
- Bergstrand, J. (1990). Heckscher-Ohlin-Samuelson modeli, linder hipotezi ve ikili sanayi içi ticaretin belirleyicileri. *Ekonomi Dergisi*, 100(403), 1216-1229.
- Bhagwati, J. (1971) Ticareti saptıran gümrük birlikleri ve refahın iyileştirilmesi: Bir açıklama. *Ekonomi Dergisi*, 81(323), 580-587.
- Bhagwati, J. (1992). *Çok taraflılığa karşı bölgeselcilik*. Dünya Ekonomisi.

- Bogdan, R. ve Biklen, S. (2007). *Eğitim için nitel araştırma: Teori ve yöntemlere giriş*. Boston, ABD: Allyn ve Bacon.
- Bondarenko, T. ve Kulov, A. (2017). Avrasya Ekonomik Birliği'ne üye devletlerin tarımsal-sanayi kompleksinin bilimsel ve teknik ilerlemesinin geliştirilmesi için yeni bir stratejinin oluşturulmasına yönelik nesnel önkoşullar ve talimatlar. *Bilimsel Sonuç. Ekonomik Araştırma*, 3(3), 21–30. Doi:10.18413/2409-1634-2017-3-3-21-30.
- Brovka, G., Khotko, O. ve Chizhovich, V. (2018). Avrasya Entegrasyonun aktarım sürecinde gümrük politikasının gidişatını ekonomik ve çevresel güvenliğin dağıtım alanının genişletilmesinde genişletildi. *Avrasya Entegrasyonu*, 2(117), 13-17.
- Brzesinski, Z. (2005). *Büyük satranç tahtası: Amerika'nın küresel üstünlüğü ve bunun jeostratejik gereklilikleri*. İnkılap Yayınevi.
- Butorina, O. (2016). Avrasya ekonomik entegrasyon modelinin özellikleri. *Ekonomi Enstitüsü RAS*, 2(1), 28-32. Doi:10.15211/soveurope220162832
- Butorina, O. ve Zakharov, A. (2015). Avrasya Ekonomik Birliği'nin bilimsel temeli üzerine. *Avrasya Ekonomik Entegrasyonu*, 2(27), 52–69.
- Casterle, B., Gastmans, C., Bryon, E. ve Denier, Y. (2012). QUAGOL: Nitel veri analizi için bir rehber. *Uluslararası Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*, 49(3), 360-371.
- Charles B. ve Harter, S. (1980). *Kütüphanecilikte araştırma yöntemleri: teknikler ve yorumlama*. Londra: Akademik Basın.
- Charmaz, K. (2006). *Temellendirilmiş teori oluşturmak: Niteliksel analiz yoluyla pratik bir kılavuz*. Sage Yayınları.
- Chernova, V. (2022). Ekonomik entegrasyon modellerinin evrimi. *Ekonomi ve Beşeri Bilimler*, 1(1), 108-118.
- Cooper C. ve Massell B. (1965). Toward a general theory of customs unions for developing countries. *Ekonomi Politik Dergisi*, 73(5), 461-476.
- Corden, M. (1972). Ölçek ekonomileri ve gümrük birliği teorisi. *Ekonomi Politik Dergisi*, 80(3), 465-75.
- Corden, W. (1974). *Ticaret politikası ve ekonomik refah*, Oxford University Press.
- Çernenko, E. (2018). Rusya'nın BDT'deki dış ekonomik stratejisi. *Sovyet Sonrası Çalışmalar*, 1(1), 64-69.
- Danilchenko, A. (2016). *Ekonomik entegrasyon modelleri: Küresel ve sovyet sonrası deneyim*. Minsk BGU, 1(10), 108–116.
- Dixit, A. ve Norman, V. (1980). *Uluslararası ticaret teorisi: ikili, genel denge yaklaşımı*. Cambridge Üniversitesi Yayınları.

- Dodonov, V. (2012). *Kazakistan'ın gümrük birliği'ne katılımının ön makroekonomik sonuçları. Gümrük birliği ve ortak ekonomik alan: Ekonomik entegrasyon sorunları*. Almatı: KİSİ.
- Dodonov, V. (2021). Kazakistan'ın AEB ortaklarıyla dış ticareti: ön sonuçları. *Avrasya Entegrasyonu: Ekonomi, Hukuk, Siyaset*, 15(4), 21-32. Doi:10.22394/2073-2929-2021-04-21-32
- Dodonov, V. (2022). Kazakistan'da AEB ülkelerinden sermaye katılımı olan işletmelerin işleyişindeki ana eğilimler. *Elektronik Dergi*, 2(7), 129-139. Doi:10.31249/snsn/2022.02.09
- Drobot, E., Gudovich, G., Makarov, I., ve Bakhmutskaya, V. (2019). Yaptırımlar altındaki Rusya ve Avrasya Ekonomik Birliği'nin ekonomik güvenliği. *Ekonomik İlişkiler*, 9(3), 1671-1682. Doi:10.18334/eo.9.3.41004
- Dugin, A. (2014). *Rus jeopolitiği: Avrasyacı yaklaşım* (9. Baskı). Küre Yayınları, İstanbul.
- Dünya Bankası. (2023). *Dünya kalkınma göstergeleri yıllık raporu, 2023*. <https://data.worldbank.org/>
- Efimtseva, T. (2019). Rusya'da ve diğer AEB ve BDT ülkelerinde yenilenebilir enerji: yasal düzenlemeye ilişkin sorunlar ve beklentiler. *Rus ve Uluslararası Hukuk Sorunları*. 12(1), 90–110. Doi:10.34670/AR.2020.92.12.009
- Eurostat. (2023). *Avrupa Birliği'nin istatistikleri yıllık rapor, 2023*. <https://ec.europa.eu/eurostat>
- Feofanov, Y. ve Sologub, D. (2017). Avrasya Ekonomik Birliği'nde entegrasyon süreçleri. *Ekonomik Entegrasyon Dergisi*, 32(3), 599-626.
- Frolova, E. (2016). *Dünya ekonomisi ve uluslararası ekonomik ilişkiler: mevcut durum, sorunlar ve temel gelişme eğilimleri*. Ural Üniversitesi Yayınevi.
- Galuzo, V., ve Kanafin, N. (2018). AEB: Rusya Federasyonu için yasal düzenleme sorunu. *Hukuk Bilimleri*, 3(1), 40-48.
- Gibadullin, A. (2019). AEB'nin elektrik gücü potansiyelinin analizi. *Ulusal Araştırma Üniversitesi, Moskova*. 3(64), 59-66. Doi:10.30914/2411-9687-2019-5-1-80-88
- Ginoyan, A. ve Tkachenko, A. (2022). AEB ülkelerinin dış ticaret politikası: simülasyon modellemesinin sonuçları. *Finans: Teori ve Uygulama*, 26(2), 175-189. Doi:10.26794/2587-5671-2022-26-2-175-189
- Glaser, B., ve Strauss, A. (1967). *Temellendirilmiş teörinin keşfi: Niteliksel araştırma stratejileri*. Aldine.
- Glazyev, S. (2023). *Avrasya ekonomik entegrasyonu: teori ve pratik: ders kitabı*. Moskova: Prospekt.

- Glittova, Y., ve Toropygin, A. (2019). Avrasya entegrasyon süreci bağlamında Baltık ülkeleri ile Avrasya Ekonomik Birliği arasındaki etkileşim beklentileri. *Yönetim Danışmanlığı*, 1(121), 40–53.
- Golovko, A. ve Sahin, H. (2021). Avrasya ülkelerinin uluslararası ticaret entegrasyonunun analizi: çekim modeli yaklaşımı. *Eurasian Economic Review*, Springer; *Eurasia Business and Economics Society*, 11(3), 519-548. Doi:10.1007/s40822-021-00168-3
- Golovnin, M., Libman, A., Ushkalova, D. ve Yakusheva, A. (2013). SSCB öldü mü? 2008-2009. Mali ve Ekonomik Krizinden Deneyimler. *Komünist ve Komünizm Sonrası Çalışmalar*, 46(1), 109-122
- Golovnin, M., Zakharov, A., ve Ushkalova, D. (2016). Ekonomik Entegrasyon: Sovyet sonrası uzay için dersler. *Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler*, 60(4), 61-69.
- Gökçe, B. (1995). *Toplumsal bilimlerde araştırma*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Grishina, M. (2017, 25 Ocak). Sergey Lavrov: Yaklaşık 50 ülke AEB ile işbirliği yapmak istiyor. *Souz Veche - Gazete*. <https://www.souzveche.ru/articles/politics/35309/> adresinden 05 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- Grishina, T. (2023). Avrasya güncellenmenin evrimi: oluşum ve gelişme aşamalarının özellikleri. *İnsan Sermayesi*, 6(174), 116-124. Doi:10.25629/HC.2023.06.13
- Grossman, G. ve Helpman, E. (1995) Serbest ticaret anlaşmalarının politikası. *Amerikan Ekonomik İncelemesi*. 85(4), 667-90.
- Gujarati Damodar, N. (2004). *Temel ekonometri* (4. Baskı). McGraw-Hill Şirketleri.
- Gumilev L. (1991). Son avrasyalı'nın notları. *Mirasımız*, 3(1), 19-26.
- Haas, E. (1958) Avrupa'nın Birleşmesi: Siyasi, sosyal ve ekonomik güçler 1950-1957. *Stanford University Press*, 324(1), 552.
- Halidov, I. (2015). Çok kutuplu dünya sistem için Rusya'nın desteklediği bölgesel ve uluslararası örgütler. *Akademik Bakış Dergisi*, 5(1), 332-345.
- Hovsepyan, M. (2018). Gümrük Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği'ne entegrasyon öncesinde Ermenistan Cumhuriyeti'nin siyasi ve ekonomik gelişimi. *Beşeri Bilimler, Finans Üniversitesi Bülteni*, 3(33), 70–73
- Hsieh, H. ve Shannon, S. (2005). Nitel içerik analizine üç yaklaşım. *Niteliksel Sağlık Araştırması*, 15(9), 1277-1288.
- Ibragimov, I. (2022). Mısır ve AEB: yeni bir ekonomik işbirliği formatı. *Rusya ve Avrasya'nın Yeni Devletleri Yayınları*, 3(56), 105-119.
- Ithiel, P. (1959). *İçerik analizindeki eğilimler*. Champaign, IL: Illinois Üniversitesi Yayınları.

- İbragimov, A. (2018). Azerbaycan ve AEB: sorunlar ve beklentiler. *Sovyet Sonrası Çalışmalar*, 1(8) 756-764.
- Johnson H. (1965). Korumacılık, tarife pazarlığı ve gümrük birliklerinin oluşumuna ilişkin ekonomik bir teori. *Ekonomi Politik Dergisi*, 73(1), 256-283.
- Kaarianinen, M., Elo, S., Kanste, O., Polkki, R., Utriainen, K., ve Kyngas, H. (2014). Niteliksel içerik analizi: Güvenilirliğe odaklanma. *SageAçık*, 4(1), 1-10. Doi:10.1177/2158244014522633.
- Karimbaeva, G., Rakhimbekova, A., Ashimova, I. ve Zhumabaeva, M. (2023). AEB'ye yapılan ihracatın Kazakistan ekonomisine etkisi. *Turan Üniversitesi Bülteni*. 1(4), 9-21. Doi:10.46914/1562-2959-2023-1-4-9-21
- Karnaukhova, O. ve Ponomareva, Y. (2023). Karşılıklı bağımlılık teorisi bağlamında Ermenistan ve Kazakistan'ın ekonomik diplomasisi. *Üniversitelerden Haberler. Kuzey Kafkasya Bölgesi. Sosyal Bilimler*, 1(1), 71–79. Doi:10.18522/2687-0770-2023-1-71-79.
- Kawai, M., ve Wignaraja, G. (2011). Asya serbest ticaret anlaşmaları: Eğilimler ve zorluklar. *Asya Kalkınma Bankası Enstitüsü*.
- Kazakistan Cumhuriyeti Milli Ekonomi Bakanlığı İstatistik Komitesi. (2023). *Ekonomik göstergeler, 2019-2023. KazStat yıllık raporu, 2023*. <https://stat.gov.kz/industries/economy/foreign-market/>
- Kazakistan Cumhuriyeti stratejik planlama ve reformlar ulusal istatistik ajansı bürosu. (2023). *Qazstat yayınları, 2023*. <https://stat.gov.kz/ru/>
- Kazakistan Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı. (2023). *Kazakistan ve AEB ilişkin raporları, 2023*. <https://www.gov.kz/memleket/entities/mps?lang=ru>
- Kazakistan Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı. (2023). *QazTrade istatistik yıllık raporu*. <https://qaztrade.org.kz/rus/category/analitika/>
- KazMunaiGas. (2021). *Yıllık istatistik rapor, 2021*. <https://www.kmg.kz/ru/company/business-lines/#line-54>
- Kemp, M. ve Wan, H. (1976). Gümrük birliklerinin oluşumuna ilişkin temel bir öneri. *Uluslararası Ekonomi Dergisi*, 6(1), 95-97.
- Khabekirov, M. (2018). Ortak mali piyasanın hacmindeki yıllık artışın bir sonucu olarak AEB'nin rekabet gücünün artma ihtimalinin analizi. *Dünya Ekonomisi*, 4(1), 139-143.
- Khabriev, T. (2023). *Asean: Asya'da bölgesel entegrasyonun gücünün artırılması. Mevzuat ve Karşılaştırmalı Hukuk Enstitüsü. Moskova: Infra - M*. Doi:10.12737/23222.
- Khapilin, S. (2016). Tek bir ekonomik alanın yaratılması bağlamında Avrasya Ekonomik Birliği'ne üye ülkeler arasındaki işbirliğinin öncelikleri. *Finans ve Kredi*. 40(712), 33–41.

- Khitahunov, A. (2016). *Bölgesel entegrasyon derneklerinin Kazakistan'ın ekonomik kalkınmasına etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kazak Ulusal Üniversitesi.
- Khitakhunov A., Mukhamediyev B., Pomfret R. (2016). Avrasya Ekonomik Birliği: Günümüz ve gelecek perspektifleri. *Ekonomik Değişim ve Yeniden Yapılanma*. 1(1), 1-19. Doi:10.1007/s10644-016-9182-1
- Khusainov, B. (2011). Belarus, Kazakistan ve Rusya'nın ihracatında ülke tercihleri ve rekabet gücü. *Avrasya Ekonomik Entegrasyonu*, 1(2), 1-26.
- Khusainov, B., Shelomentsev, A. ve Doroshenko, S. (2015). Modern entegrasyon eğitimi: ekonomik büyüme faktörlerinin karşılaştırmalı analizi. *Bölgesel Ekonomi*, 1(1), 1-14.
- Kireyev, A. (2013). *Uluslararası mikroekonomi*. Moskova: Uluslararası İlişkiler..
- Klaus, K. (2004). *İçerik analizi: Metodolojisine giriş*. Sage Publications.
- Knyazev, Y. (2021). Ekonomik entegrasyon modellerinin çeşitliliği üzerine. *Dictum ve Factum*, 1(1) 81-90.
- Kofner, Y. (2018). *Avrasya entegrasyonu teorisi*. <https://russiancouncil.ru/blogs/GreaterEurasia/teoriya-evraziyskoy-integratsii/> adresinden 05.05.2000 tarihinde alınmıştır
- Kondratyeva, N. (2018). Uzmanların gözüyle AEB. *Avrupa Enstitüsü RAS*, 43(139), 2-10.
- Kosherbaeva, A. (2022). AEB ülkelerinin ekonomilerinin rekabet gücünün değerlendirilmesi. *Kamu Yönetimi ve Kamu Hizmeti*, 1 (80), 198-211.
- Kovalev, V. (2023). AEB ve Çin: kendi kendine yeterlilik için ortaklık. *Avrasya Entegrasyonu: Ekonomi, Hukuk, Politika*, 17(3), 15-24.
- Krasavina, L. ve Lukyanovich, N. (2017). Avrasya Ekonomik Birliği'ne üye devletlerin ulusal ekonomik güvenliğinin sağlanmasında bir faktör olarak entegrasyon etkileşimi. *Yeni Ekonomik Dünya*, 4(4), 55-62.
- Krippendorff, K. (2004). Niteliksel metin analizi verilerinin güvenilirliğinin ölçülmesi. *Kalite Miktarı: Uluslararası Metodoloji Dergisi*, 38(6), 787-800.
- Krivoguz, M. (2022). Kooperatif AEB'yi üçüncü ülkeler ve Ukrayna'ya bağlamaktadır. *Rusya ve Avrasya'nın Yeni Devletleri*, 2(55) 9-26. Doi:10.20542/2073-4786-2022-2-9-26
- Krivoguz, M. (2023). AEB: yeni ortaklar ve yeni pazarlar için zorlu arayışlar. *Rusya ve Avrasya'nın Yeni Devletleri*, 1(58), 9-21. Doi:10.20542/2073-4786-2023-1-9-21
- Krugman, P. (1979). Artan getiriler, tekelleri rekabet ve uluslararası ticaret. *Uluslararası Ekonomi Dergisi*, 9(4), 469-479.

- Krugman, P. (1991). *Geography and erade*. Leuven, Belgium: Leuven University Press Jointly with The MIT Press.
- Krugman, P. (2009). Ticaret ve coğrafyada artan getiri devrimi. *AER*, 99(3), 561-71.
- Kurennaya, V. (2017). Yağlı tohum alt kompleksinin geliştirme stratejisini uygulamaya yönelik bir araç olarak entegrasyon süreçleri. *Vestnik SevKavGTI*, 1(28), 25–31.
- Kusaya, A. (2023). AEB üye devletlerinin karşılıklı ticaretinde Kazakistan Cumhuriyeti'nin endüstri içi ticaret akışlarının büyüme potansiyelinin ekonometrik analizi. *Rusya Gümrük Akademisi Rostov Şubesi Akademik Bülteni*, 1(50), 53-59.
- Kushnirenko, E. ve Kabanov, I. (2016). AEB'nin çok taraflı ticaret anlaşmaları sistemindeki yeri. *Köprüler. Ticaret ve Sürdürülebilir Kalkınma İle İlgili Analizler ve Haberler*, 5(1), 1-25.
- Kushukova, Z. (2020). *Kazakistan Cumhuriyeti ticaret ve entegrasyon Bakan yardımcısı Kushukova'nın raporu merkezi iletişim hizmetinde şu konuyla ilgili bir brifing verdi: "AEB ve Kazakistan. Ekonomik entegrasyonun güncel süreçleri"* 24 Kasım 2020, 12:30. <https://www.gov.kz/memleket/entities/mti/documents/details/93157?lang=ru>
- Kuş, E. (2006). *Sosyal bilimlerde bilgisayar destekli nitel veri analizi, örnek program invivo ile gösterimler*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kuşukova, Z. (2020). *Kazakistan Cumhuriyeti ticaret ve entegrasyon Bakan yardımcısı Kushukova'nın raporu,2020*. Kazakistan Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı. https://www.gov.kz/memleket/entities/mti/documents/1?lang=ru&type=_6
- Kuznetsov, A., Berdigulova, A., Fedorov, K., Dolgovechny, A., Babajanyan, V. ve Vinokurov, E. (2023). *Makroekonomik tahmin 2023–2025*. Almatı: Avrasya Kalkınma Bankası. <https://eabr.org/analytics/ceg-quarterlyreviews> adresinden 28.08.2023 tarihinde alınmıştır.
- Lagutina, M. (2015). Küresel bölgeselleşmenin bir aracı olarak entegrasyon. *Bilimsel ve Teknik Dergisi St. Petersburg Devlet Politeknik Üniversitesi. Beşeri ve Sosyal Bilimler*, 3(227), 9–18.
- Lapenko M. (2018). Avrasya Entegrasyonunun gelişimi. *Sovyet Sonrası Çalışmalar*, 1(8), 746–755.
- Lawrence, R. (1996). *Bölgeselcilik, çok taraflılık ve daha derin entegrasyon*. Cambridge: Brookings Institution Press.
- Levy, P. (1997). Serbest ticaret anlaşmalarının politik,ekonomik analizi. *American Economic Review*, 87(4), 506-519.
- Libman, A. (2012). *BDT ve Orta Asya'da bölgesel entegrasyon araştırması: Literatür taraması*. Avrasya Kalkınma Bankası Entegrasyon Çalışmaları Merkezi Raporu, 2012. <https://ssrn.com/abstract=2729164>

- Libman, A. ve Vinokurov, E. (2012). *Bir arada tutmak bölgeselcilik: Sovyet sonrası entegrasyonun yirmi yılı*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Likhacheva, A. (2019). Avrasya Ekonomik Birliği ve Asya-Pasifik bölgesindeki entegrasyon süreçleri. *Küresel Dönüşümlerin Hatları: Siyaset, Ekonomi, Hukuk*, 12(1), 69–85. Doi: 10.23932/2542-0240-2019-12-1-69-85
- Lipsey, R. (1957). Gümrük birliği teorisi: Ticaretin saptırılması ve refah. *Ekonomik, Yeni Seri*, 24(93), 40-46.
- Lukashenko, A. (2011, Ekim 17). *Lukashenko - entegrasyonumuzun kaderi hakkında*, İzvestia. <http://izvestia.ru/news/504081> adresinden 05 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- Madiyarova, D. ve Malakhova, T. (2022). Yeni dünya düzeninin oluşumu aşamasında Kazakistan'ın AEB'deki mevcut konumlarının ve entegrasyon süreçlerinin değerlendirilmesi. *MEMO RAN*, 1(1), 28-34.
- Makarova, T. (2018). Belarus Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun entegrasyon süreçleri bağlamında çevre güvenliğinin yasal güvenliği sorunları. *Belarus Devlet Üniversitesi, Minsk, Beyaz Rusya*, 7(1), 55-58
- Markov, A. ve Gavrilova, S. (2022). AEB: yeni jeo-ekonomik gerçeklikte kalkınma stratejisi. *Avrasya Bölgesinde Sosyal Entegrasyon ve Etnokültürlerin Gelişimi*, 1(12), 168-173.
- Markusenko, M. (2017). Avrasya Ekonomik Birliği ülkeleri arasındaki entegrasyon etkileşiminin finansal mekanizmaları. *Modern Dünyada Güncel Bilimsel Araştırmalar*. 3-4(23). 115–119.
- Maryshev, A. (2018). AEB'ye üye devletlerin ekonomisinin güvenliğinin rekabet ortamında sağlanmasına yönelik entegrasyon modelleri, *Avrasya Entegrasyonu: Ekonomi, Hukuk, Siyaset* 1(2), 52-57.
- Meade, J. (1995). *Gümrük birliği teorisi*. Kuzey Hollanda Yayıncılık.
- Medeubaeva, Z. (2020). Kazakistan Cumhuriyeti'nin AEB'ye erişiminin kazak uzmanlar tarafından değerlendirilmesi. *Sovyet Sonrası Çalışmalar*, 3(8), 641 -650.
- Medvedeva, A. (2018). Avrasya Ekonomik Birliği'nin entegrasyon süreçlerinin gelişimindeki modern eğilimler. *Kronoekonomi*, 3(11). 114–118.
- Migaleva, T. ve Potapov, D. (2023). Çin projesi ‘tek kuşak – tek yol’ın Avrasya bölgesindeki ekonomik entegrasyon süreçleri üzerindeki etkisi. *Rusya Devlet Beşeri Bilimler Üniversitesi Ekonomi, Yönetim ve Hukuk Enstitüsü Bülteni*, 2(1), 74–88.
- Migranyan, A. (2015). AEB ülkelerinin rekabet potansiyelini değerlendirmek için toplu model. *Rusya Bilimler Akademisi Ekonomi Enstitüsü Bülteni*, 4(29), 45-64.
- Migranyan, A. (2018). AEB ülkeleri ve Vietnam'ın ticari ve ekonomik ilişkilerinin gelişim faktörleri. *Obozrevatel*, 2(337), 48–66.

- Migranyan, A. (2023). AEB'de Kazakistan: ticari ve ekonomik etkiler. *Rusya Bilimler Akademisi Ekonomi Enstitüsü Bülteni*, 4(4), 134–153.
- Miles, M. ve Huberman, A. (1994). *Niteliksel veri analizi: Genişletilmiş kaynak kitap* (2. baskı). SAGE Yayınları.
- Mironova V. (2022). AEB üye devletlerinin karşılıklı ticaretinin geliştirilmesi açısından ekonomik entegrasyon. *Ekonomi. Vergiler. Kanun*, 15(1), 155-164. Doi: 10.26794/1999-849X-2022-15-1-155-164
- Morkovkin, D., Gainullina, N. ve Shmanev, S. (2020). Avrasya entegrasyonunun güçlendirilmesinin temeli olarak AEB ortak mali pazarının oluşturulması. *OrelGIET Bülteni*, 1(2), 73-79.
- MTI RK. (2023,10 Kasım). *Kazakistan Cumhuriyeti ticaret ve entegrasyon Bakanı Arman Shakkaliev'in Çin TV kanalı CGTN'ye verdiği röportaj*. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=HqEZswvS9Tk>
- Mukhamediev B. ve Khitahunov A. (2016). Avrasya alanında entegrasyon süreçlerinde Kazakistan. *KAZNU Bülteni, Ekonomik Seri*, 3(115), 76-84.
- Mukhamediev, B. (2023). AEB'nin Kazakistan ticaretine etkisi: Sentetik kontrol yöntemi kullanılarak etki değerlendirmesi. *KAZNU*, 15(2), 55–64.
- Mukhamediyev, B. ve Khitakhunov, A. (2015). Avrasya alanında entegrasyonun karakterizasyonu. *Orta Asya İşleri*, 2(58), 43-48.
- Mukhamedzhanova, D. (2012). Dünyadaki modern entegrasyon süreçleri: yeni trendler ve zorluklar. Gümrük birliği ve ortak ekonomik alan: Ekonomik entegrasyon sorunları. *Bilimsel Makale Koleksiyonu: KISI*, 1(2), 14-23.
- Mukhamedzhanova, D. (2013). Avrasya ekonomik entegrasyonunun kavramsal sorunları: Kazakistan'dan bir bakış. Kazakistan ve Rusya arasındaki ikili siyasi ve ekonomik ilişkiler. *VII Bilimsel ve Pratik Konferansın Materyalleri. KISI – IMEMO*, 2(1), 1-83.
- Mukhtarov, S. (2018). Avrasya Ekonomik Birliği: Entegrasyonun zorlukları. *Uluslararası Ekonomi, Ticaret ve Yönetim Dergisi*, 6(10), 262-272.
- Mukina, G., Aiguzhinova, D. ve Popp, L. (2023). COVID-19 salgını sırasında AEB'nin ekonomik kalkınma sorunları ve entegrasyon etkileşimi beklentileri. *Bölgesel Ekonomi*, 19(3), 898-908
- Mursalova, K., Baimagambetova L. ve Ozpens O. (2021). Avrasya Ekonomik Birliği ülkelerinin entegrasyonunun ekonomik verimliliğinin değerlendirilmesi. *Orta Asya Ekonomik İncelemesi*, 1(3), 6-19.
- Musina, G., ve Ospanova, A. (2023). Entegrasyon derneklerinin dijital alanının oluşumunun teorik temelleri, *Kamu Yönetimi ve Kamu Hizmeti*, 1(84), 158-170.

- Muzaparova, L. (2012). Avrasya Ekonomik Birliği: küresel ekonomide yeni bir gerçeklik. Gümrük birliği ve ortak ekonomik alan: Ekonomik entegrasyon sorunları. *Analitik*, 1(1), 64-68
- Nazarbaev N. (2011, Ekim 17). *Nazarbayev - Avrasya Birliği: Fikirden geleceğin tarihine*. İzvestia. <http://izvestia.ru/news/504908> adresinden 05 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- Neuendorf, K. (2002). *İçerik analizi kılavuzu*. Sage Yayınları.
- Nikitenko, A. (2018). BDT alanında AB ve AEB: rekabetin içeriği. *Merkezi Rusya Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(6), 128-139. Doi: 10.22394/2071-2367-2018-13-6-128-139.
- Ohyama, M. (1972). Genel dengede ticaret ve refah. *Keio Ekonomik Çalışmalar*, 9(1), 37-73.
- Oral, T. (2018). *Entegre raporlamada içerik analizi. (Yayımlanmamış doktora tezi)*. Malatya: İsmet İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Osadchaya, G. (2017). Avrasya Ekonomik Birliği: entegrasyon süreçlerinin ilk sonuçları. *Sociological Almanac*, 8(1), 49-62.
- Osadchaya, G. (2018). Methodology Avrasya Ekonomik Birliği'nde entegrasyon süreçlerini izlemeye yönelik metodoloji. *Federal Araştırma Sosyoloji Merkezi RAS (Moskova)*, 4(129), 110-117. Doi: 10.17922/2071-3665-2018-17-4-110-117
- Osadçaya, G. ve Vartanova, M. (2021). Pandemi koşullarında (COVID-19) AEB'de göç süreçlerinin demografik güvenlik ve gelişim eğilimleri. *Yönetim Sorunları*, 1(68), 62-74.
- Ovchinnikova, N. (2020). AEB kalkınma senaryoları: avantajların ve zorlukların analizi. *Yenilikçi Ekonomi*, 1(22), 39-49.
- Öztürk Y. (2013). Avrasya Birliği projesi ve türk dış politikasına yansımaları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi, Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2(2), 223-244.
- Pak, E. ve Piskulova, N. (2015). AEB: entegrasyonun geçici ekonomik sonuçlarını özetlemenin zamanı geldi. *Rusya Dış Ekonomi Bülteni*. 1(10), 22-34.
- Panagariya, A. (2000). Tercihli ticaretin serbestleştirilmesi: Geleneksel teori ve yeni gelişmeler. *Ekonomi Edebiyatı Dergisi*, 38(2), 287-331.
- Panizza, I. (2002). *Bölgesel entegrasyonun ekonomi politiği*. Stanford Üniversitesi Yayınları.
- Pavlichenko, A. (2022). Entegrasyon formları ve modelleri. *Rusya Teknoloji Üniversitesi*, 7-2(37), 239-244.
- Petrenko, E., Varlamov, A. ve Leshchenko, Y. (2020). AEB'ye entegrasyon sürecinde Rusya'nın ekonomik güvenliği. *Ekonomik İlişkiler Yayınevi*, 10(4), 1191-1210.

- Pishchik, V., Alekseev, P. ve Orlov, F. (2022). AEB ülkelerinin modern koşullarda entegrasyon mali ve ekonomik işbirliğinin dönüşüm faktörleri ve yönleri. *Finans: Teori ve Pratik*, 26(6), 88-103.
- Pomfret, R. (1986). Tercihli ticaret düzenlemeleri teorisi. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 122(3), 439-465.
- Pomfret, R. (1997). *Bölgesel ticaret düzenlemelerinin ekonomisi*. Oxford Üniversitesi Yayınları.
- Popov, V. ve Budnikova, N. I. (2016). Rusya Federasyonu'nun ekonomik potansiyelini genişletmede AEB'nin rolü. *Uluslararası Bilimsel Dergisi*. 6(1), 196-199.
- Prokopyev, P. (2022). Körfez işbirliği konseyi ve Avrasya Ekonomik Birliği: ticari işbirliği fırsatları ve beklentileri. *Üniversite Bülteni*, 6(1), 156-161. Doi: 10.26425/1816-4277-2022-6-156-161
- Putin, V. (2011, Ekim 17). *Putin - Avrasya için yeni bir entegrasyon projesi - bugün doğan bir gelecek*. İzvestia. <http://izvestia.ru/news/502761> adresinden 05 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- Rakhmatulina, G. (2012). Gümrük birliğinin Kazakistan'ın ekonomik kalkınmasına etkisi. Ana sorunlar ve beklentiler. *Modernizasyon. Yenilik. Geliştirme*, 2(10), 115-119.
- Ricardo, D. (1821). *Ekonomi politiğin ve vergilendirmenin ilkeleri üzerine*. Ekonomi ve Özgürlük Kütüphanesi.
- Ricardo, D. (2008). *Siyasal iktisadın ve vergilendirmenin ilkeleri* (1. Basım). Tercüme Eden B. Zeren. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ronzhina, N. (2017). AEB'nin çevre güvenliğinin sağlanması konusu olarak gümrük makamlarının idari ve hukuki statüsünün özelliği. *Leningrad Hukuk Dergisi, St. Petersburg Bilimsel Notları, Rusya Gümrük Akademisi Bobkova şubesi*, 1(61), 90-96.
- Ruchkina, S. (2023). AEB'ye üye ülkelerin vergi sistemlerinin karşılaştırmalı özellikleri. *Uluslararası Bilimsel Dergi: Bilim Bülteni*, 12(69), 75-79.
- Rustembaev, B., Baizholova, R. ve Amangeldieva, Z. (2023). AEB'nin entegrasyon potansiyeli bağlamında Kazakistan Cumhuriyeti'nin tarım politikası. *Tarım Piyasasının Sorunları*, 1(3), 13-23.
- Sadvokasova, A. (2015). Kazakistan nüfusunun entegrasyon projelerine tutumu. *CyberLeninka; Avrasya Kalkınma Bankası*, 3(28), 5-12.
- Saldana, J. (2015). *Nitel araştırmacılar için kodlama kılavuzu* (3. baskı). SAGE Yayınları.
- Saparbayev, A. (2020). Avrasya Ekonomik Birliği: İlkeler ve öncelikler. *Ekonomik Entegrasyon Dergisi*, 35(2), 329-347.

- Sapir, A. (2011). Yol ayrımında Avrupa bütünleşmesi: Bela Balassa'nın ekonomik bütünleşme teorisinin 50. yıldönümü üzerine bir inceleme denemesi. *Ekonomi Edebiyatı Dergisi*, 49(4), 1200-1229.
- Savitsky, P. (1997). *Kontinent evraziya* (1. Baskı). Agraph Yayını.
- Schmidt, C. (2004). *Yarı yapılandırılmış görüşmelerin analizi*. A Companion to Qualitative Research.
- Sergeyevna, E. ve Vladimirovich, R. (2023). AEB'nin çevresel açıdan güvenli bir alanının oluşturulması bağlamında Rusya ve Kazakistan'da çevre mevzuatının ekolojiden arındırılması sorunu. *Beşeri Bilimler ve Hukuk Çalışmaları*, 10 (2), 279-285.
- Shakhovskaya, L. ve Matkovskaya, Y. (2017). Modern dünya ekonomisinde entegrasyon dernekleri: küresel eğilimler ve bunların Rusya'nın ekonomik güvenliği çıkarları doğrultusunda kullanılma olanakları. *Ulusal Çıkarlar: Öncelikler ve Güvenlik*, 13(4), 736-747.
- Shelegeda, B., Kornev, M. ve Sharnopolskaya, O. (2016). Ekonomik sistemlerin entegrasyonunun geliştirilmesi için çok vektörlü bir stratejinin optimizasyon modeli. *Ekonomik ve İnsani Bilimler*, 3(290), 73-84.
- Sheryazdanova, K. (2016). *Entegrasyon süreçleri* (2. Baskı). Almatı Kazak Üniversitesi.
- Shirov, A. ve Yantovsky, A. (2014). Avrupa Birliği ile Avrasya Ekonomik Birliği arasında serbest ticaret anlaşması oluşturulmasının olası zamanlamasının değerlendirilmesi. *Ekonomi Enstitüsü RAN*, 2(1), 1-14.
- Shishkov, Y. (1993). Bütünleşme ve parçalanma: kavramın ayarlanması. *Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler*, 10(1), 50-68.
- Shishkov, Y. (2001). *21. yüzyılın eşiğinde entegrasyon süreçleri*. BDT ülkeleri neden entegre olmuyor? IMEMO RAN
- Shpolyanskaya, A. (2016). Entegrasyon derneklerinde yenilikçi gelişme (AB örneğini kullanarak). *Ekonomi Enstitüsü RAN*, 2(19), 135-142.
- Slutsky, L. (2023). Değişen dünyada Avrasya Entegrasyonunun beklentileri. *Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi* 20(3), 46-55. Doi:10.21686/2500-3925-2023-3-46-55
- Smirnov, V. (2023). Rusya'nın AEB'nin 2045'e kadar yeni kalkınma stratejisine yaklaşımı. *St. Petersburg Üniversitesi Bülteni*, 16(4), 320-329.
- Smyr, E. (2021). AEB: Sorunlar ve beklentiler. *MFYA* 1(1), 54-67. Doi:10.52210/2224669X_2021_1_54.
- Stack, M., (2009). Bölgesel entegrasyon ve ticaret: Çekim modelinde değişen derecelerdeki heterojenliğin kontrol edilmesi. *Dünya Ekonomisi*, Wiley Blackwell, 32(5), 772-789.

- Strauss, A. ve Corbin, J. (1990). *Nitel araştırmanın temelleri: Temellendirilmiş teori prosedürleri ve teknikleri*. Sage Yayınları.
- Sultanov, B. (2020). *Bakanın 7 Aralık 2020'de "Orta Asya diyalogu - refah için ortaklık konusunda Avrupa Birliği" sanal ekonomik forumu'nun açılışında yaptığı konuşma raporu*, 2020. Kazakistan Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon Bakanlığı.
https://www.gov.kz/memleket/entities/mti/documents/1?lang=ru&type=_6
- Sultanova, B. (2020). *Kazakistan Cumhuriyeti Ticaret ve Entegrasyon Bakanı B.T. Sultanova, Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti toplantısında raporu (2 Mart 2020)*.
<https://www.gov.kz/memleket/entities/mti/documents/details/20143?lang=ru>
- Sydykova, E. (2012). *Nazarbayev ve avrasyacılık: Devlet Başkanı'nın seçilmiş makaleleri ve konuşmalarından oluşan bir derleme*. Astana: Gumilyov'un adını taşıyan ENU Yayınevi. <https://komitet.info/eurasian-integration/history/148/> adresinden 28.08.2023 tarihinde alınmıştır
- Syssoyeva, R. (2023). Belarus ve Kazakistan'ın Avrasya tercihi. *Astana Uluslararası Üniversitesi*, 1(3), 43-48.
- Şevçenko, B. (2017). AEB: entegrasyon etkileşiminin çelişkileri. *Rusya Devlet Üniversitesi*, 4-2(10), 313-319.
- Şukusheva, E. (2021). Kazakistan ve AB işbirliği (tarihsel analiz). *Rusya'nın İlk Cumhurbaşkanı B. N. Yeltsin'in Adını Taşıyan Ural Federal Üniversitesi, Rusya*, 2(22), 56-70. Doi:10.22281/2413-9912-2021-05-02-139-149.
- Taussig, F. (1927). *Uluslararası ticaret*. New York: Macmillan Şirketi.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, A. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. Epsilon Yayınları.
- Tinbergen, J. (1954). *Uluslararası ekonomik entegrasyon*. Amsterdam: Elsevier.
- Tkachenko, A. (2023). BDT ülkelerinin göç çıkarları ve istekleri. *Sosyal ve Emek Araştırması*, 51(2), 27-37. Doi: 10.34022/2658-3712-2023-51-2-27-37.
- Torrens, R. (1815). *Dış mısır ticareti üzerine deneme*. Londra: Hatchard, J., Adına Basılmıştır.
- Ushkalova, D. (2016). Ekonomik entegrasyon modelleri ve tipolojileri. *Rusya Bilimler Akademisi Ekonomi Enstitüsü Bülteni*, 3(1), 158-170.
- Ushkalova, D. (2017). Avrasya Ekonomik Birliği ve BDT serbest ticaret bölgesinin dünya deneyimi bağlamında entegrasyon modelleri. *Rusya Bilimler Akademisi Ekonomi Enstitüsü Bülteni*, 6(1), 100-111.
- Valovaya, M., Rozhanskaya, E. ve Kolchina, E. (2017). Entegrasyon mega projelerinin oluşumu bağlamında Avrasya Ekonomik Birliği'nin gelişimindeki ana eğilimler. *Plekhanov Bilimsel Bülteni*, 1(1), 35-42.

- Vardomsky, L. (2019). Avrupa ve Asya arasında: Rusya'nın mekansal gelişimi sorunları. *Rusya Bilimler Akademisi Ekonomi Enstitüsü Bülteni*, 148(1), 144-166.
- Viner, J. (1950). *Gümrük birliği sorunu*. Carnegie Uluslararası Barış Vakfı, New York.
- Vinokurov E. ve Tsukarev T. (2015). AEB ekonomisi: Gündem. *Rusya Bilimler Akademisi Ekonomi Enstitüsü Bülteni*, 29(4), 94-97.
- Vinokurov, E. (2015). Bölgesel entegrasyon derneklerinin deneyimi AEB'ye dersler vermektedir. *Avrasya Kalkınma Bankası*, 2(27), 94-97.
- Vinokurov, E. (2017). AEB: Mevcut durum ve ön sonuçlar. *Rusya Ekonomi Dergisi*, 3(1), 54-70.
- Vinokurov, E., Kabat, P., Rovenskaya, E., Emerson, M., Havlik, P., Balazs, P., Stepanova, A., Kofner, Y. ve Pereboev, V. (2016). *Avrupa Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği: Uzun vadeli diyalog ve anlaşma umutları raporu*, 2016. <https://ssrn.com/abstract=2827499>
- Wilson, V. (2011). Araştırma yöntemleri: İçerik analizi. *Evidence-Based Library and Information Practice*, 6(4), 177–179. Doi: 10.18438/B86P6S
- Wonnacott, P. ve Wonnacott, R. (1981). Tek taraflı tarife indirimi gümrük birliğine tercih edilir mi? Eksik yabancı tarifelerin tuhaf hikayesi. *American Economic Review*, 71(4), 704-714.
- Wonnacott, P. ve Wonnacott, R. (2005). Karşılıklı ticaret müzakerelerinin anlamı nedir? İhracat, ithalat ve ticaretten elde edilen kazançlar. *Dünya Ekonomisi*, 28(1), 1-20.
- Yarashevich, V. (2021). Bölgesel bir kalkınma projesi olarak Avrasya Ekonomik Birliği: beklentiler ve gerçekler, *Alan Kalkınması ve Politikası*, 6(1), 82-105. Doi:10.1080/23792949.2020.1756362
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yin, R. (2016). *Baştan sona niteliksel araştırma* (2. Baskı). New York: Guilford Press.
- Yuneman, R. (2023). UNGA kararlarının oylanması örneğini kullanarak Kazakistan Cumhuriyeti'nin dış politikasında çoklu vektör kavramının uygulanması. *Uluslararası Kuruluşlar Dergisi*, 18(1), 151–169. Doi:10.17323/1996-7845-2023-01-06.
- Yurova, N. (2023). AEB'nin insan potansiyeli: yeni riskler ve gelişme fırsatları. *Avrasya Entegrasyonu: Ekonomi, Hukuk, Politika*, 17(3), 79–91. Doi:10.22394/2073-2929-2023-03-79-91
- Ziyadullaev, N. ve Ziyadullaev, S. (2016). BDT'den AEB'ye: bölme ve yeniden bütünleşme. *Piyasa Ekonomisinin Sorunları*, 2(2), 55 – 63.

Zuev, V., Ostrovskaya, E. ve Vasilyeva, E. (2021). Hizmet ticareti ve hizmet sektöründe yeni anlaşmalar için müzakere stratejilerinin oluşturulmasına ilişkin AEB – Vietnam Anlaşmasının ilk sonuçları. *Uluslararası Kuruluşların Bülteni*, 16(2), 183–203.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Aizat USSERBAY

ÖĞRENİM DURUMU

Öğrenim Derecesi	Öğrenim Yeri	Öğrenim Yılı
Yüksek Lisans	Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü/Uluslararası Ticaret	Devam Ediyor
Mevlana Değişim Programı	Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi /İktisat	2019-2020
Lisans	K. Zhubanov Aktobe Devlet Üniversitesi	2017-2021
Lise	Orta okul Lyceum №27, Aktobe, Kazakistan	2006-2017

İŞ DENEYİMİ

Yıl	Yer	Görev
2020-2022	‘First Academy’	Türkçe Öğretmeni
2021	The China National Petroleum Corporation	İktisatçı
2023	‘Sahne Sanat Sakarya’	İngilizce Öğretmeni

YABANCI DİL

Türkçe, İngilizce, Rusça.

ESERLER

Usserbay, A. (2023). Yeşil ekonomiye geçiş bağlamında Kazakistan tarım-sanayi kompleksinin dijitalleşmesi, *International Congress On New Horizons In Sciences and Social Sciences*, 66-77.